

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATATÜRK'ÜN EĞİTİMCİ KİŞİLİĞİ

Hazırlayan
Adem YÜKSEL

Danışman
Prof. Dr. Hasan AKGÜNDÜZ

DİYARBAKIR
2008

ÖZET

Büyük önder Atatürk'ün gerçekleştirerek Türk Milleti'ne hediye ettiği büyük devrimlerinden, üzerinde en çok durduğu ve önem verdiği konu millî eğitim olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın başlarında, Atatürk, 23 Nisan 1920'de kurduğu ve başkanı olduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükümetinde millî kelimesini sadece iki bakanlığın başına getirmiştir; “Millî Eğitim ve Millî Savunma Bakanlıkları”.

Kurtuluş savaşının parlak bir askeri zaferle sonuçlandığı ilk günlerde, Türk ve yabancı gazetecilerin “İşte memleketi kurtardınız. Şimdi ne yapmak istersiniz?” sorusuna Atatürk, “Maarif vekili olmak ve millî irfanı yükseltmeye çalışmak en büyük emelimdir.” cevabını vermiştir. Ulu önder daima muhafaza ettiği bu fikrini birçok yerde tekrar ederek “Eğer Cumhurreisi olmasam, Maarif vekili olmak isterim” demiştir.

Atatürk'ün eğitim konusunda yaptığı devrim ani olarak verilmiş bir kararın sonucu değildir. Atatürk yüzyıllar boyu süren ve ulusumuzu uçurumun kenarına getiren felaketlerin sebeplerini ve bunların eğitimle olan ilişkilerini çok iyi tahlil etmiş ve sonuca ulaşmıştır. Samsun'a vardığı andan itibaren yaptığı çalışmaların ağırlık noktasını eğitim teşkil etmiştir. Kurtuluş savaşının başından ölümüne kadar geçen sürede hiçbir askeri harekât, siyasi ya da askeri buhran, Atatürk'ün Türk ulusunun eğitim seviyesini yükseltmek ve çağdaş uygarlık yoluna ulaşmak için giriştiği çabalarını engelleyememiştir.

O, kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nde millî eğitimi hem uygulama açısından hem de kuramsal açıdan ele almıştır. Bu nedenle Atatürk, kısa zamanda çok işler yapma mecburiyetinde olma bilinci ve sorumluluğuyla, Türk milletinin sosyal bünyesine uyabilecek çeşitli görüşlerden yararlanarak, Türkiye'nin eğitim sorunlarını çözecek bir senteze gitmeyi tercih etmiştir.

Adem YÜKSEL

ABSTRACT

National education has been the most emphasized and stressed reform among the great reforms made and gifted to Turkish Nation by Great Leader Atatürk. In the Turkish Grand National Assembly Government, which was founded on 23 April 1920 in the early period of the Turkish War of Independence, Atatürk, who is also the first chairman of the Assembly Government, named only two ministries with the word "nation": Ministries of National Education and National Defence.

In the first glorious days of the triumph after the Turkish War of Independence, Turkish and foreign journalists asked a question to Atatürk: "You saved the country! What would you do now?" Atatürk's reply was: "My greatest ambition is to be the Minister of National Education and work for advancing the level of national enlightenment." Great Leader Atatürk, by repeating his idea in so many other occasions, also stated that: "If I had not been the President, I would be the Minister of National Education of Turkish Republic."

Atatürk's educational reforms were not an outcome of a sudden decision. Atatürk analyzed the reasons of the disasters which took the nation to the edge and relations between those disasters and education by looking them from a visionary perspective. Therefore, education had been the core of his efforts since he arrived at Samsun. From the beginning of the Turkish War of Independence to the death of the Great Leader, neither a military operation nor a political or military crisis could have hindered the efforts to increase the educational level of the nation and achieve the modern way of civilization.

Atatürk considered national education in Turkish Republic from both theoretical and empirical perspectives. By taking advantage of various opinions which were adaptable to the social structure of Turkish nation and under the awareness and responsibility of working hard in a short time, he preferred to obtain a synthesis that would resolve the educational problems of Turkey.

Adem YÜKSEL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri (Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi) Ana Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr. Hasan AKGÜNDÜZ

Üye: Yrdc. Doç. Dr. Mustafa SARIBIYIK

Üye: Yrdc. Doç. Dr. Hasan ŞENTÜRK

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr.Emrullah GÜNEY
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu araştırma ile “Atatürk’ün Eğitimci Kişiliği” konusu onun yaşadığı dönem sınırları içerisinde ele alınarak irdelenmesi amaçlanmıştır. Atatürk’ün hayatı incelendiğinde, onun tasarladığı ve gerçekleştirdiği tüm işlerde, bir fikir ve eylem insanı olarak karşımıza çıktığını görürüz. Onun diğer birçok liderin yaptığı gibi gerçekleştireceği devrimlerin felsefesini ortaya koyup, daha sonra onu uygulamaya koyması için zamanı yoktur. O, bağrından çıktığı Türk ulusunun cevherini derinliğine tahlil etmiş, çok önceden daha genç subaylık yıllarında kafasında tasarladığı ve işlediği konuları, hemen uygulamaya geçirmiştir.

Çünkü O, genel eğitim düzeyi yok denecek kadar az olan bir milleti cehaletten kurtarmayı ve kısa sürede çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarmayı amaçlamış olması nedeni ile az zamanda çok işler yapma mecburiyetindedir. Eğitim konusu bu işlerin en başındadır. Atatürk’ün yüzyıllardır geri bırakılmış, uzun harpler ve sağlıksız yaşam koşulları nedeni ile yetişmiş insan gücü kalmamış bir toplumu millet şuuru ile kalkındırabilmesi için ele alması gereken ilk konu “Milli Eğitim” olmuştur. Bu nedenle onun eğitime bakış açısı ve eğitimsel görüşleri çok büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmamın ortaya çıkmasında Hem yüksek lisans hem de tez hazırlık aşamasında düşünce ve yorumları ile beni destekleyen ve yalnız bırakmayan eşim İlknur YÜKSEL’e, çalışmam için birçok üniversite ve kütüphaneden kaynaklara ulaşmama yardımcı olan aynı zamanda eğitimci olan Dr. Veli YILMAZ ve Öğ. Alb. Aydın LODİ’ye teşekkür ederim

Tez konusu olarak yapacağım araştırmanın esaslarının belirlenmesi ve yönlendirilmesinde kişisel arşivini açarak kaynaklara ulaşmamda yardımını esirgemeyen ve araştırmamın her aşamasında zaman sınırlaması olmadan yakın ilgi gösteren tez danışmanım, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanı Prof. Dr. Hasan AKGÜNDÜZ’e teşekkür ederim.

Bu araştırma ile Atatürk’ün eğitime ve eğitim felsefesine ilişkin görüşlerini ve Milli eğitimde gözetilmesi gereken temel esaslar konusundaki yaklaşımlarını ortaya koyabilmeyi amaç edinerek gayret göstermeye çalıştım. Araştırmanın tüm sorumluluğu araştırmacıya aittir.

Adem YÜKSEL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
ENSTİTÜ ONAY BELGESİ	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1
Konunun Sunumu	1
Amaçlar	11
Araştırmanın Önemi	12
Varsayımlar	12
Sınırlılıklar	13
Tanımlar	13
Yöntem	13
Araştırma Modeli	13
Çalışma Evreni	13
Verilerin Toplanması	13
Verilerin Çözümlemesi ve Yorumu	13
1. ATATÜRK'ÜN BİYOGRAFİSİ VE EĞİTİMCİ KİŞİLİĞİ	15
1.1. Atatürk'ün Kısa Hayat Öyküsü	15
1.2. Atatürk'ün Kişiliğinin Etkileşim Halinde Olduğu Spritüel ve Entelektüel Ortam	22
1.3. Atatürk'ün Askeri/Siyasal/Kültürel/Eğitimsel Kişiliği	34
1.4. Atatürk'ün Eğitsel Bilinci ve Eğitimsel Benliğinin Çerçevesi	51
2. ATATÜRK'ÜN EĞİTİMCİ KİŞİLİĞİ VE EĞİTİMSEL BENLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	65
2.1. Atatürk'ün Yaşamında Öne Çıkan Kültür ve Eğitim Odaklı Deneyimleri	65
2.2. Atatürk'ün Türk Eğitim Bilinci ve Pratiğini Doğrudan Etkileyen Deneyimleri	77
2.3. Kitle Eğitimsel Olarak Atatürk	88
2.4. Atatürk'ün Eğitimsel Benliğinin Ulusal/Evrensel Etkileri	103
TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER	113
Tartışma	113
Sonuç	117
Öneriler	126
KAYNAKLAR	128
TUTANAK	136

GİRİŞ

Konunun Sunumu

Kalkınmanın ve refahın sağlanmasında en geçerli araç çağdaş eğitimidir. Bir ülkede sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda ne kadar yenilik yapılırsa yapılsın, ya da bunları uygulayacak bir lider ortaya çıkarsa çıksın, eğer o ülkede millî güç unsurlarından olan insan unsurunu yüksek nitelikli yurttaşlar olarak yetiştirecek eğitim kurumları ve sistemi mevcut değilse, hiçbir çaba uygulama aşamasına geçemez. Bunun sonucunda hedeflenen sonuç alınmaz ve tüm gayretler proje aşamasında kalır.

...Eğitim, yaşam enerjisinin korkudan sevgiye dönüştürülmesi için devreye giren ve insanın proaktif bilincinde var olan bir kalitenin yarattığı bireysel/toplumsal dinamiktir. Eğitim yoluyla nitelik yüklenmemekte, sadece var olan nitelik karşıya yansıtılarak deneyimlenmiş olmaktadır. Böylece hem öğrenen hem öğreten pozisyonu, karşılaşan partnerlerin her biri için geçerliliğini korumaktadır. Bu bağlamda öğretmen, karşı tarafa ruhunda varolan kaliteleri hatırlatmış olmaktadır...¹

Atatürk'ün bu bilinçten hareketle, Türk Milleti'nin cevherinde var olan kaliteyi ortaya çıkarması ve onu işlemesi bu nedenle önemlidir.

Eğitim sisteminin birbirini tamamlayıcı olarak düşünülmesi gereken iki önemli işlevi vardır. Birinci işlevi, milletin kültürünü oluşturan sağlam ve kalıcı değerleri genç kuşaklara aktararak milletin sürekliliğini sağlamak, ikinci işlevi ise, toplumun davranışlarında istenilen değişiklikleri gerçekleştirmek; toplumun gelişmesini, ilerlemesini, çağdaşlaşmasını sağlamaktır. Eğitim, bu işlevlerin ikisini birden yerine getirmekle yükümlüdür. Bunlardan birincisi gerçekleşmezse, toplumda kopukluk olur, milletin sürekliliği tehlikeye düşer. İkinci işlev gerçekleşmezse, toplum geri kalır, çağın gelişmelerine ayak uyduramaz, varlığı tehlikeye düşer. Atatürk, bir yandan Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması için askerî alanda büyük çaba harcarken diğer yandan da çağdaş eğitim sistemleri üzerinde araştırmalara girişmiştir. O, çok iyi biliyordu ki, "kültür, eğitim ve iktisat zaferleri ile tamamlanmadıkça askeri zaferler tek başına millî kurtuluşu sağlamaya yetmeyecektir." Bunun için, Çankaya Köşkü'nü akademik tartışmaların yapıldığı bir merkez hâline getirmiş; eğitim alanında yapılan yenilikleri izlemiş, bu konudaki çalışmaları bizzat yönetmiş, programları düzeltmiş, ders kitabı yazmış ve tahta başına geçerek Türk milletine başöğretmenlik yapmıştır.²

¹ Hasan Akgündüz, *Eğitime Dair Kuramsal ve Tarihsel Çözümlemeler*, Diyarbakır 2008.

² Ahmet Çoban, *Atatürkçü Düşüncede Eğitim Sistemi ve Boyutları*, s: 83, 84.

Atatürk, tüm eğitim kurumlarının birleştirilip bir örgüt tarafından yönetilmesini hedef alan eğitimin temel esaslarını daha Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında saptamış ve Türkiye Cumhuriyetinin ilanından sonra uygulamaya koyarak yakinen takip etmiştir. Eğitim programının milletimizin mevcut yapısına-ihhtiyacına, çağın gereklerine uygun olması, eğitim ve öğretimde Türk çocuklarına her şeyden önce, Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine ve millî geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla savaşmak düşüncesini vermesi gerektiği ortaya konmuştur. Zamanında çeşitli imkânsızlıklar nedeniyle eğitim göremeyen vatandaşlarımızın, pratik araçlarla eğitimin sunduğu imkânlardan istifade ettirilmesi, millî demokratik ve lâik düşünceli vatandaşlar yetiştirilmesi, eğitimde çağın gerekleri olan bilimsel pedagojik araç ve yöntemlerin uygulamaya konulması, cinsiyet ayrımı gözetilmeden eğitimin bütün derecelerinden erkek ve kadın tüm vatandaşların eşit olarak faydalanması amaç edinilmiştir.

Geri kalmış bir toplumun, çağın sosyal, ekonomik ve kültürel gereklerine uygun, uygar bir toplumu haline gelebilmesinin en başta gelen koşulu eğitimidir. Eğitimin, toplumun kültürünü oluşturan değerlerini bir sonraki kuşaklara aktararak, toplumun sürekliliğini sağlaması yanında, çağın değişen toplumsal ve kültürel koşullarına uyum sağlayacak şekilde gerekli gelişme ve ilerlemeye temel hazırlamak gibi önemli bir işlevi de vardır.³

Atatürk, geri kalmış bir toplumun çağın sosyal, ekonomik ve kültürel gereklerine uygun uygar bir toplum haline gelebilmesinin en başta gelen koşulunun eğitimle sağlanacağını bilincindeydi. Ulusal temellere dayanan lâik ve çağdaş bir eğitim verecek kurum ve kuruluşların toplumsal değişimde ne denli etkin olduğunun farkında olduğundan, çağdaş ilkeler ve değerlerle beslenen ulusal ve lâik eğitimi, inkılâbında en önemli yere oturtmuştur.⁴ Atatürk, millî eğitimin vatandaşa asgari olarak hangi vasıfları kazandıracığını, uygulanacak eğitim yöntemi ve işleyişinin nasıl olması gerektiğini eğitimle ilgili konuşmalarında belirtmiştir. Bu konuda eski eğitim sisteminin eksik ve yanlışlarını ortaya koyarken, aynı zamanda takip edilmesi gereken çağdaş eğitim sisteminin yöntem ve esaslarını da belirtmiştir. Nazariyetten ziyade uygulama ve deneye yer veren, işe dönük, faydacı bir eğitim sisteminin millî eğitimde hedef alınması gerektiğini vurgulamış ve bu düşüncesini eyleme dönüştürmüştür.

Atatürk, Türk Milleti için geleceğe yönelik tasavvurlarından daima bahsetmiştir. Daha genç bir subayken, dil bilimci İvan Manalof'a meşrutiyetten evvel Selânik'te şunları anlatmıştır:⁵

“Bir gün gelecek, ben hayal zannettiğiniz bütün inkılâpları başaracağım. Mensup olduğum millet bana inanacaktır. Düşündüklerim hiçbir zaman demagoji

³ Şerafettin Yamaner, *Atatürk Öncesi ve Sonrasında Kültürel Değişim*, s: 194.

⁴ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, s: 58.

⁵ Sadi Borak, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, s: 22.

mahsulü değildir. Bu millet hakikati görünce, arkasından tereddütsüz yürür, dava uğrunda ölmesini bilir. Saltanat yıkılmalıdır. Devlet, yapısı mütecanis bir unsura dayanmalıdır. Din ve devlet birbirinden ayrılmalı, Şarktan benliğimiz sıyrılarak Batı medeniyetine aktarılmalıyız. Kadın ve erkek üzerindeki farklar silinerek yeni bir içtimai nizam kuralmalıyız. Garp medeniyetine girmemize mani olan yazıyı atarak Lâtin kökünden bir alfabe seçmeli, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizle Garplılara uymalıyız. Emin olunuz ki, bunların hepsi bir gün olacaktır.”

1908 devrimini yapan kadro, yıktıkları şeyin yerine ne koyacaklarını bilmiyorlardı. Sadece bir istibdadı ve müstebidi devirmek olan gayelerine yönelik, sosyal planları olmadığı için ne yapacaklarını bilmez bir şaşkınlık içine düşmüşlerdi. İşte Atatürk'ü o kadrodan ayıran ve “Tek Adam” yapan özellik buradadır.

Atatürk, bazı aydınlarca farkına varılsa da, çaresi bulunamayan milleti sefalet, bilgisizlik ve yoksulluğa düşüren felaketsel gidişe dur demiş, yeni Türk Devleti için yepyeni bir eğitim felsefesi ve politikası tespit etmiş, uygulamış başka bir deyişle, eğitimimizde en zor, en önemli, en gerekli atılımları düşünmüş ve gerçekleştirmiş bir devlet adamı ve önder olarak Türk Eğitim Tarihinde çok önemli bir yer tutar.⁶

Osmanlı'dan devir alınan eğitim sisteminin, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin hedeflediği çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkma gayretine ulaşmada yetersiz ve faydasız olduğunu tespit eden Atatürk, yepyeni ilkelere dayanan bir eğitim sisteminin oluşturulmasının gerekliliğine inanmıştır. Atatürk'ün, büyük zaferini kutlamak üzere İstanbul'dan Bursa'ya giden kalabalık bir öğretmenler gurubu ile Bursa öğretmenlerine 27 Ekim 1922 tarihinde, Şark Tiyatrosunda düzenlenen gece toplantısındaki sözleri, eğitime verdiği önemin en büyük göstergesidir. Bu toplantıda; *“En mühim ve feyizli vazifelerimiz maarif işleridir. Maarif işlerinde behemehal muzaffer olmak lazımdır. Bir milletin halâsı hakikisi ancak bu suretle olur. Bu zaferin temini için hepimizin yekcan ve yekfikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışması lazımdır. Bence bu programın esaslı noktaları ikidir: Hayatı içtiymayemizin ihtiyaca tetabuk etmesi, icabatı asriyeye tevafuk etmesidir”* diyerek eğitimin temel programını ortaya koymuştur.

Atatürk, Cumhuriyetimizin kendisinin deyişi ile “varlığının ve geleceğinin tek temeli olan” gençlerin ve onların eğitecekleri yeni kuşakların yetiştirilmesinde eğitim dışında hiçbir kurumu düşünmediğini açık olarak belirtirken, eğitimi kalkınmayı sağlayacak olan diğer kurumlardan da soyutlamayı düşünmemiştir. Diğer bir deyişle, devrimlerin muhafazası ve çağa uygun olarak geliştirilmesinin, eğitimle birlikte diğer bütün toplumsal kurumlar ile bir bütünlük içinde ele alınarak mümkün olabileceğine inanmıştır. Kendisi, daha öğrencilik yıllarında düşlediği Türk toplumunu, bütün kurumları ile ahenkli bir biçimde oluşturmayı hedef almıştır. O'na bir vesile ile sorulduğunda cevabı “Benim yaptığım işler, biri öbürüne gerekli olan işlerdir” olmuştur. İşte, aslında çağdaş eğitim ve Atatürk ilişkisi, Atatürk'ün bir toplumun yeniden oluşmasında ele aldığı yöntem biçimi ile daha başlangıçta kurulmuş

⁶ Ali Güler-Suat Akgül, *Atatürk'ün Düşünce Dünyası*, s: 43.

olmaktadır.⁷

En önemli, en esaslı nokta eğitim meselesidir, hedefini ortaya koyan, Atatürk'e göre, eğitim bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce bir toplum hâlinde yaşatır ya da bir milleti esarete ve sefalete terk eder.

Millî Eğitimde, hızla yüksek bir düzeye çıkacak bir milletin mücadelesinde maddi ve manevi bütün kudretinin artacağıının muhakkak oluşunu söyleyen Mustafa Kemâl; Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonlarında kendisine yöneltilen "İşte memleketi kurtardınız. Şimdi ne yapmak istersiniz?" şeklindeki soruya, "Millî Eğitim Bakanı olarak, millî irfanı (bilgi-kültür) yükseltmeye çalışmak en büyük emelimdir" diye verdiği yanıt, O'nun millî eğitime verdiği önemin büyüklüğünü gösteren en güzel kanıttır. Atatürk, eğitimi sosyal ve kültürel kalkınmanın ana vasıtalarından birisi olarak kabul ettiği için, onun her alanına ilgi duymuştur. Eğitim konusunda ileri sürdüğü görüşler, bir bütün olarak ele alınırsa, bunların kendine özgü bir "Eğitim Politikası Programı" teşkil ettiği görülür. Diğer eğitim reformcuları gibi Atatürk de eğitim konularında şu iki işi yapmaktadır. Geleneksel eğitim sistemini yetersiz bulmakta, eleştirmekte ve değiştirilmesini istemekte ve bunun yerine konmasını istediği yeni eğitim sisteminin ana ilkelerini tespit etmektedir.⁸

Atatürk'ün, kısıtlı zaman ve kaynaklar nedeniyle bu iki işlemi, belirli bir zaman sırası içinde değil, birbirine paralel ve eş zamanlı olarak gerçekleştirmesi, O'nu diğer eğitimcilerden ayıran en temel özelliğidir.

Atatürk, 22 Eylül 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyetinin vereceği eğitimle ilgili olarak; *"Efendiler, terbiye kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman herkes kendince maksûd bir medlûle intikâl eder. Tafsilâta girilirse, terbiyenin hedefleri, maksadları tenevvü eder. Meselâ dinî terbiye, millî terbiye, beynelmilel terbiye... Bütün bu terbiyelerin hedef ve gayeleri başka başkadır. Ben burada yalnız yeni Türk Cumhuriyetinin yeni nesle vereceği terbiyenin millî terbiye olduğunu kat'iyetle ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde tevakkuf etmeyeceğim."*demektedir.⁹

Atatürk'ün, ulusal eğitime önem verirken, eğitim konusuna bir düşünür gibi eğilmiş; konunun bütün yönleriyle ilgilenmiş; ulusal eğitimin göz önünde tutulması gereken amaç ve ilkelerini açıklığa kavuşturmuş; çevresine ulusal ve lâik eğitimin önemini anlatmak için her fırsatı değerlendirmiştir.¹⁰

O'nun 1920 den beri açıkladığı tez Türkiye'nin, modern (asrî) ve medeni bir toplum haline gelmesidir. Türk İnkılâbının bir numaralı adamı olarak, Atatürk'ün bütün siyasî tefekkürüne hâkim anahat bu olmuştur: "Medenî ve asrî bir heyeti

⁷ Şefik Uysal, *Atatürk ve Çağdaş Eğitim*, s: 295, 296.

⁸ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, s: 59, 60.

⁹ Arı İnan, *Düşünceleriyle Atatürk*, s: 141.

¹⁰ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, s: 58.

ıçtimaiye” olmak. Türk İnkılâbının normal gelişme yolu buydu. Çünkü Atatürk’e göre, <<Millet ve memleketin irfan ve medeniyetini sağlamak>>, <<asrî ve medenî bir idare olmak>>, <<medeniyetle mütenasip medenî hakların>> vücudü’nü sağlamak, bir hükümetin normal ödevleri arasındadır.¹¹

Türk ulusunu, çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmayı amaç edinen Atatürk, mevcut eğitim sistemini, çağdaş kurum ve programlarıyla temelden ele almıştır. Bu nedenle Atatürk dönemi eğitim sistemi sadece nicelik olarak değil, nitelik olarak ta çok kısa sürede hedeflerine ulaşmıştır.

...Türk eğitim sisteminin tarihi eğilimlerle bağlantılı temel bir sorunu, eğitim hizmeti üretim düzenlenmesinde devreye giren maddi ve insani unsurların işin ruhuna aykırı adaletsiz biçimde konumlandırılmasıdır. Bu tespitin açılımı, eğitim tasarruflarında işe koşulan unsurların bulunması gereken yerin altında veya üstünde konuşlandırılması, söz konusu yapısal soruna bağlı olarak ulaşılan sonuçların çoğunlukla beklentilere aykırı tecelli etmesidir...¹²

Yetişen kuşakları çağdaş eğitim kurumlarından geçirerek yeni bir toplum düzeninin gerektirdiği bilgi, tutum ve davranışlarla donatmak düşüncesi, Atatürk için bir nazariye değil, bir tarih tecrübesiydi. Eğitimde yenilik hareketlerinin şuradan buradan rasgele alınmış, taklit uygulamalarla hedefine varamayacağını bilen Atatürk, ülke ihtiyaçlarının ön plânda tutularak dikkatli tercihler yapılması gerektiği düşüncesindeydi. Çünkü geleneksel eğitimin yozlaşmış şekilleri nasıl bir çıkmaza götürmüştü, yenileşme adı altında körü körüne taklit de çocukları ve gençleri kendi kültürüne yabancılaştırılarak toplumu çıkmazlara sürükleyebilirdi.¹³

Atatürk eğitimi ayrı bir zevk olarak düşünmüştür. O bu konuda; *“Herkesin kendine özgü bir zevki var. Kimi bahçe ile meşgul olmak, güzel çiçekler yetiştirmek ister. Bazı insanlar da adam yetiştirmekten hoşlanır.”* diyerek eğitimin önemini ve hedefini vurgulamıştır. O, Cumhuriyetin yeni kuşağa vereceği eğitimin millî olmasını isterken, bu eğitimin boyutlarını, Türk milleti, Türk yurdu, millî kültür ve dil, millî karakter ve ideal, millî birlik ve beraberlik, millî ahlak ve duygu oluşturur. Atatürk’e göre, bir milletin hayat mücadelesinde, maddi ve manevi bütün güçlerini artırabilmesi, millî eğitimde yüksek bir düzeye erişmesi ile mümkündür. Ancak, millî eğitim ile geliştirilecek ve yükseltilecek olan genç dimağların, paslandırıcı, uyuşturucu ve hayali fazlalıklar ile doldurulmasından da kaçınmak gereklidir.

Atatürk’e göre, ulusumuzun uygarlık yarışında geri kalmasının başlıca nedeni, izlenmiş olan öğretim ve eğitim siyaseti idi. Bu siyaset, geçmiş zamanların hurafeleri ve fikirleri ile, ulusumuzun karakterini perdelemekte idi. Bu nedenle ve her şeyden önce, eğitim çağdaş

¹¹ Tarık Z. Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, s: 109.

¹² Hasan Akgündüz, *Türk Eğitim Tarihi- Yazılar*, s: 81.

¹³ Turhan Oğuzkan, *Atatürkçü Eğitim Politikası ve Millî Eğitim*, s: 115.

ulusçuluk zihniyetini amaç tutan doğrultuya yönelmeli idi. O, eğitimin önemini Harp Akademisi öğrencisi iken kavramış, Akademiden mezun olup ilk memuriyeti olan Suriye’de Vatan Cemiyetini kurduğunda bu cemiyetin eğitim bölümü başkanlığını üzerine almıştı. Osmanlı imparatorluğu halkı dış siyaset ile olduğu gibi eğitimi ile de çağdaş anlamda ulusal değildi. Oysa Türkiye Büyük Millet Meclisi ona göre “*Ulusaldir, tamamen maddidir ve gerçekçidir.*” Hükümet bu nitelikte olunca ulusal eğitimi de buna uygun olmalı idi.¹⁴

*Atatürk eğitimde yenileşmeyi, ulusal birliğin ve lâik toplumun temeli olarak görmüştür. Sadece politik bağımsızlığı değil, ekonomik gelişmeyi de, bu yenileşmeye dayalı düşünmüştür. Ona göre, modernleşmenin en etkili aracı eğitimi. Eğitimde yenileşme, sistemin yeniden düzenlenmesi ile başlatılmış ve sistemin yenilenmesi sorunu, önce yerli ve yabancı bilim adamlarına incelettirilmiştir. İncelemeler, okul sistemi, öğretim programları, öğretmen yetiştirme, personel politikası ve bakanlık örgütünün yeniden kurulması gibi boyutları kapsamıştır.*¹⁵

Bir ulusun değerlerinden en önemlileri Millî Eğitim ve Kültür sözcükleri ile ifade edilen çabalardır. Bilim ve teknik alanlarında meydana gelen yeniliklerden ancak okuma yazma bilen vatandaşlar yararlanabilir ve bunu da çağdaş bir eğitim sistemi gerçekleştirir. Öğrenim bütün bir ulusu ilgilendirdiği, devletin idaresinde her alanda bilgili yetişmiş kişilere ihtiyaç duyulduğu için, kendi teşkilâtı için de eğitim sisteminin uygulanmasına ihtiyaç duyulur. Türkiye Cumhuriyeti’nin devraldığı eğitim ve öğretim kuruluşları çağdaş medeniyetin gereklerini taşımaktan uzaktı. İslahat devrinde yeni sistemlerin faydasını kabul eden yönetici ve devlet adamları, yeni tarz okulların açılmasını uygulamaya koymuşlardır. Ancak yeni sistemi uygulayan eğitim kurumlarının yanında eski medrese usulünün devamı, eğitim birliğini önlemiştir.

Ankara’da 15 Temmuz 1921 tarihinde Sakarya Savaşı’ndan biraz önce toplanan Maarif (Eğitim) Kongresi, Türkiye’de eğitim seferberliğinin Cumhuriyet kurulmadan önce başladığının kanıtıdır. Bu kongre’de Atatürk’ün yaptığı konuşma Cumhuriyetin eğitim seferberliğine önemli bir ışık tutmaktadır. Bu konuda ; “*Asırların mahmul olduğu derin bir ihmali idarînin bünyeyi devlette vücuda getirdiği yaraları tedavi için masruf olacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lazımdır.*” diyerek konuya verdiği önemi vurgulamıştır. Cumhuriyet kurulmadan önce, Atatürk’ün 01 Mart 1922’de TBMM’de yaptığı konuşma, uygulanacak eğitim politikasının esasını vermektedir. Bu konuda; “*Asırlardan beri milletimizi idare eden hükümetler tamimi maarif arzusunu ızhar ede gelmişlerdir. Ancak bu arzularına*

¹⁴ Enver Ziya Karal, *Atatürk ve Eğitim*, s: 35.

¹⁵ Ziya Bursalıoğlu, *Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi*, s: 11.

vusul için şarkı ve garbı taklitten kurtulamadıklarından, netice milletin cehlinden kurtulamamasına müncer olmuştur. Bu hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin hututu esasıyesi şu olmalıdır: Demiştım ki bu memleketin sahibi âslisi ve heyeti içtimaiyemizin unsuru esasisi köylüdür. İşte bu köylüdür ki bu güne kadar nuru maarıften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvelâ mevcut cehli izale etmektir” demiştir.¹⁶

Eğitimi, Türk ulusunun topyekün kalkınmasında çekici bir güç olarak benimseyen Atatürk’e göre, eğitim kavramı; bilgisizliği giderme, millî eğitim, bilim, öğretmen ve kültürü içermektedir. Ona göre, modernleşmenin en etkili aracı eğitimidir. Atatürk, yeni bir kuşağa ortak değerler ve politik bilinç kazandırmanın tek yolunun eğitim örgütleri ve kurumlarının birleştirilmesinde bulmuştur. Atatürk bir eğitim politikacısı ve reformcusudur. O, eğitim politikacısı olarak, kurmuş olduğu yeni Türkiye Cumhuriyetinin izleyeceği yeni bir eğitim politikası programı tespit etmiştir. Atatürk, bu konudaki görüşlerini tek bir eserinde toplu olarak kaleme almamış, çeşitli tarihlerde ve çeşitli vesilelerle olduğu konuşmalarında ifade etmiştir.¹⁷

Afet İnan bir yazısında; “Atatürk, her işte başarı sağlamayı prensip edinmişti. Bunun kaynağını iki esasta bulmuştur: Bilgi-Bilim, vatan ve millet sevgisi” diyen, O’nun manevi dayanaklarının neler olduğunu ortaya koymuştur. Kurtuluş savaşının başlangıcından ve ölümüne kadar Atatürk, eğitimin önemi, gerekliliği, amaçlarının ne olması gerektiğini her fırsatta vurgulamış, tutarlı sağlam esaslar ortaya koymuştur. Öncelikle farklı dünya görüşüne sahip vatandaşlar yetiştirilmesine son vermek, ayrıcalıksız ve eşit haklara sahip fertlerden oluşan bir toplum yaratmak için eğitim birliği sağlanmış, lâik, bilimsel, gerçekçi ve üretken bir eğitim ve öğretim sistemi Atatürk’ün eğitim anlayışının esasları olmuştur.

Yapılan devrimlerin yerleştirilmesinde ve sosyal değişmede eğitimin oynayacağı rolün farkında olan Atatürk, eğitimi görmemezlik etmemiş, eğitime büyük ölçüde bel bağlamış, onun toplum değişmesinde en önemli öğelerden olduğuna inanmıştır. O, eğitimin uygulanabilir, faydalı bilgiler içermesi gerektiğine işaret etmiştir. “Eğitimimizin temel taşı bilgisizliğin yok edilmesidir. Bu yok edilmedikçe yerimizdeyiz. Gerçek kurtuluşu istiyorsak herşeyden önce bütün kuvvetimiz, bütün hürsümüzle bunu bilgisizliği yok etmeye zorunluyuz.” diyen Atatürk eğitimin ana amacının bilgi toplumunu yaratmak olduğunu, büyük bir vizyon sahibi olduğunun ispatı olarak o zamandan tespit etmiştir.¹⁸

Atatürk 25 Ağustos 1924 günü Ankara’da toplanan Öğretmenler Birliği genel kongresinde konuşurken, eğitimin işe yararlılığı konusundaki düşüncesini “memleket çocukları her öğretim derecesinde ekonomik hayatta yararlı, etkili ve başarılı olacak gibi yetiştirilmelidir” diyerek ifade etmiştir. Atatürk gençlikte bedeni güç, yüksek karakter, düşünce sağlamlığı ve bilgi

¹⁶ Kasım Karakütük, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitimin Durumu ve Eğitim Seferberlikleri*, s: 195, 196.

¹⁷ Haluk Yavuzer, *Atatürk’ün Eğitim Politikası*, s: 151, 152.

¹⁸ Ülker Akkutay, *Atatürk’ün Millî Devlet ve Millî Eğitim Görüşü*, s: 46, 47.

dolgunluğunun yanında, özgür bir düşünce ve inanç dünyası da görmek istemiştir. İlerleme ve yenileşme bilimde ve fendeki gelişmelerle fikir alanındaki gelişmelere karşı açık olmayı gerektirmektedir. O, her türlü köleliğe ve insan düşüncelerini sınırlandıran doğmalara karşı başkaldırmış ve öğretmenlere şöyle seslenmiştir: *“Yeni Türkiye’nin birkaç yıla sığdırdığı askeri, siyasi, idari inkılâplar, saygıdeğer öğretmenler, sizin toplum yaşayışı ve düşünce inkılâbındaki başarınızla güçlenecektir. Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür, kuşaklar ister.”*¹⁹

Atatürk, kurduğu çağdaş Türk devleti’nin korunması ve sonsuza dek yaşatılma görevini Türk Gençliğine verirken, gençliği nitelik ve yetenek yönünden yetiştirecek en kuvvetli dayanak ve esasın eğitim kurumları ve eğitim sisteminde olduğuna inanmıştır. O’na göre, Türk milletini, gerçek hedefe ve mutluluğa götüren iki orduya ihtiyaç vardır. Bunlardan biri “vatanın güvencesi olan Türk ordusu” diğeri, “ulusun geleceğini şekillendirecek olan kültür ordusu, öğretmenler” dir.

Atatürk, ülkenin çağdaşlaşması ve uygarlık yolunda hızla ilerlemesi için, bilim ve fen alanındaki gelişmelerin yol göstericiliğine güvenilmesini istemiştir. 1924 yılı Eylül ayında Samsun İstiklâl Ticaret Okulu öğretmenleri tarafından onuruna verilen çayda şöyle demiştir: *“Dünyada her şey için, uygarlık için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir, fendir. Bilim ve fen dışında yol gösterici aramak gaflettir, bilgisizliktir, doğru olandan sapmaktır.”* O’nun Ankara’da Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi binasının cephesine işlenmiş olan *“Hayatta en hakiki mürşit ilimdir”* sözü, Cumhuriyet Türkiye’sinde eğitimin hangi amaçlara hizmet etmesi ve ne tür bir program izlenmesi gerektiği hakkında görüşünün özlü bir ifadesidir.²⁰

Atatürk, eğitim alanında “genel ve değişmez bir eğitim politikasını hazırlayacak” bir kurumun varlığının önemini biliyordu. 1 Kasım 1926’da TBMM açış konuşmasında bu görüşünü şöyle açıklamaktadır: *“Memlekette Talim ve Tedris esaslarını, ilmi ve müstakil bir merkezden sevk ve idare maksadı ile tasavvur edilen “Talim ve Terbiye Dairesi” tesis edilmiş ve alelumum tedrisatın programları ve kitapları üzerinde ciddi kararlar alınmıştır.”* Millî Eğitim Bakanlığı’nın beyni olabilecek, Türk çocuğuna verilecek eğitim ve öğretimi tarafsız ve bilimsel olarak yönlendirecek bir kurumu, millî bir araştırma merkezini yaratmayı 1926’larda düşünmüş ve üzerinde hassasiyetle durmuştur.

Atatürk 1 Kasım 1928 tarihinde yaptığı konuşmasında “Millî Eğitimde hızla yüksek

¹⁹ Turhan Oğuzkan, *Atatürkçü Eğitim Politikası ve Millî Eğitim*, s: 126.

²⁰ A.g.e., s: 126.

bir düzeye çıkacak bir milletin hayat mücadelesinde maddi, manevi bütün kudretlerinin artacağı muhakkaktır. Millî Eğitim etkinliğimiz, ilköğretimin gerçekte genel ve zorunlu olmasını, memlekete eğitim birliği, orta öğretimin iyi araçlarla yoğunlaştırılıp kolaylaştırılmasını, meslek öğretimini ilk ve orta derecesinden en yüksek derecesine kadar memlekete sağlanmasını, yüksek öğretimin sayıda olduğu kadar değerinde de bu yüzyılın ihtiyaçlarına yeterliğini hedef tutmuştur.” diyerek millî eğitimde ana faaliyet alanlarını işaret etmiştir.²¹

Atatürk, bireylerden, ailelerden kırsal bölgelerden başlayarak kentlere doğru toplumun tüm ünitelerine eğitim nimetini ulaştırmak istemiştir.²² Atatürk düşünceleri ve uygulamalarıyla Türk toplumunun kaderini ilgilendiren ve son asırlardır geri kalmasına neden olan tüm yapısal sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik esasları ortaya koymuştur. Bu maksatla en önemli kurumlardan olan eğitim ve onun uygulamalarıyla yakından ilgilenmiş, kültür alanında dil, tarih ve harf konularına öncelik vermiş, bu konulardaki gelişmeleri hızlandırmak için çalışmaları destekleyecek ve hızlandıracak ilgili cemiyetlerin (Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu) kurulmasını sağlamıştır. Toplumun çağdaşlaştıracak diğer tüm devrimlerinde olduğu gibi, eğitim konusunda da öncü ve yol gösterici olmuş, yeni Türk harflerinin her yaştan ve her meslekten tüm vatandaşlar tarafından kısa sürede öğrenilmesi için çıktığı yurt gezilerinde öğretmenlik yapmıştır.

Kuşkusuz, her sistem, her rejim, kendini anlayacak, kabullenecek, işletebilecek, geliştirecek, tanıtacak, savunacak ve koruyacak taraftarlara, kaynaklara, güçlere sahip olmak zorundadır. Atatürk, ateşle, barutla, kanla kurtardığı bu topraklar üzerinde kurduğu yeni Türk Devleti'nin, korunmasının, yaşatılmasının, yüceltilmesinin dayanağı olacak en kuvvetli temeli, Türk Millî Eğitiminde aramış ve bulmuştur. Yeni ve dinamik Türk Devletini ve onun oluşturduğu kurumları, artık, Osmanlı eğitimi ve Osmanlı kafası ile anlamak ve yönetmek imkânsız idi. Yeni devletin, Atatürk ideolojisinin ve oluşturulacak devrimlerin, pekiştirilecek ilkelerin, yeni ve değişik bir insan modeline, yönetici türüne ihtiyacı vardı. Bu insanı ancak yeni ve modern Türk Okulu, Türk Öğretmeni ve Türk Millî Eğitimi yaratabilirdi. Bunun içindir ki Atatürk, okula, eğitime ve öğretmene büyük önem vermiş, büyük ümit bağlamıştır.²³

Eğitimin temel görevi devletin varlığının sürdürülmesi olmakla birlikte, eğitimde kalkınma bir liderlik sorunudur. Eğitimin temel görevi, devletin varlığını sürdürmek ise, bu görevin sorumluluğu da, önce devlet liderine düştüğü için, eğitimde çıkar yol, devlet liderliği ile eğitim liderliğinin aynı kişi üzerinde birleşmesidir.²⁴ Atatürk bu iki liderlik özelliklerini kişiliğinde birleştirmeyi başarmıştır.

²¹ Burhan Göksel, *Atatürk'ün Eğitim Konusunda Görüşleri ve Misak-ı Maarif*, s: 957.

²² Haluk Yavuzer, *Atatürk'ün Eğitim Politikası*, s: 151, 152.

²³ Saim Kaptan, *Atatürk ve Eğitim*, s: 123, 124.

²⁴ Ziya Bursalıoğlu, *Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi*, s: 17.

Atatürk, eğitimi, sadece Türk Ulusu için değil, dünyada barışın tesisi, tüm dünya uluslarının kurtuluşu ve yücelmesi için, evrensel bir güç olarak görmüştür. Atatürk'e göre eğitim, dünyada sulhu ve huzuru kurup, yaşatacak uluslararası bir role sahiptir. O diyor ki: *"İnsanlığın, tümünün refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak biçimde eğitilmelidirler."*²⁵

Mustafa Kemâl'in düşünce sisteminde eğitim, kişileri hayatta başarıya, toplumları ise ilerlemeye götüren bir araçtır. Bu aracın saptırılmış veya daraltılmış amaçlar uğruna kullanılmasına karşı çıkmıştır. Üzerinde durduğu düşüncesini, 1 Mart 1923 Tarihli T.B.M.M. açış konuşmasında şu sözlerle ifade etmiştir: *"Eğitimde ve Öğretimde izlenecek yol, bilgiyi insan için bir süs, bir hükmetme aracı ya da uygar bir zevk olmaktan çok, maddî hayatta başarı sağlayan pratik ve işe yarar bir araç haline getirmektir."* Bu sözler, hem geleneksel eğitimin bir eleştirisi, hem de eğitimle ilgili yeni düzenlemelerde hayattan ve hayatın ihtiyaçlarından kopuk bir yola girme ihtimallerine karşı bir ikazdı. Büyük bir önsezi ile 1923 yılında söylenmiş olan bu sözler, aynı zamanda, günümüzde gerek UNESCO çevrelerinde, gerekse pek çok ülkede eğitimin faydacı yönleri üzerinde ısrarla duran yaygın görüşün de ifadesidir. Bu sözlerin altında eğitimin, gereği gibi kullanıldığı takdirde kişinin maddi hayatını iyileştirici ve toplumu ekonomik bakımdan güçlendirici etkisine olan güven yatmaktadır.²⁶

*Atatürk döneminde yenileşmelerin, temelde eğitimsel olduğunu savunmak, abartılmış sayılmaz. Atatürk'ün yararlandığı iki eğitimsel yaklaşım, ulusal eğitim ve halk eğitimi kavramlarının uygulanması olmuştur. Çünkü onun planladığı ve gerçekleştirdiği bütün yenilikler, yeni bir eğitim ve iletişim sisteminin ürünlerine dayanmıştır. Bu sistem Türk ulusunda düşünce ve davranış yenilenmesini amaçlamıştır. Devletin en önemli görevinin, kamu eğitimi olduğuna inanan lider, Cumhuriyetin eğitim politikasını da lâiklik ve halkçılık ilkelerine dayamıştır. Bunlardan birincisi, eğitimin felsefe temelini; ikincisi de, örgüt modelini oluşturmuştur. Atatürk döneminin eğitim felsefesini, Kemâlist felsefe oluşturmuştur. Kemâlist felsefenin altı ilkesi, bu dönemdeki eğitim yeniliklerini yönlendirmiş ve gerçekleştirmiştir.*²⁷

Atatürk'ün bir eğitim düşünürü gibi eğildiği eğitimle ilgili yaklaşım ve uygulamalarında hem içinde bulunduğu zamana bağlı olarak eğitime getirdiği ve kısa vadede olumlu sonuçları alınmış çözümleri hem de Türk Millî Eğitimi için ortaya koyduğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar eğitimimize yön veren temel esaslar görülür. Devletimizin ilk kuruluşundan günümüze eğitime ilgili büyük aşamalar kaydedilmesine rağmen, onun hayata

²⁵ Saim Kaptan, *Atatürk ve Eğitim*, s: 124, 125.

²⁶ Turhan Oğuzkan, *Atatürkçü Eğitim Politikası ve Millî Eğitim*, s: 125, 126.

²⁷ Ziya Bursalıoğlu, *Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi*, s: 12, 13.

gözlerini yumduğu tarihten sonra çeşitli iktidarlar eğitim politikalarında Atatürk'ün eğitim anlayışındaki temel esaslarından sapmalar yapmışlar ya da ödünler vermişlerdir.

İktidar değişikliklerinde eğitim bakanları maalesef farklı, tutarsız ve öncekine zıt uygulamaları ortaya koymuş ve savunmuşlardır. Millî eğitimin yanı sıra bununla eş zamanlı olarak Kültür bakanlığının da iktidarlar tarafından kendi siyasi fikirlerine uygun yapılandırılmalarına çalışmaları eğitim uygulamalarındaki olması gereken standartlığı ve sürekliliği de ortadan kaldırmıştır. Eğitim kurumlarımızda, Atatürk'ün düşünce sisteminde ve uygulamalarında gördüğümüz eğitim politika ve uygulamalarından, Atatürkçü düşünceden ve çizgiden sapmalar meydana gelmiştir. Okullarımızda bilimsel olarak ele alınması gereken ve nazariyeten ziyade uygulamaya yönelik Atatürkçü düşünce sistemi ve ilkeleri gereğince öğretilip uygulamaya konulamamış ve genç nesillere anlatılamamıştır. Bunun sonucunda da millî eğitim vasıtasıyla Atatürkçülüğün bir bütün olarak ele alınıp uygulanmasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin millî sorunlarının ve ideolojisinin anlaşılıp anlatılmasında, genç nesillere ulaştırılmasında eksiklik ve görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.

Amaç

Araştırmanın genel amacı; *oluş/olay etkileşimi bağlamında Atatürk'ün eğitimsel liderliğinin bireysel/toplumsal/evrensel düzlemlerde bilinç dönüşümüne yaratıcı eğitsel doğurgularını literatür tarama ve birincil kaynaklar üzerinde içerik çözümlemesi yoluyla betimlemektir. Bu bağlamda öncelikle Atatürk'ün kısa hayat öyküsü betimlenmiş ve entelektüel/spritüel etkileşim ortamı genel çizgileriyle tanıtılmıştır. Daha sonra Atatürk'ün askeri/siyasal/kültürel/eğitsel benliği irdelenerek, eğitimci kişiliğinin etkilerinin değerlendirildiği araştırmanın hipotez testi aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada sırasıyla Atatürk'ün yaşamında öne çıkan eğitim odaklı deneyimler, Türk insanın eğitsel bilincini uyandıran dinamikler ve bunun Türk eğitim hayatına yansımaları, Atatürk'ün kitle eğitimcisi olması ve nihayet Atatürk'ün eğitimci kişiliğinin bireysel/ulusal/evrensel etkileri, ulaşılan birincil veri kaynakları temelinde değerlendirilmiştir. Bu genel amaca bağlı olarak cevabı aranacak sorular şöyle sıralanabilir:*

- *Atatürk'ün yaşamında öne çıkan kültür ve eğitim odaklı deneyimler nelerdir?*
- *Atatürk'ün Türk eğitim bilinci ve pratiğini doğrudan etkileyen deneyimleri nelerdir?*
- *Atatürk'ün kitle eğitimi vizyonu hangi edimlerinde ifadesini bulmuştur?*
- *Atatürk'ün eğitimci kişiliğinin bireysel/ulusal/evrensel etkileri nelerdir?*

Önem

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde, Türk milleti'nin birlik ve bütünlüğü için millî eğitimin yeniden düzenlenmesinin, ülke ve ulusun birinci hedefi ve ihtiyacı olduğu Atatürk tarafından saptanmıştır. Bu maksatla, lâik, hurafelerden, batıl inançlardan uzak hür bir zekâ disiplininin kurulması, gerçekçi, bilimsel bir eğitim ve öğretim sistemi Atatürk'ün eğitim anlayışının amaçları olmaktadır. Araştırmayı önemli kılan husus, uzmanı olmadığı eğitimcilik alanında, ortaya koyduğu eğitim politikaları ve eğitim felsefesinin, Atatürk'te nasıl şekillendiği ve döneminde uygulamalar bulduğu ve Türk Millî Eğitiminin esaslarını oluşturduğunu ortaya koymaktır. O'nun söylev ve demeçleri incelendiğinde, çok sağlam, tutarlı ve çağdaş eğitim görüşüne sahip olduğu, konuşma ve uygulamalarında, Türk eğitim modelinin bir ilkesini ortaya koyduğu ve sistemin temel taşlarını yerleştirdiği görülür.

Atatürk, eğitimi sadece Türk ulusu için değil, Tüm insanlık için barışı ve huzurun tesis edilmesi için ele alınması gereken bir amaç olduğunu vurgulamıştır. Evrensel fikir ve uygulamalarıyla, 1981 yılında 100'üncü Doğum Yıldönümü münasebetiyle UNESCO'nun aldığı bir kararla, bütün dünya ülkeleri Atatürk'ü insanlığın, barışın ve kardeşliğin savunucusu eşsiz bir lideri olarak saygıyla anmıştır.

Bugün eğitim sistemimizde mevcut nicelik ve nitelik sorunlarını ortadan kaldırmak için, izlenen yöntem ve program içeriklerinin, Atatürk'ün görüşleriyle tutarlı bulunup bulunmadığı tartışmalıdır. Atatürk'ün eğitim anlayışıyla, kendi döneminden sonraki uygulamalar arasında çelişkiler ve sorunlar bulunmaktadır. Bu nedenle, bugün hala canlılığını koruyan Atatürk dönemindeki eğitim anlayışının ilke ve uygulamalarının özüne inilmesi, gerçekçi yorumlamasının yapılması gerekir. Bu araştırma bu maksatla, Atatürk'ün eğitimci kişiliğini ortaya koymasından dolayı yapılan mütevazı bir çalışmadır.

Varsayımlar

• *Araştırmaya konu olan Atatürk, ait olduğu dönemin genel bilinçlilik düzeyini aşan ve bireysel/toplumsal/evrensel düzlemlerde etkisi katlanarak artan organik/yaşayan bir yüksek bilinç enerjisidir.*

• *Araştırma, Atatürk'ün liderliğini eğitsel değerler bağlamında irdeleme ve bu yansımaların kaynağı olan eğitici benliği/bilinç genetiğini bütünsel değerlendirme özelliğine sahiptir.*

• *Araştırma, Atatürk'ün varoluşunu günümüze taşıyan birincil kaynaklar üzerinde*

eğitsel değerler açısından içerik çözümlemesi yapılmak suretiyle biyografik/monografik inceleme için yeterli bir yöntemle gerçekleştirilmiştir.

Sınırlılıklar

- *Araştırma, Atatürk'ün komutanlık ve yönetim pratiğine yansıyan eğitimci kişiliğinin betimi ile sınırlıdır.*
- *Araştırma, Atatürk'ün komutanlık ve yönetim pratiğini yansıtan literatür taraması ve birincil kaynaklar üzerinde yapılan içerik çözümlemesiyle sınırlıdır.*

Tanımlar

Benlik sistemi: İnsanın öznel ve nesnel bütün varlık kaliteleri.

Kişilik: İnsanın toplumda oynadığı çeşitli roller ve bu rollerin başkaları üzerinde bıraktığı etkilerin tümü, bireyleri birbirlerinden ayıran davranışlar bütünü.

Lider: Mensup olduğu grubun gayesini tayin ve bu gayenin tahakkukunu temin hususunda gruba en etkin şekilde yön verebilen kimsedir.

Liderlik: Sezgisel ve analitik düşünceyi tümüyle kullanarak yaratıcı olmaktır.

Vizyon: Bilinenden bilinmeyene yönelip gerçekleri, ümitleri, rüyaları, fırsatları kurgulayarak, gelecek yaratabilme, sosyal örüntüleri geniş bir kapsamda algılayabilme.

Yöntem

Araştırma Modeli: Araştırma; kaynak taramaya dayalı olarak, genel tarama tekniği ve içerik çözümlemesi ile elde edilen bilgilerin yorumlanması temelinde yürütülmüştür. Böylece, araştırmanın biyografik/monografik/betimsel kaynak taraması ve içerik çözümlemesi olduğu söylenebilir.

Çalışma Evreni: Araştırmanın çalışma evrenini, Atatürk'ün komutanlık ve yöneticilik edimleri oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması: Araştırmada literatür taraması ile Atatürk hakkında yapılan ulusal/evrensel kitap ve makale türü çalışmalara ulaşılmıştır. Daha sonra hipotez testine esas teşkil eden Atatürk'ün komutanlık ve yöneticilik edimlerini günümüze taşıyan sözlü/yazılı/yapısal birincil kaynaklar toplanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumu: Veri çözümlemesi ilk aşaması, Atatürk'ün komutanlık ve yöneticilik edimlerini konu alan birincil/ikincil kaynakların incelenmesi, araştırma planına göre tasnifi ve ikinci bölümde gerçekleştirilecek hipotez testi için işlenmiş veri haline dönüştürülmesini amaçlayan etkinlikleri kapsamaktadır. İkinci aşamada ise araştırmanın genel ve bağlı amaçları ile sınırlılıkları ve varsayımları temelinde veriler iç ve dış yoruma tabi tutulmuş ve bulgulara ulaşılmıştır.

1. ATATÜRK'ÜN BİYOGRAFİSİ VE EĞİTİMCİ KİŞİLİĞİ

1.1. Atatürk'ün Kısa Hayat Öyküsü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu önder, ebedi başkomutan Gazi Mustafa Kemâl Atatürk, 1881 yılında, günümüzde Yunanistan sınırları içinde kalan Selânik'te doğmuştur. Atatürk'ün baba soyu Osmanlı Devleti zamanında ele geçirilen Balkan (Rumeli) topraklarına Konya/Karaman'dan göçürülerek Makedonya'ya yerleştirilmiştir. Manastır Vilayeti'ne bağlı Debre-i Bala Sancağı'nın Kocacık Nahiyesi (Köyüne) yerleşen aile, 1830'larda Selânik'e göç etmiştir. Anne soyu da Anadolu'dan gelerek Rumeli'ye iskan edilen Yörük veya Türkmenlere dayanmaktadır. Anne tarafı Vodina Sancağına bağlı Sarıgöl de denilen Kayalar'dan göçerek Selânik yakınlarındaki Lankaza'ya yerleşmiş, Konya/Karaman'dan Rumeli'ye gelen ve bundan dolayı da Konyarlar şeklinde, Rumelide'ki diğer Yörük gruplarından farklı olarak bu adla adlandırılan yörüklerdendir.²⁸

Babası, "Kırmızı Hafız" olarak da anılan Hafız Ahmet Efendi'nin oğlu, Selânik Vakıflar İdaresi'nde ve gümrük memurluğunda görev yapan daha sonra memuriyeti bırakarak ticarete atılan Ali Rıza Bey'dir. Annesi Sofizâde Feyzullah Efendi'nin kızı Zübeyde Hanım'dır. Okul yaşına geldiği zaman, daha önce rüsumat (gümrük idaresi) memurluğundan ayrılıp kereste ticareti ile meşgul olan, ancak aydın fikirli bir kişiliği bulunan babası Ali Rıza Efendi, O'nu Selânik'te modern anlamda ve yeni açılan Şemsi Efendi okuluna göndermek istedi. Fakat annesi Mustafa'nın dedesi Hafız Ahmet Efendi gibi eski tarz okulda okuması fikrinde olduğu için, Zübeyde Hanım'ın isteği de dikkate alınarak, birinci gün mahalle mektebine gönderildi, ikinci gün ise, Şemsi Efendi okuluna kaydı yaptırıldı. Yeni okulunda babasını kaybetmesine rağmen öğrenimine devam etmiş ve ilk tahsilini Şemsi Efendi mektebinde tamamlamayı müteakip, Selânik Mülkiye Rüştiyesi'ne kaydoldu. Fakat bu okula ve yönetime uyum sağlayamayınca Selânik Askeri Rüştiyesi'nin imtihanını kazanarak 1893 yılında tahsiline burada devam etti. Askeri Rüştiye'de Matematik öğretmeni olan Yüzbaşı Mustafa Efendi, öğrencisinin zekâ, kabiliyet ve olgunluğunu çok beğendiği için O'na Kemâl adını verdi.

Mustafa Kemâl, Selânik Askeri Rüştiye'sini bitirdikten sonra 1895'te Selânik'ten ayrılarak Manastır Askeri İdadî'sine (Lise) yatılı öğrenci sıfatıyla girdi. Bu okulda iken bir taraftan şiir ve edebiyata merak saran Mustafa Kemâl, tatil dönemlerinde de Selânik'teki Frerler mektebine

²⁸ Ali Güler, *Sarı Paşa İnsan Atatürk*, s: 88.

Fransızca dersine devam etti.²⁹

13 Mart 1899'da Harbiye Mektebi (Harp Okulu)'ne girdi. 10 Ocak 1902'de 1317-P.8 (1902-Piyade.8) sicil numarasıyla, Mülâzım-ı Sâni (Teğmen) rütbesiyle Harbiye'yi bitirdi. Erkân-ı Harbiye (Harp Akademisi-Kurmay Mektebi) Mektebine ayrıldı. Bu okulda öğrenim görmekteyken 1903 yılında Mülâzım-ı Evvel (Üsteğmen) rütbesine yükseldi. 11 Ocak 1905'te Erkân'ı Harbiye Yüzbaşılığı (Kurmay Yüzbaşı) ile okulundan mezun oldu. Üç sınıfta (Piyade Top. Süvari) bölük idare ve kumanda etmek üzere 5'inci Ordu 30'uncu Süvari Alayı'nda görevlendirildi. Şam'da bulunduğu dönemde "Vatan ve Hürriyet" adlı bir cemiyet kurdu. 20 Haziran 1907'de Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) olarak nasbedildi.³⁰ Suriye'de bulunduğu yıllar, Mustafa Kemâl'in daha sonraki hayatı için çok faydalı deneylerle geçti. O, bu zamanda ordunun ve hükümetin ne kadar kötü yönetildiğini, halkın nasıl ezildiğini, bilgisizliğin memleketi uçurumlara sürüklemekte olduğunu gördü.

13 Ekim 1907'de 3'üncü Ordu'ya nakledilerek, 22 Haziran 1908'de Şark Demiryolu Müfettişi olarak görevlendirildi. Bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Komitesi tarafından kendisine verilen görev üzerine Selânik'ten İstanbul'a buradan da Trablusgarb'a geçti. 1908 yılının Eylül ayı sonlarında görev yerine ulaşan Mustafa Kemâl bir süre burada bulundu. 13 Ocak 1909'da 3'üncü Ordu Redif 11'inci Selânik Fırkası (Tümeni) Kurmay Başkanlığı'na tayin edildi. Bu sırada İstanbul'da patlak veren 31 Mart İrtica Vak'ası (13 Nisan 1909) üzerine İstanbul'a ilk olarak gönderilen birinci kademe birliklerin kurmay başkanlığını yaptı. Tümüyle "Hareket Ordusu" adını alan kuvvetlerin gerici ayaklanmayı bastırma ve düzenin sağlanmasında önemli katkılarda bulundu. 5 Kasım 1909'da 3'üncü Ordu Erkân-ı Harbiyesi'ne nakil ve tayin edildi. 6 Eylül 1910'da 3'üncü Ordu Zabitân Talimhahı Kumandanlığına tayin edildiyse de istifası üzerine Ekim 1910'da 3'üncü Ordu Erkân-ı Harbiyesi birinci şubedeki görevine döndü.

Bu arada orduyu temsilen Pikardi manevralarını izlemek amacıyla Fransa'ya gönderildi. Silahlı kuvvetlerde Eylül 1910 yılında yapılan yeni teşkilatlanmada oluşturulan 5'inci Selânik Kolordusu Erkân-ı Harbiyesi'ne 15 Ocak 1911'de atandı. Bu sırada 38'inci Piyade Alayı Komutan Vekilliği'nde bulundu. Bu görevindeyken geçici olarak Trablusgarp Fırkası Erkân-ı Harbiyesi'ne tayin edildiyse de, Trablusgarp'a gitmeden İstanbul'a çağrıldı ve 13 Eylül 1911'de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesine atandı. 29 Eylül 1911'de Trablusgarp Fırkası Erkân-ı Harbiyesi'nde yeniden görevlendirildi ve 28/29 Eylül 1911 tarihinden itibaren Trablusgarp'a

²⁹ Veli Yılmaz, *Gazi Mustafa Kemâl Atatürk*, s: 10, 11.

³⁰ Azmi Süslü-Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, s: 1, 2.

çıkarma yapmaya başlayan İtalyan'lara karşı savaşmak üzere 15 Ekim 1911'de İstanbul'dan ayrıldı. Mustafa Kemâl "müddet-i hizmetine nazaran kamekân memuriyetinde kalmak üzere" 27 Kasım 1911'de Binbaşılığa terfi etti. 1 Ocak 1912'de Bingazi'de bulunan Mustafa Kemâl, Derne karşısındaki Şark Gönüllü Kumandanlığı görevindeydi. Bu görevinden 5 Mart 1912'de Derne Kumandanlığına atandı. Trablusgarp'ta "fevkalade surette hüsn-i idare ve iktidar gösterdiği gibi, gözlerinin iştihat eden rahatsızlığa rağmen, son zamana kadar, ifay-ı hüsn-i hizmet eylemiş" olan Mustafa Kemâl, İtalya ile Osmanlı Devleti arasında barış imza edilmesi üzerine "Trablusgarp'ta atıl kalmamak" üzere 24 Ekim 1912'de İstanbul'a hareket etti.

21 Kasım 1912'de Karargâh-ı Umumi emrine verildi. 25 Kasım 1912'de Bahr-ı Sefid (Akdeniz) boğazı Kuvay-ı Mürettebe kumandanlığı Erkân-ı Harbiyesi'ne tayin edildi. Sonra Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanlığı'na getirildi. İkinci Balkan Savaşı'ndan yararlanan Osmanlı Devleti Edirne'yi geri aldığı anda, Mustafa Kemâl, Bolayır'dan Edirne üzerine yürüyen kuvvetlerin kurmay başkanıydı. Balkan Harbi'nden sonra 27 Ekim 1913'te Sofya Ataşemiliterliğine atandı. Bu görevine 11 Ocak 1914'te Çetine, 4 Ağustos 1914'te Sırbistan Ataşemiliterlikleri de ilave edildi. Bu arada, 6 Kasım 1913'te "Bingazi Muharebatında ibrâz-ı şeccat ve liyakat etmesine mebni kıdemine iki sene zammı ita kılındı." 1 Mart 1914'te Balkan Harbi'ndeki yüksek hizmetlerden dolayı kaymakamlığa (Yarbay) yükseltildi. 29 Kasım 1914'te iki sene kıdem zammı aldı.

Mustafa Kemâl, 28 Temmuz 1914'te başlayan I. Dünya Harbi'ne girmekte acele edilmemesini önermiş, Fransız Ordusu'nun durumunu düzeltebileceğini belirtmişti. Savaş devam ederken, Sofya'daki görevinden alınarak daha faal bir göreve getirilmesinde ısrar etti. 28 Kasım 1914'te I. Fırka Komutanlığı'na tayin edildiyse de, bu atama durduruldu. Nihayet 20 Ocak 1915'te 3'üncü Kolordu'ya bağlı olarak yeniden teşkil edecek 19'uncu Fırka Kumandanlığına atandı. İtilaf Devletleri kuvvetleri 18 Mart 1915'te Boğaz'ı denizden zorlamışlar, ancak başarısız kalmışlardı. Bu defa boğazı koruyan tabyaları karadan yapılacak harekâtla düşürmeye ve böylece Marmara Denizi'ne girmeye karar verdiler. 25 Nisan 1915'te çıkarma Mustafa Kemâl'in, düşündüğü gibi başlamış ve zayıf kıyı birliklerince karşılanmaya çalışılmıştı. Mustafa Kemâl'in inisiyatifıyla taarruza geçen birliği, İtilaf kuvvetlerini burada durdurdu.

1 Haziran 1915'te Miralay (Albay) rütbesine yükseltildi. 28 Temmuz 1915'te 15'inci Kolordu Komutanlığı'na 8 Ağustos 1915'te Anafartalar Grubu ve 29 Ağustos 1915'te ise Anafartalar Grup Komutanlığı uhdesinde kalmak üzere, 16'ncı Kolordu Komutanlığına atandı. Mustafa Kemâl, Anafartalar Cehpesi'nde İtilaf Devletlerine karşı başarılı bir mücadele verirken,

Conkbayırı'nda düşmanın süngü muharebeleri ile söz konusu bölgeden tamamen atıldığı, 10 Ağustos 1915 tarihinde, kalbini hedef alan bir şarapnel parçasının göğüs cebindeki saati parçalayarak geri dönmesi sonucu mutlak bir ölümden kurtuldu.

Türk ve Dünya Kamuoyunda “Anafartalar Kahramanı” olarak anılmaya başlayan Mustafa Kemâl, 13 Mart 1916'da Anafartalar'daki yüksek hizmetlerinden dolayı iki sene seferi kıdem zammı ile ödüllendirildi. 1 Nisan 1916'da “hidemâat-ı fevkaladesine mebni” bir sene kıdem zammı ile Mirvalığa (Tuğgeneral) terfi etti. 27 Ocak 1916'da karargâhı Edirne'de bulunan 16'ncı Kolordu Komutanlığına atandı. Sonra karargâhı ile birlikte Diyarbakır'a nakledildi. İç hat manevrası uygulayarak Bitlis ve Muş'u kurtardı ve Rus ordusunu geri çekilmeye mecbur etti. Buradaki hizmetlerine mükâfaten 24 Aralık 1916'da Ahmet İzzet Paşa'nın izinli olarak İstanbul'a gitmesi üzerine 2'nci Ordu Komutanlığı'nı vekâleten yürütmeye başladı. 16 Şubat 1917'de Hicaz Kuvve-i Seferiye Kumandalığı'na atandı. Bu ordunun lağiv edilmesi üzerine, 7 Mart 1917'de 2'nci Ordu Komutanlığı'na tayin edildi ve 14 Mayıs'ta Muş'u yeniden Rusların işgalinden kurtardı.

5 Temmuz 1917'de Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na bağlı olarak Halep'te oluşturulması kararlaştırılan 7'nci Ordu Komutanlığı görevine getirildi. 7'nci Ordu karargâhını oluşturmak üzere Başkomutan Vekili Enver Paşa tarafından İstanbul'a çağrılan Mustafa Kemâl Paşa, 20 Temmuz 1917'de İstanbul'a geldi. O günlerde Irak'taki harekât kritik bir dönemdeydi. Bağdat'ın geri alınmasını sağlamak için Yıldırım Orduları Grubu teşkil edilmiş ve komutanlığına Alman Generali Fakenhayn getirilmişti. Mustafa Kemâl Paşa, Fakenhayn'ın düşünce ve uygulamalarını beğenmiyordu. Nitekim 7 Ekim 1917'de görevinden istifa etti. 9 Ekim 1917'de becayişen 2'nci Ordu Komutanlığı'na tayin edildiyse de, istirahate ihtiyacı olduğunu ifade edince, 11 Ekim 1917'de uygun cevap geldi ve bir ay süre ile iznini geçirmek üzere İstanbul'a geldi. Rahatsızlıklarından dolayı tedavi edilmek üzere 8 Kasım 1917'de izin süresi uzatıldı. 7 Kasım 1917'de Karargah-ı Umumi emrine tayin edildi.³¹

İstanbul'da izinli bulunduğu sıralarda Mustafa Kemâl Paşa, bir müddet önce Osmanlı Padişahını ziyarete gelmiş olan Alman Kayzeri'nin ziyaretini iadeye gidecek Veliht Vahdettin'le birlikte Almanya'ya gitmeye memur edildi. (15 Aralık 1917-05 Ocak 1918) Veliht Vahdettin'le birlikte Alman Genel Karargâhını ve Alman cepheleriyle Alman İmparatoru Wilhem'i, Mareşal Hindenburg'u ve General Ludendorff'u ziyaret etti. Her zaman ve her yerde

³¹Age., s: 3-5.

olduğu gibi düşüncelerini görüştüğü herkese açıkça söylemekten çekinmeyen Mustafa Kemâl, harbin feci akibeti hakkındaki görüşünü, seyahat sırasında bir taraftan Osmanlı Veliahdine, bir taraftan Alman büyüklerine de anlatarak izlenimlerini şöyle ifade etmiştir: “*O zaman edindiğim son kanı Genel Savaşa dâhil olduğumuz ilk anda söylemiş olduğum fikrin aynısıydı. Bu fikir, Alman Ordusu ve ona bağlı diğer kuvvetlerin yenileceği yönündeydi.*”³²

25 Mayıs 1918’de böbrek rahatsızlığı sebebiyle Viyana’ya hareket etti ve 2 Ağustos 1918’de İstanbul’a döndü. Fevzi Paşa’nın hastalığı sürdüğünden 7 Ağustos 1918’de Yıldırım Orduları Grubu emrindeki 7 nci Ordu Komutanlığı’na atandı. 23 Eylül 1918 de “Fahri Yaverân-Hazret-i Şeyhriyari” ünvanı verildi. 31 Ekim 1918 de 7’nci Ordu Komutanlığı ile beraber Yıldırım Orduları Komutanlığı’nı devralması kendisine bildirildi. 7 Kasım 1918’de Grup lağvedildiğinden, Mustafa Kemâl Paşa Harbiye Nezareti emrine alındı. 13 Kasım 1918’de İstanbul’a gelen Mustafa Kemâl Paşa başkentte ulusun kurtuluşu için gerekli olan temaslara girişti. Padişah ile görüştü. Devleti yönetenlerin ülkeyi kurtaracak durumda olmadıklarını gördü.³³

Mustafa Kemâl Paşa, politikacılardan ve padişahın umudu kestikten sonra, Türk Ulusu’nu ve Türk ülkesini kurtarmak için yeni çareler araştırdı. Yerli ve yabancı birçok devlet adamıyla görüştü. Fakat bunların hiç birinden önemli ve olumlu sonuçlar alamadı. Birtek umudu vardı; Anadolu’ya geçmek! Türk halkını ayağa kaldırmak ve büyük bir Kurtuluş Savaşı’na atılmak!³⁴

“*Hâkimiyet-i millîyeye müstenit, bilakaydû şart müstakil yeni bir Türk devleti tesis etmek*” amaçtır diyen Mustafa Kemâl Paşa, bir takım girişimlerden sonra 30 Nisan 1919’da askeri ve mülki yetkilerle 9’uncu Ordu Kıtataı (15 Haziran 1919’dan sonra adı 3’üncü Orduya tahvil edildi) Müfettişliğine atandı. Mustafa Kemâl Paşa, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıktı ve 25 Mayıs 1919’da Havza’ya geldi. 21–22 Haziran 1919 gecesi milleti, hep birlikte çalışmaya ve mücadeleye çağırın tarihî tamimi yazdırdı.

Dahiliye Nazırı Ali Kemâl, valilere gönderdiği bir telgrafla tamimde açıklanan toplantıları ve buna yönelik teşebbüsleri önlemek istemiş ve 23 Haziran 1919’da vali ve mutasarrıflara yolladığı gizli telgraflarla da Mustafa Kemâl Paşa’nın azledildiğini ve kendisinin resmi bir sıfatı kalmadığı için artık emirlerinin dinlenmemesi gerektiğini bildirmişti. 8 Temmuz 1919’da Padişah tarafından memuriyetine son verildi. 8–9 Temmuz 1919’da Harbiye Nezaretine ve

³² Naci Kasım, *Gazi’nin Hayatı (1881-1938)*, s: 59, 60.

³³ Azmi Süslü-Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk’ün Silah Arkadaşları*, s: 5, 6.

³⁴ Nurettin Can Güleklî, *Atatürk Hayatı ve Devrimleri*, s: 68.

Padişaha birer telgraf çekerek memur olduğu vazifesiyle birlikte pek çok sevdiği kutsal askerlik mesleğinden de istifa ettiğini bildirdi.³⁵

9 Ağustos 1919'da, Mustafa Kemâl Bey'in sahip olduğu fahri yaverlik ünvanı ile birlikte madalya ve nişanlarının geri alındığına dair, padişah emri yayımlandı. 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi Başkanlığı'na, 7 Ağustos 1919'da ise Heyet-i Temsiliye Başkanlığı'na seçildi. 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi Başkanı oldu. Kongre kararları ile millî teşkilat bütün vatana genişletildi. Misak-ı Millînin esasları kararlaştırıldı. 20 Ekim 1919'da Amasya'da Rauf ve Bekir Sami Beyler'le beraber İstanbul hükümetinin Bahriye Nazırı Salih Paşa ile görüşmelere başladı. 7 Kasım 1919'da, toplanması kararlaştıran Osmanlı Meclis-i Meb'usânı için yapılan seçimlerde Erzurum milletvekili seçildi. 27 Aralık 1919'da Heyet-i Temsiliye üyeleri ile beraber Ankara'ya geldi. 4 Şubat 1920'de alınan madalya ve nişanları iade edildi. İstanbul'un işgalinden sonra 19 Mart 1920'de Ankara'da bir meclis toplanması yolunda yetkililere genelge yayımladı. 23 Nisan 1920'de açılan Meclise Ankara milletvekili olarak katıldı 24 Nisan 1920'de TBMM Başkanlığı'na seçildi. 3 Mayıs 1920'de Meclis tarafından seçilen icra Vekilleri Heyeti'nin 5 Mayıs 1920'deki ilk toplantısına başkanlık yaptı.

24 Mayıs 1920'de *“Kuvay-ı Millîye ünvanı altında çıkardıkları fitne ve fesadın ve Kanun-ı Esasi hilafında ahaliden cebren para toplamak ve asker almak, hilafında hareket edenlere işkence ve ezaya ve tahrib-i bilâda cür'et eylemek suretiyle emniyet-i dâhiliyeyi ihlâl eyleyenlerin mürettip ve müşevviklerden olduğu”* iddiasıyla idama, emlâk ve emvâlinin hazine irade çıkarıldı. 13 Eylül 1920'de *“Halkçılık Programı”* adı altında bir broşür yayımlandı. 11 Mayıs 1921'de *“Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu”* umumi heyet toplantısında Grup Başkanlığı'na seçildi. Mustafa Kemâl Paşa'ya geniş yetkilerle ve 3 ay süreyle Başkomutanlık veren kanun Büyük Millet Meclisi'nde 5 Ağustos 1921'de kabul edildi. Sakarya Zaferi'nden sonra, 19 Eylül 1921'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından ittifakla Gazi ünvanı ve Müşir (Mareşal) rütbesi verildi. 31 Ekim 1921 de Başkomutanlık kanunu TBMM'nde 3 ay daha uzatıldı. 16 Temmuz 1922'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu toplantısında Tabii Başkanlığa seçildi. 20 Temmuz 1922'de Başkomutanlığın süresiz olarak üzerinde kalması TBMM'nde kabul edildi. 30 Ağustos 1922'de bizzat idare ettiği Başkomutan Muharebesi ile Türk ve dünya tarihine yeni bir ders ve örnek verdi.

19 Eylül 1922'de İstanbul Darülfünunu tarafından *“Fahri Profesörlük”* ünvanı verildi. 17

³⁵ Naci Kasım, *Gazi'nin Hayatı (1881-1938)*, s: 100, 101.

Şubat 1923'te İzmir'de toplanan "İktisat Kongresi"nin açılış konuşmasını yaptı. 13 Ağustos 1923'te ikinci defa TBMM Başkanlığı'na seçildi. 11 Eylül 1923'te "Halk Fırkası" genel başkanı seçildi. Kasım 1923'te Halk Fırkası Genel Başkanlığı'na "vazifesi müsait olmadığından" İsmet Paşa'yı vekil tayin etti. 23 Ağustos 1925'te Panama şapkasıyla sabah otomobille Ankara'dan Kastamonu'ya hareket etti. 15 Eylül 1925'te Ankara Hukuk Mektebi Öğretim Kurulu "Öğretim Kurulu Fahri Başkanlığı"nı verdi. 17 Şubat 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu ve ardından gerçekleştirilen diğer adli reformlar O'nun öncülüğünde gerçekleştirildi. 14 Haziran 1926'da İzmir'de kendisine karşı hazırlanan suikast girişimi ortaya çıkarıldı. 30 Haziran 1927'de başvurusu üzerine, kanuni süresi dolduğundan askerlikten emekli oldu.

15–20 Ekim 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası II. Büyük kongresi'nde 36 saat 33 dakika süren Büyük Nutku'nu irad etti. 1 Kasım 1927'de ikinci defa Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçildi. 10 Nisan 1928'de Türkiye Cumhuriyeti'nin lâikliğe giden önemli Anayasa değişikliklerine öncülük etti. 1 Kasım 1928'de bizzat öncülüğünü yaptığı Yeni Türk Harfleri Kanunu kabul edildi ve 24 Kasım 1928'de Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi'nin Resmi Gazete'de yayınlanması ile o günden itibaren Millet Mekteplerinin Başmuallimi (Başöğretmen) ünvanını aldı

Kubilyay'ın 23 Aralık 1930'da gericiler tarafından şehit edilmesi üzerine orduya 28 Aralık 1930'da başsağlığı mektubu yayınladı. Nisan 1931'de yapılan genel seçimlerde yeniden Ankara Milletvekili olarak TBMM'ne girdi. 4 Mayıs 1931'de üçüncü defa Cumhurbaşkanlığına seçildi. 19 Temmuz 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" toplantısına başkanlık etti. 29 Ekim 1933'te Cumhuriyetin 10'uncu Yıldönümü'nde "*Ne Mutlu Türküm Diyene*" cümlesiyle biten ünlü konuşmasını yaptı. 16 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen Soyadı Kanunu'na uygun olarak İsmet Paşa ve arkadaşları tarafından verilen önerge, 24 Kasım 1934'te 2587 sayılı kanun olarak kabul edilerek Atatürk soyadını aldı.

8 Şubat 1935'te yapılan V. Dönem Milletvekili genel seçimlerinde yeniden Ankara Milletvekili olarak TBMM'ne katıldı ve 1 Mart 1935'te dördüncü defa Cumhurbaşkanı seçildi.

11 Haziran 1937'de "bütün çiftliklerini ve mallarını millete bağışladığını" bildirdi. 22 Ocak 1938'de Yalova'da Nihat Reşat Belger tarafından muayene edildi ve ilk defa olarak "siroz başlangıcı" teşhisi konuldu. 6 Ağustos 1938'de Times Gazetesi O'nun adına özel sayı yayınladı. 5 Eylül 1938 de Dolmabahçe sarayı'nda vasiyetini yazdı. 29 Ekim 1938'de Cumhuriyet'in

15'inci Yıldönümü münasebetiyle orduya mesaj yayınlandı. 10 Kasım 1938 günü saat 09.05'te Dolmabahçe Sarayı'nda hayata gözlerini yumdu.³⁶

Mustafa Kemâl'in hayatı 1909'dan 1922'ye kadar savaş alanlarında geçmiştir. Trablusgarp'te, Çankkale cephesinde, Suiye'de, Kafkaslar'da, başkumandanlığa kadar varan ağır sorumluluklar yüklenmiştir. Askerliğe olan tutkusu ve mesleğine ayırdığı büyük zaman, yüklendiği ağır sorumluluklar Mustafa Kemâl'de zamanı iyi seçmek, gerçekçi olmak, zorlukları ölçerken hayallere kapılmamak gibi değerlerin yerleşmesinde büyük rol oynamıştır. Ayrıca, Mustafa Kemâl gene bu yüzden memleketin dört bucağını dolaşmak, halkla yakından ilişki kurmak onun gücünün nelere yetebileceğini anlamak olanağını da bulmuştur.³⁷

Asker, devlet ve siyaset adamı olan Mustafa Kemâl Atatürk; aynı zamanda telif, tercüme bir çok eserin de sahibidir. Almanca ve Fransızca bilen Mustafa Kemâl Atatürk'ün özel mektupları, anıları, konuşmaları söylev ve demeçleri çeşitli zamanlarda farklı kuruluşlar ve kişiler tarafından kitaplaştırılmıştır.

1.2. Atatürk'ün Kişiliğinin Etkileşim Halinde Olduğu Spritüel ve Entelektüel Ortam

Atatürk'ün kişiliğinin oluşumunda yetiştiği dönemin kültür çevresi ve bu kültür çevresini şekillendiren politik, ekonomik ve sosyal ortam önemli rol oynar. Bu ortam içinde, çevresi, harpler, isyanlar, göçler ve eşkıya hareketleri bu etkenlerin başında gelir.

Atatürk, ululuk ve geri kalmışlığın bir arada yaşandığı bir ortamda büyüklüklerin gururu, yenilgilerin hırsı içerisinde yetişmiş, küçülme ve küçüklükleri reddeden hatta isyan eden, bir ruh hali ile çocukluğunu yaşamıştır. Birkaç yüzyıldan beri kurtuluş çareleri arayan bütün bir ulusun, başarısızlıkla sonuçlanmış deneylerinden kaynaklanan düşünce ve davranış birikimini devralmış, fakat her şeye rağmen çare aramaktan yılmamış, kurtulup tekrar yüceleceğine olan inancını yitirmemiş bir kuşakla beraber yetişmiştir.

Atatürk, yıkılmakta olan imparatorluğun sınır kesiminde, devleti ile birlikte yurdunu ve ocağını kaybetme tehdidi altında bulunan bir bölgede yetişmiştir. Atatürk'ün yetiştiği dönem Türk milleti için var olmakla yok olmanın sınırlarında yaşanan bir tarih kesitidir. Atatürk'ün çocukluğu, yenilgilerin sonuncularından ve en büyüklerinden birisi olan, 1877–1878 harbi ile ilgili anıların, yüz binlere varan göç ve yüz binlere varan katliamların acılarının yaşandığı bir dönemde geçer. İlk gençlik yıllarında askerî başarılarla rağmen politik kayıplarla sonuçlanan

³⁶ Azmi Süslü-Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, s: 9, 10.

³⁷ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s: 270.

1897 Türk-Yunan harbinin yakınında bulunmuş ve gün gün bu anlaşılması güç gelen olayı izlemiş, sadece askerî başarıların, batıdan birleşen gücü karşısında kurtuluş için yetmediğini görmüştür.³⁸

“Bende herkes gibi doğdum, büyüdüm. Doğuşumda bir ayrılık varsa Türk oluşumdan ibarettir.” sözleriyle sıradan bir halk çocuğu olarak dünyaya geldiğini ifade eden Mustafa Kemâl Atatürk, ortaokula kadar öğrenimini sürdürdüğü, resmî kayıtlarda hep isminin yanında yer aldığı, Makedonya'nın en büyük şehirlerinden ve en önemli limanlarından biri olan Selânik'te dünyaya gözlerini açmıştır. *(Selânik, 1878 Berlin Kongresi'nden itibaren Slav toplulukların kendilerine ait olduklarını söyledikleri ve bu nedenle büyük anlaşmazlıklara sahne olan Makedonya'nın üç önemli vilâyetinden biriydi. 1871'de Vardar vadisi boyunca döşenmeye başlayan demir yolu, 1888'de Üsküp'e, 1894'te Manastır'a kadar uzanmıştı. Şehre 1897–1903 tarihleri arasında da yeni liman tesisleri kurulmuştu. 1883 (1301) yılında yapılan bir tahrirde, Selânik vilâyetinin (Siroz ve Drama sancakları dâhil) genel nüfusu bir milyona yaklaşmış durumdaydı. % 51'i Türk–Müslüman nüfusa sahip vilâyetin % 23'ünü Rum, % 21'ini Bulgar'lar teşkil etmekteydi. Çeşitli din, dil ve düşüncede insanların kaynaştığı bir şehir olan Selânik, yoğun kültür tesislerinin bulunmasıyla da dikkat çekmekteydi. Göze çarpan bu yoğunluğu, çeşitli Rum, Ermeni, Yahudi, Sırp, Ulah, Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan okullarıyla yansıtmıyordu. Pek çok da Türk Okulu bulunan şehirde, Türk basın hayatı oldukça canlı olup, bu canlılığa Yahudi ve diğer azınlıklar da gazete ve dergileriyle katılmaktaydı. Balkan Savaşları'na kadar Türk aydınlarının ve heyecanlı Türk gençliğinin belli başlı merkezlerinden biri olan Selânik, İttihatçılar tarafından Kabe-i Hürriyet, Mehdi-i Hürriyet gibi isimlerle de anılmıştı. Balkan Savaşı sonunda (10 Ağustos 1913) imzalanan Bükreş Antlaşması'yla kaybedilen bu önemli merkez Yunanistan'a bırakılmıştı.)*³⁹ Sözkonusu siyasal / sosyal koşulların çerçevelediği eğitsel durum ise bir kaynakta şöyle değerlendirilmektedir;

...Klasik İslami dönem gibi batılılaşma dönemini de -eğitsel duruşların evrilme salınımları bakımından- iki alt dönemde mütalaa etmek mümkündür: Enerjistik trafik akışının batıdan doğuya yön değiştirdiği bu sürecin birinci alt dönemi (XVIII.-XIX. yüzyıllar) ne damgasını vuran eğitsel duruşlar; batıdan kopyalanan ve karmik temizlik yapma zahmetine girmeksizin basit rötuşlarla yerel bünyeye monte edilmeye çalışılan usul-i cedit kapsamındaki deneyimler manzumesidir (bu günkü yapının nüvelerini oluşturan kamusal nitelikli batılı okul kuruluş sistemi: ilköğretim-ortaöğretim-mesleki ve teknik yüksekokullar-üniversite). Dersaadet-Kırım-Kazan-Bakü-Taşkent-Semerikand-Buhara çizgisinde gelişen bu oluşuma, tarihi eğilimlerin beslediği formal planda aktif medrese-tekke modeli eşlik etmiştir. Bu arada gerek Osmanlı bünyesinde.

³⁸ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik – Düşünce ve Uygulamaları-*, s: 23, 24.

³⁹ Serpil Sürmeli, *Mustafa Kemâl'in Öğrenim Hayatı ve Ona Dair Düşünceler*, s: 99.

yaygınlaşan yabancı okullar, gerekse Çarlık etkisiyle Ortaasya Hanlıklarında oluşan propaganda amaçlı okullar, eğitim alanında üçüncü bir dönüştürücü dinamik olarak devreye girmiştir. Batılılaşmanın ikinci alt dönemine yani yirminci yüzyıla tekabül eden eğitsel duruşlar ise Batı Türklüğünde; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile başlayan ve Osmanlıdaki ikili-üçlü duruşu bertaraf ederek ulusal-lâik-liberal paradigmalara temellendirilen Türk Milli Eğitim oluşumu; Doğu Türklüğünde ise Sovyet hegemonyasında oluşan tamamen dıştan biçimlendirmeci, gerçekte önemli bilinç tekamül vasıtası olan ulusal-doğal çeşitliliği fabrikasyon bir anlayışla yok edici, etnokültürel temeli büyük bir baskı altına alan, kültürel duruşu varlık dili programlamasına uyarlamak yerine -genişliğine ve derinliğine indirgemelerle- adeta doğaya yeni bir üslup dayatmayı hedefleyen, tarihin indirgenmiş ve yok sayılmış boyutlar itibarıyla hemen her cephede püskürttüğü ütopyik-sosyalist toplum ve eğitim deneyimidir (okulöncesi eğitim-ortaöğretim-politeknik eğitim-yükseköğretim-ideolojik amaçlı sürekli eğitim)...⁴⁰

Mustafa Kemâl okul yaşına geldiğinde, sofı bir aileden gelen annesi Zübeyde Hanımla, babası Ali Rıza Efendi arasında, çocuklarının ilerdeki mesleği üzerinde anlaşmazlıklar meydana gelir. Annesi, oğlunun ilahiler ve amin alaylarıyla eski mahalle okuluna gitmesini ve hafız olmasını ister. Ancak yeni düşüncelere ve uygulamalara açık olan Ali Rıza Efendi ise, oğlunun, daha modern ve yeni yöntemlerle eğitim veren ve iptidai adı verilen ilkokula gitmesini ister. Aile sonunda aldığı kararla, 1886 yılında, oğullarını önce törenler ve âminlerle eski yöntemle eğitim veren ve her yönü ile yetersiz olan Hafız Mehmet Efendi mahalle mektebine verir. Ancak çok kısa bir süre sonra babası tarafından, buradan alınarak, yeni usulde ve modern yöntemlerle eğitim veren Şemsi Efendi okuluna verilir. Bu okulda öğrenciler yerlere değil tahta sıralara otururlar, dünya haritası, kara tahta gibi yardımcı araç ve gereçler kullanır, öğrencilere jimnastik yaptırılırdı. Arapça, Farsça ve Fransızca bilen, Şemsi Efendi birçok defa gericilerin hucumuna uğramış, okulun sıraları, ders araç ve gereçleri kâfir icadıdır diye tahrip edilmiştir. Atatürk'ün kişiliğinde disiplin, yenilik ve softa düşmanlığı duygularının gelişmesinde, bu okul ilk ve en önemli rolü oynamıştır.

Mustafa Kemâl babasının ölümü üzerine Şemsi Efendi Okulu'nu bırakıp annesi ve kardeşi ile birlikte dayısı Hüseyin Ağa'nın çalıştığı çiftliğe gitmek zorunda kalmıştı. Ancak orda okuma-yazma olanağı bulamayınca halası Emine Hanım'ın çağrısı ile yeniden Selânik'e dönmüş ve Mülkiye Rüştıyesi denen ortaokula kaydolmuştu. Fakat müdür yardımcısı olup Arapça derslerine giren ve çok sert davranışlarından ötürü "ceberrut" (cebir gösteren, zulmeden) diye anılan, Kaymak Hafız lakabıyla öğretmenin, sınıftaki bir olay üzerine kendisini acımasızca dövmesini

⁴⁰ Hasan Akgündüz, *Çağdaş Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim, Dünden Bugüne Çağdaş Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim Türkiye-Azerbaycan-Özbekistan*, www.e-sosder.com, Y. 2004 C. 3 S. 8 (14-23).

onuruna yediremeyen Mustafa hemen okulu bırakmıştı. Zübeyde Hanım oğluna, okulun iyi gitmediğini anımsatarak, babası gibi tüccar olmasını önermişti. Fakat Mustafa “*Ben omzumda basma topları taşıyamam*” diye bu öneriyi reddetmiş ve “*Ben asker olacağım!*” demişti. Mustafa subay olmak isterken Zübeyde Hanım oğlunun asker olmasına şiddetle karşı çıkmıştı.⁴¹

*Çocukluğunda öğrenim hayatına ait önemli yer tutan ilk olay, ilkokula hangi okulda başlamasına dair ebeveyni arasında baş gösteren anlaşmazlık ve bu olaya halası hatta diğer akrabalarının dâhil olmasıydı. Ancak onun bu konu hakkında “Fakat benim fikrimi soran olmadı” sözleri, daha o yaşlarda ne hissettiğini ve beklentisinin ne olduğunu ortaya koyması bakımından dikkate değerdi. Çok geçmeden, “Benim fikrimi soran olmadı” diyen bu çocuk, hevesleri bir yana, Selânik Askerî Rüştiyesine gitme kararını bizzat kendisi verdi ve bunun için izlenmesi gereken yolu yine tek başına kendisi katetti.*⁴²

Mustafa Kemâl annesinin şiddetle karşı koymasına bakmadan orta öğretimi için kabul dönemi geldiğinde, annesine haber vermeden girdiği sınavları kazanmış ve üç yıllık Selânik Askerî Rüştiyesi’ne (ortaokul) başlamıştır. Bundan sonra onun gençlik yılları aşkla bağlandığı askerlik mesleğinin gereği olan eğitim ve öğretim yaptığı askeri okulların çatısı altında geçmiştir. Atatürk 1919 yılında Erzurum kongresi çalışmaları sırasında, İstanbul Hükümetine istifasını bildirdikten sonra, illere gönderdiği genelgede mesleği olan askerlikten, “*pek âşıkı olduğum silki celil-i askeriye (yüce askerlik mesleği)*” diye bahsetmiştir.

Kuvvetli öğretimi, aydın fikirli öğretmenleri ve disipliniyle ün kazanan Selânik Askerî Rüştiyesi, okul seçimindeki kararın ne kadar isabetli olduğuna bir göstergedydi. Kısa sürede yeteneği, zekâsı ve çalışkanlığıyla göz doldurdu. Özellikle matematikte gösterdiği başarı kendisiyle aynı ismi paylaşan dersin öğretmeninin gözünden kaçmadı. Öğrencinin değerini takdir etmekte gecikmeyen matematik öğretmeni Üsküplü Yüzbaşı Mustafa Sabri, ebediyen onunla birlikte yaşayacak ve isminin yanında daima taşımaktan onur duyacak bir ismi, hediye etti; Kemâl. Mustafa Kemâl, öğrenim hayatı boyunca matematiğe duyduğu sevgiyi, gösterdiği yetenek ve başarıyı ileride bir büyük eser ortaya koyarak bir kez daha kanıtlamıştır. Bu büyük eser, onun bizzat kendisinin yazdığı ve Türk millî eğitimine hediye ettiği “Geometri” isimli kitaptır.⁴³

1896 yılında rüştiye öğrenimini tamamladıktan sonra, dört yıl eğitim ve öğretim göreceği Manastır Askerî İdadîsi (bugünkü askerî lise) imtihanını kazanmıştır. İmparatorluk Avrupasının en hareketli ve yıkılma odağındaki şehri olan Manastırın, demiryolu hattı ile Selânik şehrine

⁴¹ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s: 40.

⁴² Serpil Sürmeli, *Mustafa Kemâl’in Öğrenim Hayatı ve Ona Dair Düşünceler*, s: 100.

⁴³ Age, s:100,101.

bağlı olması, önemli bir ticaret merkezi haline gelmesini sağlamıştı. Manastır Askerî İdadîsi, 1897 Türk-Yunan harbinden gün gün yaşandığı, günün sonlarının düşünceleri ve davranışları şekillendirdiği, yıkıntıyı, bölünmeyi içlerinde duyan, sinirlenen, tartışan, her gün bir şey öğrenen genç insanların yaşadığı, canlı sert bir disiplinin hâkim olduğu ortamdı.⁴⁴

Manastır Askerî İdadîsine geldiğinde yüksek dereceli eğitimi, değerli öğretmenleriyle donanmış bu okula uyum sağlamakta gecikmedi. Selânik'ten beri yanından ayrılmayacak olan arkadaşlarının yanı sıra, değişik karakter ve mizaçta yeni arkadaşlar edindi. Ömer Naci, en çok etkilendiği, hayatında ve hatırlarında özel yer verdiği arkadaşlarından biri oldu. Ömer Naci'nin kendisinde uyandırdığı ilgi ve merakla vatan ve hürriyet şairi Namık Kemâl'in, Türk olmanın gururunu tattırtan şair Mehmet Emin'in eserlerini okudu. Okuduğu bu eserler genç dimağını yeni tatlarla besleyip geliştirirken, onu mutlu eden bir gerçeğin daha farkına vardı. Bu hayatının sonuna kadar en zirvede gururla taşıyacak olduğu millî benliğini bulması veya keşfettiği gerçeğini görmesiydi. Ancak şiir ve edebiyat merakı, özellikle kendisine cazip gelen şiirde gösterdiği yoğun uğraşı, okuldaki öğretmenlerinin gözünden kaçmadı. Kitabet (kompozisyon) öğretmeni olan Mehmet Asım Efendi'nin "Bu iş senin iyi asker olmana mâni olur" ikazı üzerine şiirdeki meşguliyetine son verdi. Ama onda güzel yazma ve okuma isteği hep baki kaldı.⁴⁵

Güzel yazı yazma hevesi ve edebi Osmanlıca'yı kullanmadaki yeteneği Mustafa Kemâl'in gerek Almancadan yaptığı çevirilerde, gerekse çeşitli nedenlerle yazdığı raporlarda, özellikle de 1927'deki büyük söylev'inde ve öteki konuşmalarında açıkça görülmektedir. Öte yandan şiir ve edebiyata ilgisi onu, başta Namık Kemâl, Tevfik Fikret olmak üzere vatan, millet, özgürlük kavramlarını işleyen Türk şairlerini yakından incelemeye yöneltmişti. Fransızcasını ilerletmek için okuduğu kitaplar ise, devrim, bağımsızlık ile özgürlük kavramlarını özümsemesine ve Fransız düşünürlerini yakından tanınmasına yardımcı olmuştu.⁴⁶

Şiir ve edebiyat merakı gibi tarih ve özellikle Türk tarihine duyduğu ilgi, yine bu okulun sıralarında gelişti. Türk tarihinde engin bilgi, kültür ve kalıplaşmış tarih anlayışından uzak bir anlatıma sahip tarih öğretmenin bu ilgede üzerindeki etkisi büyük oldu. Her zaman minnet ve saygıyla andığı tarih öğretmeni Kolağası (önyüzbaşı) Mehmet Tevfik Bey'in verdiği dersler ve bu alanda okuduğu kitaplarla daima açık tuttuğu ufku genişletti. Mehmet Tevfik Bey, Türkiye'de Tarih-i Âlem adıyla ilk kez bir dünya tarihi yazmış, derslerinde Fransız ihtilalinden ve Avrupa'daki yeni fikir akımlarından bahsederek öğrencilerini bu gelişmeler hakkında bilgilendirmiştir. Okulda tanıştığı ve ömür boyu arkadaşlıkları sürecektir olan Ali Fethi (Okyar) Fransızca bildiği için, kendisine Fransızcasını ilerletmesinde yardımcı olmuştur. Mustafa Kemâl, bunu yeterli görmemiş, tatillerde Selânik'e gittiğinde Fransızcasını geliştirmek için

⁴⁴ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik – Düşünce ve Uygulamaları-*, s: 26.

⁴⁵ Serpil Sürmeli, *Mustafa Kemâl'in Öğrenim Hayatı ve Ona Dair Düşünceler*, s: 101, 102.

⁴⁶ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s: 40.

Frerler okuluna devam etmiş, ayrıca vals öğrenerek, tatil dönüşlerinde bu dansı arkadaşlarına öğretmiştir.

O, Türk Tarih Kurumunun çalışmalarıyla yakından ilgilendiğinde yine elinden tarih kitaplarını düşürmeyecekti. Hatta Vasıf Çınar, onun kendisini tarihe bu kadar çok verişinden canı sıkın olarak, *“Paşam tarihle uğraşıp kafanı yorma. 19 Mayıs’ta kitap okuyarak mı Samsun’a çıktın!”* demesine Atatürk, çocukken fakir olduğunu, eline geçen iki kuruştan birini kitaba verdiğini: *“Eğer böyle olmasaydım, bu yaptıklarımın hiçbirini yapmazdım.”* diyerek cevap vermiştir.

Ankara Palas Oteli’nin salonunda tanıştığı bir Amerikalı gazeteciye Amerikan tarihi hakkında bilgi vererek, kıt’anın Kristof Kolomb’tan 50 yıl önce Türkler tarafından keşfedildiğini, Amerikalıların da orta Asya’dan göç eden Türkler olduğunu söylemiştir. O, verdiği bu ilginç bilgilerle Amerikalı Gazeteciyi şaşırtacak kadar Türk ve dünya tarihine vakıf, Amerikalı gazetecinin ülkesine döndüğünde; *“Biz Amerikalılar Türk’ten başka bir şey değiliz”* diye yazdıracak kadar, karşısındakini ne denli ikna etme yeteneğine sahip olduğunu göstermiştir. Bir gün Ankara ve İstanbul şehirlerinden birine, “Atatürk” adının verilmesi için bir kanun teklifi hazırlandığında kendisi bu tasarıyı okuyacak ve arkadaşlarına dönüp; *“Bir adın tarihte kalması ve ağızdan söylenmesi için şehirlerine sığınmak şart değildir. Tarih zorlamayı sevmeyen nazlı bir peridir. Fikirleri tercih eder.”* demiştir.⁴⁷ 1898 yılında Manastır Askerî İdadisini ikincilikle bitiren, Mustafa Kemâl, 13 Mart 1899’da, İstanbul Pangaltı’da bulunan ve 1902 yılına kadar 3 yıl eğitim ve öğretim göreceği Mektebi Harbiyeye (Harp Okulu)’na yazılmıştır

Öğretim yılının daha ikinci ayında kendisini tanıtarak sınıfında kısım çavuşu seçilen Mustafa Kemâl, ayrıca Fransızca bildiği için çavuş rütbesinin üzerine bir kordele takmak hakkını da kazanmıştı. Ancak ilk yıl kendisinin de açık yüreklilikle belirttiği gibi “gençlik hayalleri”ne kapılmış ama bu dönemi çabuk atlatmıştı. O, bu değişiklikleri; *“Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine tutuldum, dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım. Riyaziye (matematik) merakı devam ediyordu. İkinci sınıfa geçtikten sonra askerlik derslerine merak sardım. Şiir yazmak hakkında İdadi hocasının koyduğu yasağı unutmuyordum. Fakat güzel söylemek ve yazmak hevesi baki kaldı (devam etti). Teneffüs zamanlarında kitabet (kompozisyon) talimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor, ‘bu kadar dakika sen, bu kadar dakika sen söyleyeceğim’ diye müsabaka (yarışma) ve münakaşalar tertip*

⁴⁷ Serpil Sürmeli, *Mustafa Kemâl’in Öğrenim Hayatı ve Ona Dair Düşünceler*, s: 101-103.

ediyorduk” diye anlatmıştır. Manastır İdadisi’nden başlayarak elinde daima okumakta olduğu bir kitapla dolaşan çalışkan öğrenci Mustafa Kemâl, tatillerde annesinin yanına gittiğinde de komşu çocuklarına dersler vermeye başlamıştı. Harp okulunu sekizinci olarak bitiren Mustafa Kemâl, 10 Şubat 1902’de (28 kânunusani 1317) 1474 sicil numarası ile piyade teğmeni olmuş ve kurmay sınıfına geçmeye hak kazandığından Erkânı Harbiye Mektebi (Harp Akademisi)’nde “Üçüncü Ordu Erkân-ı Harbiye Birinci Sene Namzetliği”ne kaydedilmişti. Daha sonraki yıllarda Ahmet Emin Yalman’la söyleşisinde Akademideki yıllarına ilişkin olarak şunları söylemişti: “Erkan-ı harp sınıfına geçtik Mutad olan derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların fevkinde olarak bende bazı arkadaşlarda yeni fikirler peyda oldu (oluştı). Memleketin idarisinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık.”⁴⁸ Bu okulda öğrenim görmekteyken 1903 yılında Mülâzım-ı Evvel (Üsteğmen) rütbesine yükselmiş ve 11 Ocak 1905’te Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılığı (Kurmay Yüzbaşı) ile Harp Akademisinden mezun olarak ordu saflarına katılmıştır.

Âfet İnan, Mustafa Kemâl’in Harp Akademisindeki duyguları için şöyle demektedir: “Mustafa Kemâl üç yıllık bu öğrenimi esasında anlayışlı, zeki ve çalışkan olarak hocaların takdirini ve dikkatlerini çekmişti. Ancak O, kendi benliğinde huzursuzluk içindeydi. Mana ve mahiyetini bir türlü anlamadığı duyguların etkisi altında, küskün, kederli ve içinden gelen bir isyan duygusu ile dolu halde yaşıyor ve yazıyordu.”⁴⁹

Harp Akademisinde gördüğü eğitim ve öğretim sırasında kafasında ve ruhunda fırtınalar koparan düşünce ve duyguların yoğun bir dinamizmi içinde olan Mustafa Kemâl, vatan ve hürriyet yolunda çalışmaktan, yaşadığı ülkenin uykusunu kaçırın sorunlarıyla uğraşmaktan, çözümler üretip ufkun görünmeyen derinliklerini aydınlatmaktan hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Haksızlığa hatalara ve ihmallere arkasını dönemeyecek kadar beyni ve yüreği dolu bir insanın sarsıntılarını ve mutsuzluğunu yaşamıştı. Ama O, hassasiyetini yüksek sorumluluk anlayışıyla perçinlemeyi her fırsatta göstermekten de çekinmedi. Risk almaktan korkmayan ender ve örnek bir eylem gücüne sahipti.⁵⁰

Atatürk ilkokul, ortaokul ve dört yıllık lise eğitiminden sonra 6 yıl daha eğitim görmüştür. Harbiye ve Erkânı Harbiye Mektebi, zamanının en üst eğitimini veren kurumlardır. İmparatorluğun bütün sorunları bu kalplerde çarpmakta, kendilerini daima iyi hazırlamanın gereğine inanarak öğrenime çabası gösterilmekte, büyük ruhları olan, büyük emeller besleyen, sorumluluğunun bilincinde genç insanlar yetişmektedir. Askerî okullarda öğretim kadrosunun seçimine özel bir özen gösteriliyordu. Bu dersanelerde ve bu sıralarda Türk milletinin ve Türk tarihinin altın bir kuşağı yetişmiştir. Bu altın kuşak, üç kıtaya egemen büyüklükten sonra zaman zaman gerçek değerinden örnekler veren, fakat esasta iki buçuk asır devam eden yenilgilerin baskısından kurtulmaya çalışan bir ulusun öncüleri olmuştur.⁵¹

⁴⁸ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s: 45-48.

⁴⁹ Âfet İnan, *M. Kemâl Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları*, s: 2.

⁵⁰ Serpil Sürmeli, *Mustafa Kemâl’in Öğrenim Hayatı ve Ona Dair Düşünceler*, s: 105.

⁵¹ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik – Düşünce ve Uygulamaları-*, s: 27.

Yabancı dil öğrenmeye büyük bir önem ve öncelik veren Mustafa Kemâl, bu önceliği sınıf ve sıra arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'a, *"Bir kurmay subay muhakkak lisan bilmelidir. Bunun aksini düşünmek büyük hatadır"* diye açıklamış, daha sonraki yıllarda da Almancasını ilerletmek için fırsat buldukça özel dersler almayı ihmal etmemişti. 1918'de tedavi için gittiği Karlsbad'da bir öğretmen tutmuştu. 1917 yılı Aralık ayında, Veliht Vahidettin'e eşlik ederek Almanya'ya gittiğinde Kaiser Wilhelm, verdiği ziyafette General Ludendorf'a onu göstererek *"Sağdaki adamla konuş!"* diye uyarıda bulunmuştu. Mustafa Kemâl bu anısını anlatırken *"Bittabi bu konuşmaları anlayacak kadar almanca bildiğim için imparatorun ihtarına ve Ludendorf'un cevabına intikal etmişim (anlamıştım)"* demişti. Ama daha iyi bildiği Fransızca konuşmayı yeğlemişti. Mustafa Kemâl Almanca'nın dışında ikinci bir yabancı dil öğrenmeyi gerekli görmüştü. Doğal olarak da yaygın olduğu kadar Osmanlı dünyasını her yönden çok etkilemiş olan Fransızca'yı seçmişti. Bu dile karşı eğilimi Selânik Askeri Rüştiyesi'nde Fransızca öğretmeni olan Yüzbaşı Nakiyüddin Yücekök'ün derslerinde başlamıştı. Mustafa Kemâl yaz tatillerinde Manastır'dan Selânik'e geldiğinde 1888'de kurulmuş olan Collège des Frère de la Salle'in özel kurslarına devam etmişti.⁵²

Mustafa Kemâl Harp Okulunda Fransızcasını St. Joseph Fransız Lisesi mezunu olan arkadaşı Ali Fuat Cebesoy ile birlikte ilerletmeye çalışmıştı. Kendisi Cebesoy'a teknik derslerde yardım etmeyi üstlenmiş, onunda Fransızcasından yararlanmak istemişti. Mustafa Kemâl Harp Akademisine geçtiğinde Beyoğlu'nda bir Fransız bayana pansiyoner olmuştu. Ev sahibesi ona Fransızca dersler verdiği gibi, onun için Fransız elçiliği kuryeleri aracılığı ile ittihat ve Terakki üyesi Türklerin Paris'te yayımladıkları gazeteleri de getiriyordu. Bu sırada tarihe merak sarmış olan Mustafa Kemâl Osmanlı tarihine ilişkin Fransızca kitaplar okumaya koyulmuştu.⁵³

Balkan Savaşı yıllarından başlayarak mütareke dönemine kadar devam ettiği Madam Corinne'in evi ona, başkentin tanınmış kültür adamları ile tanışması, çok sesli müziğe ilgi duyması yanında Fransızca konuşması yönünden de büyük bir olanak sağlamıştı. Corinne İtalyan asıllı idi. Büyük babası Gregoire Osmanlı Sarayında tercüman olarak görev almıştı. Onun oğlu Luigi (Louis) tıbbiyeyi İstanbul'da bitirmiş ve hekim olarak albaylığa kadar yükselmişti. Corinne, güzel sanatlara eğilimli olduğundan Paris Konservatuari'na yazılmış ve onun piyano ve şan bölümlerini bitirmiş, 1909'da Mustafa Kemâl'in arkadaşı Yüzbaşı Ömer Lütfi ile evlenmişti. Ömer Lütfi, Mustafa Kemâl Hareket Ordusu ile İstanbul'a geldiğinde Corinne onu ailesi ile

⁵² Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s: 51.

⁵³ A.g.e: s: 51, 52.

tanıştırmıştı. Şiire ve edebiyata eğilimi olan Mustafa Kemâl bundan böyle İstanbul'a gelişlerinde Corinne ailesini ziyaret etmeyi ihmal etmemişti. Ancak Ömer Lütfi Balkan Savaşı sırasında şehit düşünce dul kalan Corinne, Beyoğlu Bursa sokaktaki 4 katlı, 36 odalı konağı bir kulüp haline getirmişti. Her Cumartesi orada salon günleri düzenleniyordu. Klasik müzik ağırlıklı olan, şiir ve edebiyat söyleşilerini de içeren bu toplantılarda Corinne piyano çalıyor, Namık Kemâl'in torunu Cezmi de kemanıyla ona eşlik ediyordu. Selim Sırrı Tarcan gibi kimi genç aydınlar ile şair-i azam (büyük şair) Abdülhak Hamit Tarhan ve eşi Lüsien de, salon günlerine devam edenler arasındaydılar. 1913-1914 yıllarında Sofya'da askeri ataşe olarak görev yapan Mustafa Kemâl, yurda döndükten sonra oradaki ev sahibesi Hilda Christianus'a gönderdiği mektupları da Fransızca yazmıştı. Tedavi için gittiği Karlsbad'da da Almancanın yanında Fransızca dersler almıştı.⁵⁴

Atatürk'ün yetişmesinde ve öğrenim hayatında bir düzenlilik vardır. O, ilköğreniminden başlayarak, Harp Akademisi'ni bitirinceye kadar kesintisiz, düzenli ve başarılı bir öğrenim görmüştür. Bu, kendisi ve Türk milleti için bir şans olmuştur. Zaten O, eğitim ve öğretiminin düzenli, kesintisiz olması, bir çocuğun başarılı bir öğrenim görmesi için şarttır demiştir. Atatürk'ün yetişmesinde, düzenli öğreniminin yanında, mesleğini seven başarılı, uzak görüşlü, aydın fikirli öğretmenlerinin etkileri vardır.⁵⁵

Atatürk'ün kişiliğinin oluşmasında O'nu yetiştiren öğretmenlerin önemli bir payı vardır. Bu öğretmenler, Atatürk'ün öğretmenleri olmalarının yanında, bazıları o dönem için çok yeni fikirler ortaya atmışlar, pedagojide yeni uygulamalara girişmişlerdir. Atatürk, Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlere hitaben yaptığı bir konuşmada "ilham ve kuvvetini" geniş ölçüde Askeri Rüştiyedeki Fransızca öğretmeni Nakiyüttin Beyden aldığını söylemiştir. Atatürk, mesleğinde başarılı, mesleğin gerektirdiği özellikleri taşıyan öğretmenlere sahip olmuştur ki bu kendisi ve Türk milleti için büyük bir mutluluktur. Öğretmenleri O'nu çok değişik biçimlerde etkilemiş O'na çok yararlı bir rehberlik yapmışlardır.⁵⁶

Şemsi Efendi: Atatürk'ün ilk öğretmenidir. Eğitim tarihimizde yeni pedagojik yöntem ve uygulamaları ilk deneyenlerdendir. Öğrencileri, bir üst düzeyde okul olan Rüştiyedeki Öğrencilerden daha bilgili yetişiyorlardı. Atatürk'ün dinde bağınazlığa karşı görüşlerinde, yenilikçi fikirlerinde, disiplin duygularının gelişmesinde Şemsi Efendinin öğretim ve uygulamalarının payı vardır.

⁵⁴ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s: 52, 53.

⁵⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihinde Atatürk*, s: 47.

⁵⁶ Yahya Akyüz, *Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*, s: 347-349.

Yüzbaşı Mustafa Bey: Atatürk'ün, Selânik Askerî Rüştiyesinde matematik öğretmenidir. Öğrencisinin yeteneklerini sezip O'na Kemâl adını takmıştır. Bu şekilde O'nun kendisinden ve arkadaşlarından farklı ve üstün durumunu tesbit etmiştir, O'na, daha iyiye, daha güzele doğru gitmek için sürekli bir teşvik sağlamıştır. Bu çok önemli tarihî olayı, Mustafa Kemâl Atatürk'ü sürekli, daha büyük başarı ve faziletler peşinde koşmaya iten bir destek olarak değerlendirmek gerekir.

Yüzbaşı Nakiyüttin Bey: Askerî Rüştiyede Fransızca öğretmenidir ve Atatürk'e “geleceğe ilişkin ilk fikirleri” vermiştir.

Mehmet Asım Efendi: Manastır Askerî İdadisinde Kitabet öğretmenidir ve öğrencisinin askerliğe biraz ters düşen edebiyata fazla kapılmasını engellemiştir.

Topçu Kolağası Mehmet Tevfik Bey: Askerî İdadîde tarih öğretmenidir ve Atatürk'te tarih sevgisi oluşturmuş, O'na tarih alanında yeni ufuklar açmıştır.

Harp okulundaki başlıca öğretmenleri şunlardır: Fransızca öğretmeni Necip Asım Bey, Talim öğretmeni Rahmi Paşa ve onun maiyetindeki Yüzbaşı Naci Bey. Harp akademisindeki başlıca öğretmenleri de şunlardır: Eski Osmanlı Seferleri öğretmeni Ahmet Muhtar Paşa, Napoleon Savaşları öğretmeni Kurmay Binbaşı Refik Bey, Yüksek Matematik öğretmeni Kurmay Yarbay Macit Bey, Tabiye öğretmeni Kurmay Yarbay Nuri Bey...Harp Okulu ve Harp Akademisindeki öğretmenleri Atatürk'ün özellikle askerlik bilgilerini genişletmesinde etkili olmuşlardır. Atatürk'ün yetişmesinde, onun özellikle Türkçü görüşlerinin gelişmesinde Namık Kemâl, Ziya Gökalp, Tevfik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul'un, ayrıca okuduğu kitapların da etkisi olmuştur.

Bir liderin kişiliğinin oluşmasında, yetişmesinde şüphesiz, içinde yaşadığı “çevre” etkin rol oynamaktadır. Liderin çevresi ise; ailesi, okuduğu okullar, meslek ortamı, yaptığı görevler ve insanlık idealleri ve birikimlerinden oluşur. “Okul” veya “Eğitim-öğrenim” ortamı da, bu çevrenin ve yetiştirme sürecinin önemli bir bölümünü, kesitini meydana getirir. Bir “Dönüştürücü Lider” olarak Atatürk'ün yetişmesinde de, aldığı eğitimin önemli bir etkisi ve katkısı vardır. Bu süreçte aile çevresi, ilköğrenimi, Mülki ve Askeri Rüştiye ile Manastır Askeri İdadisi'ndeki eğitim ve öğrenimleri bilgi birikiminin oluşmasında ve kişiliğinin şekillenmesinde şüphesiz, tartışılmaz etkiler yapmıştır. Esasen Mustafa Kemâl'in bir lider olarak düşünce yapısının oluşması ve ileriye dönük fikirlerinin şekillenmesi, ileride gerçekleştireceği önemli işlerle ilgili bilinçli bir fikri altyapının oluşması da bu yıllardan başlayarak gerçekleşmiştir.⁵⁷

⁵⁷ Ali Güler, *Mustafa Kemâl'i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi İle İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü*, s: 192, 193.

Döneminin 3'e parçalanmış olan öğretim kurumlarından her üçünde de okuyarak öğrenimini tamamlayan Mustafa Kemâl, klasik mahalle mektebinde başlayan öğrenciliği çok az sürse de geleneksel öğretimin içyüzünü öğrenmesine yeterli olmuştu. Arkasından yeni yöntem (usul-i cedide) okullarında süren öğrenimi, kurmay subay çıkmasına kadar sürmüş, yabancı dil öğrenmek için bir süre devam ettiği Frerler okulu da, yabancı okulların niteliğini öğrenmesini sağlamıştı.⁵⁸

Aile çevresi ve çocukluğu da dikkate alındığında, 1881'den, Manastır Askeri Lisesini bitirip, İstanbul Harp Okuluna gittiği 1899 yılına kadar olan dönem önem taşımaktadır. Yaklaşık on yıllık bu zaman diliminde dış çevre olarak, çocukluğunun geçtiği değişik mekânlar, okullar, Manastır ve Selânik şehirleri söz konusudur. İç çevre açısından ise, genç Mustafa Kemâl'i etkileyen arkadaşları, dersler, öğretmen ve yöneticiler, olaylar, düşünürler, şairler, yazarlar, okuduğu kitaplar, birikim ve kişiliğin kaynaklarıdır. Bütün bunların yanında, genç Mustafa Kemâl'in bilinçli öğrenme isteği ve çabaları ile üstün kavrayış, algı ve sezgi gücü, kitap okuma alışkanlığı ve kitap sevgisi liderlik oluşumunu etkileyen temel kişilik özellikleridir. Mustafa Kemâl'in bu on yıllık süreçteki askeri eğitim ve öğrenim yaşantısının; O'nun başarılı bir asker, komutan, devlet adamı, inkılâpçı ve düşünce adamı kısaca, dünya çapında "vizyon" sahibi başarılı bir Dönüştürücü Lider olmasına doğrudan etki yaptığı görülmektedir.⁵⁹

Vizyoner liderliğin önemi, geleceğe yönelik belirsizliklerin giderilmesine yönelik olmasına dayanmaktadır. Hızlı değişim geleceğe dönük kararların alınmasını etkilemektedir. Bu hızlı değişimde örgütleri körlükten kurtaran vizyoner liderlerdir. Her zaman vizyon oluşturma, örgütsel başarı için zorunludur. Çünkü vizyon, örgütün geleceğe dönük resmidir.⁶⁰

Atatürk, hiçbir şeyin sabit olmadığını, her şeyin değiştiğini bu kuralın toplumsal yaşayışta da esas alınması gerektiğini vurgulayarak, bu anlamda "Yolunda yürüyen bir yolcunun, yalnız ufku görmesi kâfi değildir. Muhakkak ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi lazımdır." diyerek vizyoner kişiliğin örneğini vermektedir.

Atatürk'ün çok okuduğu bilinmektedir. Ancak, okumanın tek başına, üst düzeyde nitelikleri olan bir devrim önderliği için yeterli olamayacağı açıktır. Bunun için, kültürel gelişkinlik yanında; bilgiye dayalı inanç sağlamlığı; halkı tanıma, anlama ve ona güven; toplumsal-siyasal gözlem yeteneği, devrimci cesaret, atılganlık ve kararlılığa sahip olma; yurt ve insan sevgisi, özveri ve toplumcu anlayışa sahip olmak gerekmektedir. Bunların bir bölümü, Mustafa Kemâl'in doğal yeteneklerinde ve

⁵⁸ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s: 50.

⁵⁹ Ali Güler, *Mustafa Kemâl'i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi İle İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü*, s: 193.

⁶⁰ Vehbi Çelik, *Eğitimsel Liderlik*, s:159, 160.

yetiştirme biçiminde vardır; ama büyük bölümü sürekli, titiz ve sabırlı bir çabaya dayalı öğrenmeyle edinilmiş; bir bölümü de, Libya'dan Kafkasya'ya, Balkanlar'dan Irak'a kadar çok geniş bir cephede, emperyalizmin her ırktan ordularıyla savaşarak kazanılmıştır. Anadolu insanı, insan niteliğinin turnusolü olan savaş ve yoksulluğun ağır koşulları altında incelenmiş ve tanınmıştır; onların özlem, istek ve gereksinimleri, onlarla birlikte yaşayarak-çarpışarak öğrenilmiştir.⁶¹

Mustafa Kemâl'in, yetişmesinde Sofya Ataşemiliterliği de (Askeri Ataşelik) bir siyasi okul ödevi görmüştür. Bu görevde Mustafa Kemâl 1913'ten 1915'e kadar bulunmuştur. Burada Bulgar politika hayatının ileri gelenlerinden çoğu ile ahablık kurmuştur. Bulgar Millî Meclisi'nin önemli müzakerelerinin hiçbirini kaçırmamış, oradaki çeşitli siyasi partilerin fikirleri ve parlamento taktikleri hakkında etraflı bilgi edinmiştir. Bulgaristan'da yaşayan bir milyondan fazla Türkü, siyasi bir kuvvet haline getirmek, Mustafa Kemâl'in önemli işlerinden birisi olmuştur. Bu iş, onu bir taraftan basınla teması geçirmiş, bir taraftan da ona, menfaatleri ve siyasi görüşleri farklı olan zümreleri idare edebilmek gibi zor bir liderlik yolu açmıştır. Bulgar fikir ve sanat hayatındaki gelişmeler ve modernleşme hareketleri, Mustafa Kemâl üzerinde büyük izler bırakmıştır.⁶²

Öğrendiklerini ve yapmak istediklerini önce kendine uygulayan ve kendisini her alanda sürekli yenileyen ve geliştiren Atatürk, hiçbir zaman kişisel tavır, istek ve özlem peşine düşmemiştir. Savaşta, hep askerin içinde ve önünde durmuştur. Bütün toplumsal değişim atılımlarında, atılımın ilk uygulayıcısı olarak hep halkın içinde olmuş, yapılmasını istediği şeyi önce kendisi yapmıştır. Yaşamın diyalektiğini derinden kavramış ve bu diyalektiği sosyal olaylara büyük bir ustalıkla uygulamıştır. Şu sözler bilimsel kariyeri yüksek bir tarihçiye değil, Mustafa Kemâl Atatürk'e aittir; *"Sosyal yapı, devamlı gelişen ve gelişmeye yönelmesi kaçınılmaz bir durumdadır. Bilim ve teknik ise sürekli olarak yeniliklere, buluşlara açıktır. İşte bu durum karşısında insanların istek ve gereksinimleri, hem maddi hem manevi alanda sürekli çoğalan bir şekilde gelişir. Tarihin akışı içinde hiçbir prensip dogmatik bünyesini koruyamaz..."* Mustafa Kemâl Atatürk'ün düşünce yapısının entelektüel kaynağı, Fransız aydınlanmasının üç yüz yıllık birikimidir. Bu döneme yönelik araştırma ve incelemelerinin yoğunluğu ne denli önemliyse, kullandığı sorgulayıcı ve eleştireci yöntem de o denli önemlidir. Herhangi bir kişi, inanç ya da düşünce akımının izleyicisi olmamış, değişik görüş ve düşüncelerden yararlanarak kendine özgü

⁶¹ Metin Aydoğan, *Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye (Birinci Cilt)*, s: 391.

⁶² İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s: 269, 270.

bir senteze ulaşmış ve görüşlerini dönemin sorunlarına yanıt veren evrensel bir düşünce sistemi haline getirmiştir.⁶³

Atatürk, eğitimle ilgisini hayatı boyunca her zaman ve her yerde devam ettirmiştir. Onun için bilgiyi üretmek, elde etmek ve kullanıma koyarak faydalanmak için özel yer ve mekâna ihtiyaç yoktu. Örneğin onun akşam sofraları bir akademi özelliğine sahipti. Bu sofrada, yapılacak bütün işler ele alınmış ve enine boyuna ciddi olarak konuşulmuştur. Ayrıca, hangi konu ele alınacaksa, o konuyu iyi bilen üniversiteden veya dışarıdan şahıslar da yemeğe çağrılır ve o konu iyice tartışılıp karara bağlanırdı. Toplantıyı Atatürk idare eder ve konuşmaları da kesinlikle şahsiyete döktürmezdi. Eğer o konuyla ilgili kişi orada yoksa hemen getirtilir veya o konu başka bir güne bırakılarak o kimse de toplantıya çağrılırdı. Toplantılarda, daima bir karar tahta ve tebeşir bulundurulur, bazen de dünya ve Türkiye haritaları astırılırdı. Genellikle bazı kimseler, Atatürk'ün sofrasında hemen daima bulunurlardı. Atatürk, bu kişilere ya not aldırır ya makale yazdırır veya elçi gibi kullanarak gidip araştırma ve tetkik etme görevi verirlerdi. Sofrada bulunan bu kimselere, her zamanki kişiler; bilinen, belirli kişiler anlamında “Zevat-ı Mutade” denirdi. Bu kimseleri tek tek inceleyecek olursak, görürüz ki bu kişiler ya hükümet üyesidirler veya zamanın en ileri gelen fikir ve kalem üstatlarıdır.⁶⁴

İlgi alanı çok geniş olan Mustafa Kemâl'in matematikteki başarısı, mantıklı, hesabını bilir bir kişilik kazanmasında; edebiyat ve şiir'e eğilimi, düşüncelerini öznlü bir biçimde açıklamakta güçlük çekmeyecek bir yazar ve konuşmacı olmasında etken olmuştur. Tarih'i sevmesi ve Türk tarihinin genel akışı kadar dünya tarihini öğrenmek istemesi de uygarlıkların nasıl doğduğu ve birbirlerini nasıl etkilediği hakkında bilinçlendirme yanında Türklük ve ulusçuluk duygularını beslemiştir. Askerliğe karşı duyduğu aşk ise onun liderlik yeteneğini pekiştirmiştir. Çünkü o, Trablusgarp'tan Salih Bozok'a bir mektupta belirttiği gibi, askerliği salt bir savaşıma mesleği olarak değil, “her şeyden ziyade sanatkârlığını” seviyordu.⁶⁵

1.3. Atatürk'ün Askerî/Siyasal/Kültürel/Eğitimsel Kişiliği

Atatürk'ün kişisel ve meslekçe gelişmesi çok erken olmuştur. Özel bir eğitim görmeyen Atatürk'ün ailesinden ve öğretmenlerinden aldığı bilgi her çocuğun veya gencin erişebileceği türdendi. Matematik, tarih, söz söyleme sanatı ve yabancı dil, özendiği, eğilimine yakın saydığı derslerdi. Matematik O'nu hesapçı bir komutan yaptı. Tarih bilgisi O'nun millî benliğini yoğurdu. Söz söyleme sanatı insan topluluklarını sürükleyen bir önder, yabancı dil de daha geniş bir dış âlemden yararlanan bir reformcu yarattı. Durmadan çalışması O'nun iyi yetişmesini

⁶³ Metin Aydoğan, *Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye (Birinci Cilt)*, s: 391, 392.

⁶⁴ Yurdakul Yurdakul, *Atatürk'ten hiç yayımlanmamış Anılar*, s: 45.

⁶⁵ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s: 50.

sağladı. O, yaşamı boyunca okudu, öğrendi ve öğretti. O'nun önünde her zaman ya bir savaş alanı, ya eğilenecek bir sorun, ya da okunacak bir kitap bulunmuştur. Bir kitabı bitirinceye dek, ya da kısa uyku aralamalarıyla okumasını sürdürdü. Bu davranışı ve gerçekçiliği O'nu her zaman açık, berrak, görüşlü tuttu. Üslubu zamanının Osmanlıcaya ya da Türkçesine örnek olacak niteliktedir. Yazı ve konuşma yeteneği çok yüksektir. Savaş konuşmacılığı eşsizdir. Çanakkale'de ilk çıkarma günü, Conkbayırı'nda dağınık çekilen erleri durduran büyüleyici konuşması; yine Conkbayırı Zaferi'nde, 8'nci Tümen'i, süngü hücumuna sürerken, uçurumları görmemesine coşturan konuşması; O'nun tarihin çok az kaydettiği savaş konuşmacılarının başına yüceltir.⁶⁶

*Atatürk, ender yetişen ve askerlik sanatını en iyi uygulayan bir komutandı. O'nu önce okul ve özel çalışmaları, sonra katıldığı muharebeler yetiştirmişti. O'nun bilgili ve görgülü oluşu, inisiyatif sahibi olmasını, seve seve sorumluluğu yüklenmesini; cesur ve soğukkanlı oluşu, cüretli kararlar verip uygulamasını; sabırlı ve dayanıklı oluşu, olayların gelişmesini bekleyebilmesini; üstün sezgi gücü, öngörüslülüğünü; yaratıcı bir zekâya sahip oluşu, bunalımları kolaylıkla atlatmasını; hesap adamı oluşu, çeşitli varsayımları çok iyi ölçüp biçmesini ve uygun olanı gecikmeden uygulamasını; dünyanın sayılı stratejilerinden oluşu, siyasetle harbi bağdaştırabilmesini; ileri görüşlülüğü, olayları iyi değerlendirip fırsatlardan yararlanmasını; askerliğe siyasetin girmemesi için çaba harcamasını; tevazuu, astlarının görüşlerinden yararlanmasını sağlamıştır. Atatürk, Salih (Bozak)'a gönderdiği 25-26 Nisan 1912 tarihli mektupta şöyle diyordu: "Bilirsin, ben, askerliğin her şeyden fazla sanatkârlığını severim... Yaşamımın bugününe kadar orduya yararlı bir kimse olmaktan başka vicdanımda bir emel beslemedim. Çünkü vatani korumak ve milleti mutlu etmek için, her şeyden önce ordumuzun eski Türk ordusu olduğunu dünyaya bir daha göstermek gerektiğine inanmışımdır. Bu inanç yüzünden, belki aşırı görünmüşümdür. Fakat zaman, saf ve temiz kafalardan çıkan gerçekleri, kabul edilmese de bir gün uygulandırır... Vatan mutlak esenlik bulacak, millet mutlak mutlu olacaktır. Çünkü kendi esenliğini, kendi mutluluğunu, ülkenin ve milletin esenliği için feda edebilen vatan evlatları çoktur."*⁶⁷

Atatürk; "Sorumluluk yükü her şeyden, ölümden de ağırdır. Komutanlık vazife ve sorumluluğunu yüklenene kadar omuzlarında ve özellikle dimağlarında güç bulunmayanların acıklı sonuçlarla karşılaşmaları kaçınılmazdır"⁶⁸ demiş ve O, hayatı boyunca sorumluluk yüklenme örnekleri vermiştir. Örneğin, Kütahya-Eskişehir muharebelerinden sonra düşmanla araya 150 Km. mesafe koyarak, orduyu Sakarya Nehri doğusuna çekmesi, her büyük komutanın kârı değildir. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra, Büyük Taarruz'a kadar araya bir yıllık uzunca bir zaman koyması, sabır ve dayanma gücüyle birlikte, planını, isteğe değil hesaba dayandırdığını gösterir. Kendisini bu gecikme nedeniyle Meclis'te eleştiren, askerliğin

⁶⁶ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Atatürk ve Askerlik Sanatı*, s: 64.

⁶⁷ *A.g.e.*; s: 65.

⁶⁸ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Özdeyişleriyle Atatürk*, s: 70, 71.

gereklerinden anlamayan bir kısım milletvekiline O, şu cevabı vermiştir: “Yarım hazırlıkla, yarım tedbirle yapılacak taarruz, hiç taarruz etmemekten çok daha fenadır.”⁶⁹

Gerçekçi bir kişi olan Atatürk, planlamada da elde mevcut gücü göz önünde tutar ve esas alırdı. Muharebelerde kuvvetleri kullanma tarzı, düşmana nerede ve nasıl üstünlük sağlanabileceğini çok iyi hesaplaması, zaferlerinin kaynağıdır. Atatürk; “Muharebede kuvvetten ziyade, kuvveti amaca uygun yönetmenin önemli olduğunu” vurgular ve “Komutanlar, emirleri altına verilen milletin çocuklarını, ülkenin araçlarını, düşmana, ölüme sürerken, tek düşünecekleri nokta, milletin kendilerinden beklediği yurt görevini ateşle, süngüyle ve ölümlerine getirmek ve sonuç almaktır. Askeri görev, ancak, bu düşünce ve inançla yapılabilir.”⁷⁰ diyerek gerçeği dile getirirdi. Bu nedenle gerçekçi bir komutan ve büyük bir stratejdi.

Atatürk’ün eğitimci yönü mesleğinin daha başlangıcın görülmektedir. Araştırma ve incelemeye meraklı olduğu kadar, elde ettiği bilgileri etrafına aktarma gayreti onun öğretmenliğinin tipik özelliğini oluşturur. Atatürk, talimnamelerin, günün ihtiyaçlarına göre devamlı yenilemesi ve millileştirilmesi gereğini belirtmiştir. Bugünkü ihtiyaçlar da talimnamelerin devamlı olarak güncel tutulmasını, değişen silâh, araç, gereç ve teknolojiye uyum sağlayacak şekilde devamlı geliştirilmesini gerektirmektedir. Mevcut ve gelişen silâh, araç, gereç ve teknolojiye uygun bir düşünce yaratılmaz, taktik ve strateji ve harp yönetimi düzeyinde yönetim (sevk ve idare) geliştirilmezse başarı şansı çok zayıflar ve teknolojik gelişmeden askerî amaçla yararlanılmamış olur.⁷¹

Atatürk’ün M. Kemâl imzası ile 1908–1918 yılları arasında küçük broşürler halinde yayımlanmış kitapları tarih sırasına göre şunlardır:⁷²

- *Takımın Muharebe Talimi*, General Litzmann’dan tercüme, Selânik 1908 (1324), 64 sayfa, (General Litzmann’a -Berlin Askerî Akademisi eski müdürlerinden- ait bir yayının Atatürk tarafından tercümesidir. Atatürk, tercümesini bir ön sözle yayımlanmaktadır. Bu ön sözde özellikle askerî eserlerin (talimnamelerin) her ordunun kendi personeli tarafından yazılması ve gelişmelere göre yenilenmesi üzerinde durmaktadır. Birliklerin eğitimlerini talimnamelerde değil, arazide yapmaları gerektiğini, orada da gereksiz yorgunluklar yerine

⁶⁹ Kemâl Atatürk, *Nutuk (İkinci Cilt)*, s: 236.

⁷⁰ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Askeri Yönüyle Atatürk*, s: 132, 133.

⁷¹ Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik – Düşünce ve Uygulamaları-*, s: 29.

⁷² Afet İnan, *Atatürk’ün Askerliğe Dair Eserleri*, s:9, Suat İlhan, *Atatürk ve Askerlik – Düşünce ve Uygulamaları-*, s: 29-33.

bilgili, yararlı çalışmalar yapılmasını istemektedir. Eğitimin arazi tatbikatları şeklinde uygulamasını istediği anlaşılmaktadır.)

- *Cumalı Ordugâh, Süvari Bölük, Alay, Liva (Tugay) Talim ve Manevraları*, Selânik 1909 (1325), 41 sayfa, (Atatürk, bir tatbikatı değerlendirmek üzere gelen ordu kurmay başkanının karargâhındaki kurmay subaylardan birisidir ve yüzbaşı rütbesindedir. Kitapta tatbikatlar sırasında verilen muharebe durumları, alınan tedbirler ve komutanların eleştirileri açıklanmaktadır. Tatbikatlara bölük düzeyinde başlanmış ve ilâve durumlar vererek, senaryolar zenginleştirilerek tugay düzeyine kadar çıkarılmış ve işlenmiştir. Kitap, Atatürk'ün tuttuğu notlar ve topladığı belgelerden oluşmaktadır. Bu kitapta Atatürk'ün, eğitim ve tatbikatın her aşamasını büyük bir dikkat ve ilgi ile izleyerek bütün faaliyetleri ayrıntıları ile tespit ettiği görülmektedir.)

- *Beşinci Kolordu Erkân-ı Harbiye Tabiye ve Tatbikat Seyahati*, Selânik 1911 (1327), 40 sayfa, (Bu yayın, sadece subayların katıldığı, kolordu düzeyinde işlenen, arazi ve harita üzerinde uygulanan bir arazi meselesidir. Meselenin çözümü ile ilgili durum, karar, emir ve eleştirileri içermektedir. Bu yayında da Atatürk'ün çok iyi bir izleyici, çok iyi bir gözlemci olduğu görülmektedir. Her konu ve harekette ayrıntısına kadar egemendir.)

- *Bölüğün Muharebe Talimi*, General Litzmann'dan tercüme, İstanbul 1912 (1328), 74 sayfa, (Bu kitap, gerekçede bir önceki kitabın, "Takımın Muharebe Talimi" adlı eserin devamıdır. Meseleler üzerinde araştırmaları içermektedir. General Litzmann'ın bölükten sonra daha üst düzey birliklere ilgili tercüme edilmiş yayınları da olduğu anlaşılmaktadır. Bu tercümeleri ile Atatürk, günün en gelişmiş yayınlarını derinliğine inceleme ve mesleği ile ilgili yeni bilgilere kavuşma olanağı bulmuştur.)

- *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*, İstanbul 1918 (1334), 32 sayfa, (Bu eser, Kurmay Binbaşı Mehmet Nuri Conker'in verdiği konferansları topladığı Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal, esas olarak Atatürk'ün Trablusgarp'taki anı ve deneylerini içerir. Atatürk Trablusgarp'ta, çok genç yaşta, hemen hemen ilk muharebesinde bağımsız bir bölgenin sorumluluğu ile ve özel şartların getirdiği büyük sorunlarla karşı karşıya kalmış ve başarıları ile güven yaratmıştı. Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal'de çok önemli taktik ve stratejik görüşler, Atatürk'ün ilk gençlik günlerinde şekillendireceği gözlenen, gelişmiş, güzel ve yaratıcı üslûbu ile açıklanmaktadır. Atatürk, Bulgarların Çatalca mevzilerine kadar ilerlediği birinci Balkan Harbi sırasında henüz Trablusgarp'tadır. İkinci Balkan Harbinde, Edirne'nin kurtuluşunda görev almıştır. Bu sebeple "Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal"de Balkan Harbinden daha az değerlendirme vardır. "Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal"i yazdığı zaman henüz Çanakkale muharebeleri başlamıştı. Atatürk,

“Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal”de eğitim üzerinde de durmuştur) Atatürk’ün bastırılmadan yayımlandığı bazı çalışmaları daha vardır. Örnek olarak, 16’ncı Kolordu komutanı olduğu sırada “Tabiye Meselesinin Halline ve Emirlerin Yazılış Şekline Dair Broşür” isimli bir çalışması, 5’inci Orduya ve komşu birliklere gönderilmiştir.)

Atatürk, ordunun, çağdaş muharebelerin karakterine uygun ve gereklerini karşılayacak şekilde donatılıp eğitilmesini, onları yetiştirip, muharebede sevk ve idare edecek komutanların, onları yönetecek çapta ve değerinde olmalarını isterdi. *"Bir ordunun gücü, subayların ve komuta heyetinin gücüyle ölçülür"*⁷³ özdeyişi de, komutanların güçlü, bilgili ve yaratıcı olmaları gerekliliğini vurgulamaktadır. Atatürk, çok üstün niteliklerine karşın alçak gönüllü bir önderdi. O, yaptıklarını milletine ve arkadaşlarına mal ederdi. 13 Ekim 1925'te şöyle diyordu; *"Yalnız bu noktada bir gerçeği açıklamak için arz edeyim ki, benim ordularımızı yönelttiğim hedefler, esasen orduların her erinin, tüm subaylarının ve komutalarının görüşlerinin, vicdanlarının, azimlerinin, ülkülerinin yönemiş olduğu hedeflerdi. Bilinçli, ülkülü, harekâta başarılı olan ordularımızı, burada tazimle anmayı görev sayarım."*⁷⁴

Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini kültür olduğunu söyleyen Atatürk, “ulusal kimliği” de bu temel üzerine oturtmak istemiştir. Bu nedenle de ulusu, kısaca, ırk ve din ayrılığı gözetmeden, aynı kültüre sahip insanlardan oluşan toplum olarak tanımlamıştır. Bu konuda; *"Bugünkü Türk milleti, siyasi ve sosyal topluluğu içinde kendilerine Kürtlük fikri Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaşı ve milletdaşlarımız vardır. Fakat geçmişin bu keyfi idare devirlerinin sonucu olan bu yanlış adlandırmalar, düşmana alet olmuş birkaç gerici, beyinsizden başka hiçbir millet ferdi üzerinde kederlenmekten başka bir etki meydana getirmemiştir. Çünkü bu milletlerin fertleri de genel Türk toplumu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar."* demektedir.

Atatürk bu sözleri ile Türkiye halkının, irki veya dini ve kültürel yönden birleşmiş, bir diğerine karşı karşılıklı hürmet ve fedakârlık hisleriyle dolu ve kaderi, geleceği ve çıkarları ortak bir toplum olduğunu vurgulamıştır. Atatürk’ün, bazıları tarafından ırkçı bir yaklaşımla söylendiği öne sürülen, *"Ne mutlu Türküm diyene"* özdeyişi de; din, dil ve soy farkı gözetilmeden tüm ülke halkını ulusal birlik ve beraberliğe davet eden bir çağrı olarak kabul edilmelidir. Bu özdeyişle kullanılan “Türk” sözcüğünü, “Türk unsuru”nu öne çıkaran bir ifade olarak değil, tüm ülke halkının ayırım gözetmeden Türkiye Cumhuriyeti’ne bağlılığın bir simgesi olarak görmek

⁷³ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Özdeyişleriyle Atatürk*, s: 71.

⁷⁴ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Askeri Yönüyle Atatürk*, s: 133.

gerekir. Bu, tüm ülke halkının içtenlikle “Türküm” diyebilmesinin ve bundan mutluluk duymasının bir özlemidir.⁷⁵

Kültürel lider, kültürel değerlerin bekçiliğini yapar, önemli kültürel anlamları açıklar ve kilit değerleri canlı tutar. Kültürel liderin yaşadığı toplumun kültüründen soyutlanması mümkün değildir. Kültürel liderin davranışlarını, yaşadığı toplumsal kültür etkiler.⁷⁶ “Öğretimin Birleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat)” kanunu, Türk Milleti’nin aynı değerler etrafında toplanmasına ve bütünleşmesine yönelik bir gayretin somut adımıdır.

Yeni kurulan Cumhuriyet’te, ulusallığı esas alan yeni bir toplumsal kimlik oluşturmak amaçtı. Ancak özgün Türk kültürünün pek çok öğeleri İslam ağırlıklı karma Osmanlı kültürü içinde kaybolup gitmişti. Soruna çözüm, ancak temele inerek, geçmiş kültürle köklü ve derin bağları olan öğeleri tekrar ortaya çıkarmakla getirilebilirdi. Ulusal kimliğe temel yapılmak üzere ortaya çıkarılması düşünülen öğeler “dil” ve “tarih” idi. Atatürk, “*millî bilincin ayakta kalabilmesi için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz,*” diyerek bunun bir zorluluk olduğunu ifade etmiştir.⁷⁷

Atatürk, Dumlupınar Meydan Savaşı’ndan sonra ordumuza “*İlk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!*” diye emir vermişti. Zafer kazanmış orduya gösterdiği bu yürüyüş yönünün iki büyük anlamı vardır: Askeri anlamı: “Yok ettiğiniz düşman ordusunun kalıntılarını denize dökecek, güzel İzmir’imizi alacaksınız.” demektir. Siyasal ve toplumsal amacı da bu amaçtan daha büyük ve kutsaldır. Binlerce yıl uygarlığın, kültürün odağı olmuş, Avrupa, Afrika ve Asya’yı birbirine bağlayan bu deniz, dünya uygarlığının yolu üzerinde bulunduğundan Türk ulusu için de çok önemlidir. Ulusumuzun uygar dünya ile el ele verip yükselmesi için bu kıyılara ulaşması, yerleşmesi kaçınılmazdır.⁷⁸ Ulusuna askerî zafer nediyle söylediği bu sözler, ilerde yapmak istediklerinin ve yapacaklarının, önceden sezmiş hassasının bir göstergesidir.

Atatürk, millete gereken ruhu vererek onun millî duygularını yönlendirmiş, millî kurtuluş hareketini teşkilatlandırarak ve ayrıca yönettiği insanları eğiterek millî bir amaç olan kurtuluş hareketini başarmıştır. Başka bir deyişle, insanları eğiterek, yönlendirerek ve millî amaca giden yol üzerindeki engelleri kaldırarak bağımsızlığı kazanma sürecini kısaltmıştır. Kültürel değişmeler sonunda meşruluğunu kaybetmiş olan toplumsal yapıyı değiştiren kişi Karizmatik Lider olarak tanımlanır. Atatürk, elde ettiği başarıları milletine mal eden, ama sorumlulukları yüklenmekten hiçbir zaman kaçmayan, doğal karizmatik bir liderdir. Türk toplumunun kültürel özellikleri O’nun

⁷⁵ Şerafettin Yamaner, *Atatürk Öncesi ve Sonrasında Kültürel Değişim*, s: 253-255.

⁷⁶ Vehbi Çelik, *Eğitimsel Liderlik*, s: 49, 54.

⁷⁷ Şerafettin Yamaner, *Atatürk Öncesi ve Sonrasında Kültürel Değişim*, s: 247, 248.

⁷⁸ Sami Önal, *Hüsrev Gerede’nin Anıları*, s: 252.

karizmasını pekiştirmiştir. O, doğuştan bazı karizmatik özelliklere sahip olmasına rağmen bunları bilinçli bir şekilde geliştirmiş ve sonunda karizmasını bütün ulusa mal etmiştir.⁷⁹

Gökalp'in "hars" ve medeniyet ayrımına karşı olan Atatürk, böyle bir ayrımın, toplumumuzun çağdaşlaşmasını durduracağını kabul etmektedir. Atatürk için kültür ve medeniyet ayrılığı yoktur; kültür ve medeniyet birdir. O, bu konuda şunları söyler: "*Medeniyetin ne olduğunu hep başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti hars'tan ayırmak güçtür ve gereksizdir. Bu görüşümü açıklamak için hars ne demektir, tanımlayalım. Hars, insan toplumunun devlet hayatında, düşünce hayatında ve ekonomik hayatta yapabileceği şeylerin toplu sonucudur. Bir milletin medeniyeti dendiği zamanda, hars namı altında saydığım, insan toplumunun devlet, düşünce ve ekonomik olarak üç nevi faaliyetinden başka bir şey düşünülemez*". Atatürk'ün medeniyeti de içeren bir kültür anlayışı vardır. Şayet Atatürk, Gökalp'in hars ve medeniyet anlayışını reddetmemiş olsaydı, Gökalp'in ulusal saydığı alanlarda çağdaşlaşmayı gerçekleştiremez, hukuk alanında çağdaş ülkelerden aktarma yapılamazdı. Gökalp'e göre, hukuk düzeni "hars"ın bir ögesi sayılırdı. Bu bakımdan ulusaldı ve bu alanda bir inkılâp yapılacak olursa, bu inkılâp toplum için yıkıcı olacaktı.⁸⁰

Atatürk, geçmişte farklı uluslardan meydana gelmiş, birbirine düşman farklı kültürlerden oluşmuş, kültür birliğini yitirmiş, savaşlarda yenilmiş ve işgale uğramış bir imparatorluktan, yeni bir devlet, yeni bir ulus ve bunları benimseyecek "yeni Türk insanı" yaratma mücadelesine girişmiştir. Bu kültür değişmesi gayretlerinde amaç, öz benliğini yitirmeden geleneksel kültürünü bırakıp, yeni topluma belli sınırlar içinde uluscu bir nitelik kazandırmak ve topluma çağdaş uygarlığın gereklerini benimsetmektir. Bunu yaparken de eğitimden en önemli bir araç olarak faydalanmıştır.

Atatürk döneminden önce yapılan reformlar, medeniyet ve kültür ayrımının etkisi altında kalarak, sadece teknolojinin taklit edilmesiyle sonuçlanıyordu. Teknolojinin dışında "hars" denilen şeyler aktarılamadığı için, taklitçilikten ileri gidilemiyordu. Oysa çağdaş uygarlığın temel kaynağı, bu teknolojiyi doğuran dünya görüşü, yaşam biçimi ve zihniyettir. Bunun için de çağdaş yaşayış biçimi benimsenmeden, çağdaş dünya görüşüne sahip olunmadan, toplumun değişmesi ve gelişmesi olanaksızdı. Atatürk her türlü taklit hareketlerine karşıdır. Çağdaşlaşabilmek için yaratıcı olmak gereklidir. Bu da ancak teknolojiyi meydana getiren zihniyet ve yaşam biçimini elde etmekle gerçekleşir. Atatürk'ün nitelik bakımından medeniyeti kültürden farklı görmemesi ve medeniyeti kültürün özel bir durumu olarak açıklaması, bugün Kültürel Antropoloji'nin de tartışmasız kabul ettiği bir prensiptir. Atatürk'ün ölümünden sonra çok gelişen Kültürel Antropoloji, Atatürk'ün sağlığında vurguladığı esasları bugün bilimsel bir sonuç olarak kabul

⁷⁹ Salih Güney, *Davranış Bilimleri Açısından Atatürk'ün Liderliği*, s: 200, 242, 263

⁸⁰ Reşat Kaynar, *Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı*, s: 580.

etmektedir.⁸¹

Atatürk felsefesini oluşturan ilkelerden, Ulusçuluk ilkesi, toplumun değişik öğelerinin, kültürel ve eğitimsel amaçlar çerçevesinde bütünleşmesine yol açmıştır. Bireysel Türk'ün ulusal bir gurur kazanmasına yarayan bu ilke, eğitim sürecinin de ulusal bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Ulusçuluk kavramı, ırkçılık gibi aşırı ve saldırgan eylemleri değil, ulusal bilinçlenmeyi amaçlamış ve eğitime de öyle uygulanmıştır. Dilde yenileşme, bu uygulamanın göstergelerinden biri olmuştur.⁸²

Bütün devrimlere yönelirken geniş bir kültürün bulunması doğal birşeydir. İşte Atatürk, toplumsal içerikli bu geniş kültürü, çok sayıda kitap okumaya borçludur. Bu geniş kültür ise tarih, hukuk, askerlik, felsefe, din ve dil konularını içeren kitaplarla elde edilmiştir. Böylece okul kitapları dışında genel bilgiler edinmiştir. Ayrıca üstün zekâsı ile iyi muhakeme edebilmesi, okuduklarını, gördüklerini ve dinlediklerini iyi kavraması ve onları terkip etmesini bilmesi ile de toplumsal alandaki bilgilerini yararlı duruma getirebilmiştir.⁸³

Mustafa Kemâl'in Avrupayı görmesini sağlayan üç kısa gezisi olmuştur. Bunlardan biri 1910'da askeri bir manevrayı izlemek için Fransa'ya, ikincisi Alman İmparatoru'nun daveti üzerine Şehzade Vahdettin'in yanında Almanya'ya, üçüncüsü de tedavi için Viyana'ya gitmesi olmuştur. Hepsi kısa süren bu seyahatler de, Mustafa Kemâl'in Avrupa fikir ve sanat hayatını yakından tanıdığı, Batı'yı geliştiren ana fikirlerle temasa geldiği söylenemez.. Bununla beraber, sadece görünüşü ve insanların birbiri ile ilişkisi çevresinde de olsa, Avrupa toplumu hakkında bu geziler ona ilk elden fikirler vermiştir.⁸⁴

Atatürk, her konuda bilim ve aklın esas alınması gerektiğini her fırsatta vurgulayan bir liderdi. O, bu konuda şöyle diyor: *“Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. Benden sonrakiler, bizim aşmak zorunda olduğumuz çetin ve köklü zorluklar karşısında, belki gayelere tamamen eremediğimizi, fakat asla taviz vermediğimizi, akıl ve ilmi rehber edindiğimizi tasdik edeceklerdir. Zaman süratle ilerliyor, milletlerin, toplumların, kişilerin mutluluk ve mutsuzluk anlayışları bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve ilmin gelişimini inkar etmek olur. Benim Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel eksen üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse manevi mirasçılarım olurlar.”⁸⁵* O, Türk

⁸¹ A.g.e., s: 581.

⁸² Ziya Bursalıoğlu, *Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi*, s: 3.

⁸³ Mahmut Tezcan, *Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s: 562, 563.

⁸⁴ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s: 270.

⁸⁵ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s: 153.

ulusunu çağdaş ve uygar ulusların üzerine çıkarmayı hedef alan çalışmalarında daima bilim ve akli esas almış, bunu kendisinden sonra gelecek ve onu takip edeceklere manevi miras olarak bırakmıştır. Bu nedenle, Atatürk'ün eğitim politikası, akılcı, gerçekçi, bilimsel ve insancıl temel esaslara dayandırılmıştır.

Atatürk'ün Manastır Askeri İdadisi'nde başlayıp son günlerine kadar devam eden okuma tutkusu günlük bir alışkanlık haline gelmiştir. Kitaplığındaki kitap sayıları dışında, anı defterine yazdığı notlar ve yaptığı kitap siparişleri bunu çok somut olarak göstermektedir. Harp Akademisi yıllarında özellikle ünlü alman ve Japon komutanların hayatlarına ilişkin kitapları okumaya başlamıştı. 1319'da (1903) 1870–1871 Alman–Fransız savaşına ilişkin bir kitabı kendisini o, başkomutanların yerine koyarak okuduğunu not defterinde şöyle anlatıyor: “*İstifadeli olmak için roman gibi okumayacağım. Kendimizi başkomutan yerine vaz ederek (koyarak) onların o zaman edindikleri malumatı söyleyeceğim.*”

İlk görev aldığı Şam'da birlikte Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurdukları Dr. Mustafa Cantekin'in dükkânındaki felsefeye, sosyalizme ve devrime ilişkin Fransızca kitapları okumuştur. O, savaş alanlarında mektup okuma alışkanlığından vazgeçmemiştir. Çanakkale savaşları sırasında Maydos'tan İstanbul'daki yakın tanıdığı Madam Corinne'e yazdığı 20 Temmuz 1915 günlü mektupta, oraya giden karargâh kâtiplerinden Hulki Efendi'ye satın alması için birkaç roman adı vermesini rica etmiştir. Kolordu ve Ordu Komutanı olarak Doğu Anadolu'da bulunduğu dönemde ise birçok Türk ve yabancı yazarlarla birlikte Avrupa'daki son gelişmelere ilişkin kitapları okuduğu dikkati çekmektedir. Ordu komutanı iken 1917'de okuduğu kitaplar arasında değişik yönlerden önemli şu üç yabancı yapıt bulunmaktadır: Gustave le Bon, Déséquilibre du Monde (Ali Reşat ve Galip Ataç tarafından Cihan Muvazenesinin Bozulması adıyla Türkçeye çevrilmiştir. 2 cilt, İstanbul, 1340 [1924]), Enseignement Psychologiques de la guerre Européenne (Çeviri: Abdullah Cevdet, Avrupa Harbinden alınan dersler, İstanbul, 1918), Louis Bohner, Madde ve Kuvvet.

Mustafa Kemâl, tedavi için gittiği Karlsbad'da boş saatlerini hep kitap okumakla geçirmiştir. O günlerde tuttuğu anı defterinde gece uyumak için ya da sabah kahvaltısından sonra saat 08:00-10:00 arasında kitap okuduğunu belirtmektedir. Bunlar arasında Balzac'ın Le Peau Chagrin'i, Andre Baumier'in Revolte'u (Ayaklanma), Marcel Prevaurt'un aşk ve evliliğe ilişkin bir eseri ile sosyalizmden ve Karl Marks'dan söz eden bir kitap da bulunmaktadır. Bunun Fransızcaya çevrilen Le Capital'in bir eleştirisi olduğu anlaşılmaktadır. Karlsbad'dan Viyana'ya döndüğünde, Baron Batz'ın Verls I'echafand; François Raux'nun Les Origines de l'expédition

d'egypte (Mısır Seferinin Başlangıcı) adlı kitaplarını ve J. Patouilletz'un Rus dramatik yazarı Alexandre Ostrovsky'yi anlatan kitabını satın almıştı. Fakat anılarında “Geçen gece yeni aldığım Fransızca Kitaplardan birine başlamak istedim. Hemen hepsinin başında birkaç sayfa okudum; fakat devam için hiç biri üzerinde karar veremedim” diyerek bunları pek zevkle okumadığını da belirtmektedir.”⁸⁶

*Atatürk, Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Başkanlığı döneminde göreviyle ilgili olan çoğu kitabı okumuş, Descartes'in ve Kant'ın kitaplarının Türkçeye çevrilmesini sağlamıştır. Birinci TBMM'de, çok çeşitli gruplar olması nedeniyle din, tarih, sosyoloji ve ekonomiyle ilgili konularda birçok kitap okumuştur. Bu sayede, meclis kürsüsünde üstün hitabet yeteneğiyle, kendine muhalif olan birçok milletvekilini ikna etmeyi başarmıştır. Celal Nuri İleri'nin Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye kitabı, Atatürk'ün çok dikkatle okuduğu kitaplardan birisidir. Atatürk, Harf Devrimi sırasında da “dil” le ilgili birçok kitap ve sözlük okumuştur. Tarihle ilgili olarak Mustafa Celalettin, Leon Cahun, Deguignes, Herbert George Wells ve Pittard'ın kitaplarını dikkatle okumuştur. İslam tarihiyle ilgili olarak Leone Caetitini'nin, İslam Tarihi kitabını dikkatle okumuştur. Atatürk, dil Devrimi yaparken de Radalov'un dört ciltlik Türk Lehçeleri Sözlüğü'yle Pekarskiy'in yine dört ciltlik Yakut Sözlüğü'nü hiç elinden düşürmemiştir.*⁸⁷

Atatürk, yoğun devlet işlerinde dahi kitap okumasına önem vermiş, kitabın genç dimağların şekillenmesi ve gelişimindeki olumlu katkısını bildiği ve önemine inandığı için kitapların ihtiyacı olanlara ulaştırılmasında katkıda bulunanları da her zaman ve her yerde tebrik ve teşvik etmiştir. Erzurum depreminden sonra, bölgeye çocukların okuması için İstanbul'dan kitap gönderen, kitapçı Hilmi Çığıracan'a, 8 Ekim 1924 tarihinde gönderdiği telgrafta şöyle demektedir: “İstanbul'da Babıali Caddesinde Kitapçı Bay İbrahim Hilmi'ye; Erzurum depremi yıkımına uğrayanların çocuklarına armağan buyurduğunuz kitaplar dolayısıyla çok teşekkür ederim. Ülkenin bilim ve kültürü için bu nedenle gösterdiğiniz ilgiyi değerli buldum. Bilim ve kültür ile donanmış bir toplulukta, her türlü yıkıma, doğadan gelse bile, bir çıkar yol bulunabileceğinin belirtisi olan bu tür bağışınız, bütün ulusça beğenilmeye yaraşır anlamdadır.”⁸⁸

Mustafa Kemâl'in kitap sevgisi onu tanıyan yabancılarca da anlaşılıyordu. Kendisini birkaç kez ziyaret etmiş olan Fransız gazeteci Berthe Gaulis, ikinci kez Türkiye'ye gelmeden önce Fransa'nın Fas Genel Valisi Mareşal Lyautey'e gönderdiği mektupta (26 Eylül 1922) “Yakında Ankara'ya dönüş hediyesi olmak üzere yanımda küçük bir bavul kitap götüreceğim. Çünkü orada tehalükle aranan şey budur. ” diye yazmıştı. Onu izleyen yıllarda da kendisini yakından tanıyan ya da onun bilim ve sanatla ilgilendiğini öğrenen birçok yabancı yazar ve bilim adamları yapıtlarını ona sunmakta adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Örneğin Kurtuluş Savaşı yıllarında

⁸⁶ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s: 62, 63.

⁸⁷ Metin Özata, *Atatürk Bilim ve Üniversite*, s: 202.

⁸⁸ Mehmet Deligönül, *Atatürk'ten Seçki*, s: 100.

onunla görüşmüş olan İngiliz gazeteci Grace M. Ellison, bu izlenimlerine ilişkin olarak yazdığı Turkey To–Day adlı yapıtını 1 Ekim 1928’de “Türkiye Cumhurbaşkanı Son Ekselans Gazi Mustafa Kemâl Paşa’ya – Dostu Olduğum Türk Ulusuna İlişkin Büyük Anı!” diye imzalayarak sunmuştu.⁸⁹

Atatürk, Cumhurbaşkanlığı döneminde ve özellikle tarih ve dil çalışmaları ile doğrudan doğruya ilgilenmeye başladığı 1930’lu yıllarda çalıştığı kentlerdeki kütüphanelerden yararlandığı gibi yurtdışından da yeni kitaplar getirmeyi sürdürmüştü. O’nun Dolmabahçe Sarayı ile Yalova’daki çalışmaları sırasında yalnızca İstanbul Üniversitesi merkez kitaplığından 100’ü aşkın kitabı aldırıldığı ve bunların bibliyografik künyeleri bilinmektedir. Yalova’da dinlenirken okumak için Dolmabahçe’deki kütüphaneden gönderilmesini istediği 21 kitap arasında, Homeros, Victor Hugo, Paul Bourget, Alfred de Musset ve Gabriele d’Anunzio’ya ait kitaplar bulunuyordu. Türkçe terimlerle bir Geometri kitabı yazmaya karar verdiğinde ise, Yalova’ya bavullar dolusu kitaplarla gitmişti. Kurtuluş sonrasında İzmir’de bulunurken de İzmir Millî kütüphanesinden ansiklopedilerle birlikte birçok kitap aldırıldığı bilinmektedir.⁹⁰

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, Paris Büyükelçisi Fethi Okyar’a gönderdiği 12 Eylül 1929 günlü telgrafta Atatürk’ün Fransız Hukuk Fakültelerinde okutulan derslere ait kitapların ve ayrıntılı bir genel tarih kitabı göndermesini istediğini bildirmişti. Okyar bu kitaplarla birlikte Ernest Lavisse ile Alfred Rimbaud’nun 12 ciltlik Histoire Générale des Peoples et des Civilisations’unu da göndermişti. Genel Sekreter postada çıkmayan söz konusu yapıtın ilk cildinin de gönderilmesini isterken Atatürk’ün ısrarı üzerine kitap bedellerinin bildirilmesini de dilemişti. Böylece faturası geldiğinde karşılığı Atatürk adına Paris Elçiliğine gönderilmişti. Fethi Okyar’dan sonra Paris Büyükelçiliğine atanan Münir Ertegün’den de Rene Grousset’nin iki ciltlik Histoire de l’extrême Orient adlı kitabı istenmişti. Ertegün, kitapla birlikte bedeli olan 571,80 Frank tutan faturasını Dışişleri Bakanlığına göndermişti. Fatura oradan alınmış ve karşılığı Atatürk tarafından ödenmişti.⁹¹

Millî Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip tarafından 1933 yılının yılbaşı gecesinde Atatürk’e yeni yıl armağanı olarak üç kitap takdim edildiğinde, O, bu konuda şöyle demiştir: *“Bu anda duyduğum saadet büyüktür. Kıymetli Maarif Vekilimizin bu armağanından dolayı teşekkür ederim. Kendisinden ve diğer vekillerimizden her an böyle armağanlar beklerim. Vekil Bey’in*

⁸⁹ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s: 64.

⁹⁰ A.g.e., s: 64.

⁹¹ A.g.e., s: 65.

naçiz dedikleri bu armağan hakikatte çok değerlidir.”⁹²

*Mustafa Kemâl'in esas mesleği olan askerlikten esinlendiği açık bir gerçektir. Stratejik ve taktik esasları veren talimnameler ve diğer ilgili kitaplar, “bu düşünce ve esaslar sadece bir tutamak ve örnektir; komutan, bu örneklerden yararlanarak durumun, görevin ve ihtiyaçların icabına göre sevk ve idaresini düzenler” diyerek kuramlara ve kurallara körü körüne bağlanmamayı, gerçek ve ihtiyaçları göz önünde tutarak, onlardan esinlenerek harekâtın idaresini istemektedir. Zengin olduğu kadar tehlikelerle dolu çetin yaşamında Mustafa Kemâl böyle hareket etmişti. Devlet ve inkılâp adamı olarak da öyle davranmıştır.*⁹³

Büyük kurtarıcı, gençliğinden beri ülkenin sorunları ve koşullarıyla ilgilenirken, millî hayatın akışını, zihniyetini ve türlü varlıklarını incelemekten, değerlendirmekten geri kalmamış, bunu hem kuramsal hem de eylemsel olarak yapmıştır. O, bir asker olarak, durmadan ordu görevleri ve savaşlar içinde yaşarken, bir yandan da toplumla temasa önem vermiştir. Kendi fikir ve görüşlerini kafasında oluştururken ve bilinçaltında birtakım felsefî kavram ve ilkelere ulaşırken, çevreden gelen kültürel etkilerden ve okuduğu kitaplardan yararlanmayı ihmal etmemiştir. Muharebenin durgun zamanlarından yaralanarak tarihi, felsefî ve sosyal eserleri incelediğini kanıtlayan kimseler ve belgeler pek çoktur. Namık Kemâl'i, Ziya Paşa'yı, Şinasi'yi, Ziya Gökâlp'i okuduğu yaygın olarak bilinmektedir. Birinci Dünya Savaş'ında, Bitlis Muharebeleri'ni yaparken incelediği tarih ve felsefe kitapları, üzerinde işlenmiş bulunan özel fikir ve işaretlerini içermek suretiyle, Türk Tarih Kurumu Arşivi'nde bulunmaktadır. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi'ndeki kendi not defterinden birinde “*Şam'a Bu Defa Gelişimde Okuduğum Kitaplar*” başlığı altında şunlardan söz etmektedir: Mecmua-i Ebüzziya'nın dördüncü cildi (Fasikül 37-48), Tarih-i Murat Bey, cilt 5., La vie americaine, L'education at la societ , Paul de Rossiers (14 Teşrinievvel 1322-27 Ekim 1906), De L'inegalite Permi Les hommes, J. J. Rousseau (27 Teşrinisani 1322-9 Aralık 1906)⁹⁴

1922 yılında ve Büyük Taarruz hazırlıkları sırasında tuttuğu notlar arasında, kitap okuduğuna dair yazılar vardır. Örneğin, 10 Mart 1338–23 Mart 1922 günü notları arasında; “*İsmet, Yakup Şevki ve Selahattin Paşalar gelmişlerdi, birlikte yemek yedik. Bazı telgraflar gelmişti, gördüm, Hafıza kuran okuttum. Saat 01.00'da gittiler. Benim notları yazıyorum. Biraz kitap okuduktan sonra yatacağım. Yarınki planımız üç tümeni denetlemektir.*” Yine 26 Mart 1922 Pazar gününe ait notlarında, “*Saat 09.00'da Akşehir'den trenle hareket...Trende İsmet Paşay'la ülkenin geleceği, eğitimi, ekonomisi, mutluluğa kavuşturulması hakkında görüştük.*”

⁹² Ahmet Şevket Elman, *Dr. Reşit Galip*, s: 323.

⁹³ Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk Komutan İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, s: 535.

⁹⁴ A.g.e., s: 536.

dedikten sonra alt alta olmak üzere “Mütareke (ateşkes), maarif, muallimler (eğitim, öğretmenler), medreseler” gibi bazı notlar koymuştur.

Mustafa Kemâl'in, Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren, fikri çalışmalara ve inkılâp hazırlıklarına hız verdiği görülmektedir. Birbirini izleyen savaşlarla, türlü bunalım ve yoksulluklardan etkilenmiş bulunan ve aslında pek geri kalmış ülkenin kültürel ve fikri yaşamı çok zedelenmişti. O, bu durum karşısında bazı tedbirlere başvurmuş, gerek koşullar, gerekse çabalar bakımından ilginç bir örnek sayılabilecek 26 Nisan 1922 tarihli mektubu, Millî Savunma Bakanlığı'na göndermişti: “Sami Rifat Bey ile Velet Çelebi Efendi, ülkenin eğitim ve öğretiminin yükselmesi için pek ciddi ve bilimsel bir çalışma yapmaktadırlar. Kendilerinin her bakımdan korunması ve rahatlıkla çalışmalarının sağlanması, milletin kültürü bakımından pek lüzumlu olduğu takdir buyrulur. Özellikle, kendileri milletin ve bütün Türklüğün muhtaç olduğu esasla bir sözlük yapmak çabasıdadırlar. Buna göre, aşağıdaki hususların İstanbul'daki grubumuz ve Kocaeli Bölge Komutanlığı aracılığı ile sağlanmasını rica ederim. Bu yolda yapılacak masraflar tarafımdan karşılanacaktır...”⁹⁵

Atatürk, oluşturmak istediği eğitim sisteminde, ilköğretimin genel ve zorunlu olmasını, ülkede eğitim birliğinin sağlanmasını, orta öğretimin iyi araç gereçlerle özleştirip kolaylaştırılmasını, teknik öğretimin ilk ve orta öğretimin iyi derecelerden, en yüksek derecelerine kadar memlekette gerçekleştirmesini, yüksek öğretimin çağımızın gereklerine uygun olmasını amaç edinmiştir. Bu amacın gerçekleşmesi için de, Türkiye'nin eğitim politikasının her derecesinin tam bir nitelik ve hiçbir tereddüde ver vermeyen açıklık ile ifade edilmesinin ve uygulamasının lâzım olduğunu vurgulamıştır.⁹⁶

Atatürk, eğitime toplumsal bakışı, hem kuramsal açıdan, hem de uygulama açısından ele almış ve bu konuda köklü (radikal) sayılabilecek yenilikler getirmiştir. Kendisinin öğrenme isteği ve çabaları, üstün kavrayış gücü, algı ve sezgisi, kitap okuma alışkanlığı ve kitap sevgisi, arkadaşları ve dostluk çevresi, ülkeyi çeşitli fırsatlarla tanıyabilmesi, savaşlarda deneyim kazanması, yurt dışına kısa süreli çıkışları ile büyük bir öğrenme açlığı ve düşüncelerin üstüne tutku ile atılması onun temel de bir sosyolog özelliklerine sahip olduğunun göstergesidir. Fransızca öğrenmesi, ona Fransız filozoflarından bazılarını incelemek, anlamak imkânını yaratmıştır. Atatürk, kendi kendini yetiştirme alışkanlığının en güzel örneklerinden birisidir. Serbest zamanlarını okuyarak değerlendirmiş, İstanbul'daki okul dönemlerinde siyasal ve edebi cereyanları yakından izlemiştir. Atatürk örgün öğrenimi sırasında daha çok askeri bilgiler edinmişti. Fakat toplumsal bilimler alanındaki bilgilerini kendi kendisini yetiştirme yoluyla elde etmiştir. Okuduğu kitaplara, dergilere bir göz attığımız zaman onun sosyolojik formasyonu hakkında bir fikir edinebiliriz. Özellikle Rousseau'nun “Toplumsal Andlaşma”sını okumuştur. (Du Contrat Social, 1762). “Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur” sözlerinin kaynağı buradadır. Edebiyatı, bir düşüncenin, bir davanın duyurma, uyarma ve yayma aracı olarak benimsiyordu. Böylece kişisel ve mistik şiirleri bir yana itip, yurt sorunlarını, özgürlüğü ve insan haklarını savunan Namık Kemâl'e hayran oluşu bu yüzdendi.

⁹⁵ A.g.e., s: 530-532.

⁹⁶ Ahmet Çoban, *Atatürkçü Düşüncede Eğitim Sistemi ve Boyutları*, s: 84.

*Okuduğu tarih ve felsefe kitapları onun toplumsal bilim formasyonunu genişletmiştir.*⁹⁷

Atatürk'ün kitap okuma şekli, çalışma tarzı ve düzeni konusunda Profesör Afet İnan şu bilgileri vermektedir:

*“Atatürk, kitapları mutlaka masa başında okumuş, elinde kırmızı, mavi uçlu kalemle bazen kitap üzerinde çizgi ve işaretler yapmış, bazen de kurşun kalemle kâğıtlara notlar almıştır. Yeni köşk'te kütüphanesindeki yazı masasında oturduğu pek nadirdir. Daha ziyade orta yerdeki uzun ve geniş masanın üzerinde çeşitli kitap ve lügatleri dizdirir, karşısında saat, yanında sigara kutusu bulundururdu. Sık sık içtiği kahve, uzun çalışmalarına biraz fasıla verdirebilirdi. Çalıştığı yerdeki kitaplarının yeri değişmemeliydi. Kitap, lügat ve broşürlerin hemen her gece taşındığı bir yer daha vardır: Köşkün yemek salonu. Yemek salonunun demirbaş eşyalarından biri, bilhassa 1935'ten sonra, elektrikle döner geniş bir kara tahtadır. Bu gece toplantılarında, konuşulan mevzuun mahiyetine göre kütüphaneden kitaplar gelir, pasajlar okunurdu.”*⁹⁸

Atatürk'ün okumaya olan tutkusunu, O'nun, Özel Kalem Müdürlüğü ve Genel Sekreterlik görevlerini yapmış olan Hasan Rıza Soyak şöyle anlatır:

“Bir İstanbul seyahatinden Ankara'ya dönmüştüm. Derhal köşke gittim, hizmetçilere, Atatürk'ün ne vaziyette olduğunu sordum. ‘İki gün iki gecedir mütemadiyen okuyor, birkaç defa banyo yaptı ve şezlongda istirahat etti’ dediler. Hemen yatak odasına girdim. Atatürk, koltuğa bağdaş kurmuş oturuyordu. Ekseriya bu şekilde otururdu. Elinde bir tarih kitabı vardı, bitirmeğe çalışıyordu. Bana, ‘Hoş geldin’ dedikten sonra:

- Elime bir kitap geçti, bilmem ne zamandan beri okuyorum diye ilave etti.

- Yorulmadınız mı Paşam? diye sordum.

*- Hayır, dedi. Yalnız gözlerim yaşıyor; fakat onun da çaresini buldum. Biraz tülbent aldirttim ve parça parça kestirttim, bu parçalarla gözlerimi siliyorum. Okuduğu kitap H.G.Wells'in Tarihin Ana Hatları'ydı.”*⁹⁹

Çıktığı yurt gezilerinde de daima yanında kitap götüren Atatürk, çalışmalarına gittiği yerde devam eder, çalışmalarını bir kesintiye uğratmazdı. Bu kitaplar savaşta ülkesinin bağımsızlığı için Kurtuluş Savaşı'nda cephane konulan sandıklarda taşınırdı. Agop Dilaçar, bu konu hakkında şu bilgileri vermektedir:¹⁰⁰

“Atatürk'le birlikte Ankara'dan İstanbul'a gidilirken, kütüphanecisi Nuri, Dolmabahçe'ye götürülecek kitapları yardımımızla seçer, boş cephane sandıklarına yerleştirir, muhafız alayı erleri de bunları vasıtalara taşırlardı. Kitapların cephane sandıklarına konulması, derin bir heyecan uyandıran muhteşem bir semboldü. Atatürk kültür savaşımıza fikir ve ilim cephanesi taşıyordu...”

⁹⁷ Mahmut Tezcan, *Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s:557, 559.

⁹⁸ Afet İnan, *M.Kemâl Atatürk'ten Yazdıklarım Seçtiklerim*, s: 19-21.

⁹⁹ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, s: 8.

¹⁰⁰ Agop Dilaçar, *Kemâlizmin Dil ve Tarih Tezi*, s: 467.

Atatürk, Fransızca ve Almanca bilmesine karşın, diğer dillerde yayımlanan kitapları okumak arzusunda olduğunda Türkçe'ye çevirtirirdi. Agop Dilaçar bu konudan şöyle bahsetmektedir:

“Atatürk; antropoloji, arkeoloji, tarih ve dil konusunda kendisine gönderilen Fransızcadan başka dilde yazılı kitapları hemen Türkçeye çevirtirdi. Metodu da şuydu: Kitabı söküp formlara ayırarak dil bilirlere topluca dağıtmak ve bunun bir hafta içerisinde tercümesini sağlamak. İngiliz yazarı H.G. Wels'in kocaman dünya Tarihi, Amerikalı Albay Churchward'ın eskiden Pasifik'te batmış olduğuna inandığı, Mu Kutası, hakkındaki kitap serisi, forma forma sökülerek bu şekilde dilimize çevrilmiştir. Bu sonuncusunun Türkçe metni Türk Dil Kurumu kitaplığındadır. Bu açıklamaları, Türk Tarih ve Dil tezlerinin, yalnız konuşan, dinleyen Atatürk tarafından değil, okuyan Atatürk tarafından da formüllendiğini bildirmek için yapıyorum.”¹⁰¹

Atatürk, tercüme edilmesini istediği kitaplara bir an önce ulaşmak için doğrudan yöntem de belirtmiştir. Tercüme için yazdığı bir örnek şöyledir: *“Saffet Beyefendiye, 2 Temmuz 1923, Les Partis Politiques sous la III. Republique namında 540 sayfalık eserin 8 Temmuz 1339 (1923) tarihine kadar bir hafta içinde Türkçeye çevrilmesine acil lüzum hasıl olmuştur. Eser, on parçaya ayrılarak aynı zamanda tercüme edilmek üzere arkadaşlara dağıtılmıştır. Zatiâlinize de bir hisse takdim ediyorum. Lütfen müddeti içinde tercümesiyle beraber iade buyrulmasını rica ederim. Tercüme mümkün mertebe aslından ayrılınmamasını ve müretteplerin okuyabilecekleri gibi açık ve okunaklı tebyiz ettirilmesini de ayrıca rica ederim. Başlangıçta ve sonunda natamam cümlelerin tercümesi tamamlanır efendim. Gazi M.Kemâl”¹⁰²*

İsmail Habib Sevük'ün, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra Dolmabahçe sarayını gezerken Kütüphane odasındaki izlenimleri, ulu önderin eğitimcilik yönünü en açık şekilde ortaya koyar:

“Tekrar kütüphane odasındayız. Acaba son okuduğu kitaplar nelerdi? Yaver arkadaşım, onu Nuri Bilir, diyor, o, onun hafızı kütübü gibiydi. Salondan geçen bir gence seslendi. Siyah elbiseli, siyah kravatlı Nuri, izahat veriyor: '- Buraya eli altında bulunması lazım kitapları asıl kütüphaneden alıp getirdim. Onlar, şurada bir dolap vardı, orada dururdu. Şurada da bir masa vardı, orada okurdu. En son okuduğu kitaplar hep Türk tarihine ve Türk diline aitti.' O ki yeryüzünün en şerefli kılıcını taşıdı, o kılıcı hep hakkı ve vatani müdafaa uğrunda kullandığı için. Fakat onun eli kılıcın kabzasından çok kitabın cildini tuttu.”¹⁰³

Atatürk 22 Eylül 1924'te Samsun'daki konuşmasında: *“Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir.”* demiştir. Onuncu Yıl Nutku'nda ise:

¹⁰¹ Age., s: 468.

¹⁰² Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, s: 372.

¹⁰³ İsmail Habib Sevük, *Atatürk İçin*, s: 97.

“Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir.” demektedir. Bunların gerçekleşmesinde unutulmaması gereken bir şey de “millî kültürümüzü” korumak ve çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmaktır. Millî kültürle çağdaş uygarlık arasındaki bağ ise Türk inkılâbının tanımlanmasında ve gerçekleşmesinde açık ifadesini bulunuyordu. Türk inkılâbı, Türk toplumunun siyasi, ekonomik, sosyal yapısıyla bireylerinin yaşam biçimini ve dünya görüşünü kökten değiştirmeyi, bunları çağdaş düşüncenin ürünü olarak yeniden kurmayı sağlayan bir olaydır. Atatürk’ün Türk toplumuna bu amaçla getirdiği yeni kavram “çağdaş uygarlık” oldu. Atatürk’e göre tek bir uygarlık vardı. Bu uygarlık da halen yaşayan Batı uygarlığı idi. Bu uygarlığın temsilcileri ise Batı ulusları idi. O halde Batı uygarlığının temelinde Batı ulusları, bu ulusların ulusal devletleri, ulusal ekonomileri, ulusal kültürleri vardı. Bununla birlikte uygarlıklar arasında bir ayırım yapmak doğru değildir. İngiliz ve Fransız ulusal kültürü, evrenselleşebildiği ölçüde Batı uygarlığıdır. Batı uygarlığı bir din uygarlığı değildir. Batı ayrıca ne salt bir ekonomi ne de bilim ve tekniktir. Batı bir bütündür, parçaları birbiriyle derinden ilişkili bir bütün. Batı bir yaşama tarzı, hayata somut, dünyevî, akılcı bakma tarzıdır.¹⁰⁴

Atatürk, kültürümüzün hukuk, devlet, bilim ve ekonomi öğelerini değiştirerek tarihin en büyük inkılâplarından birini yapmıştı. İsteği, bu inkılâbı değiştirilmeyen millî seciyemiz, yani maneî öge ile birleştirilip tam anlamıyla ulusal, üstün bir kültüre erdirmektir. Böylece çağdaş uygarlık içinde yerimizi, kendi millî kültürümüz ile alacaktık. Şimdi, bu mükemmel hedefe ulaşmak için “insan” ögesi üzerinde ısrarla durmak gerekirdi. Bu öge yüzlerce yıl maddî ve maneî bakımdan ihmal edilmişti. Türk insanına millîyetçilik ilkesi içinde Türklük bilinci getirildi. İnsanın en iyi biçimde eğitilmesine çaba harcandı.¹⁰⁵ Bu amaca ulaşmak için de, birbirlerine düşman, farklı dünya görüşlerine sahip vatandaşların yetişmesine neden olan eğitim sistemi kaldırılmış, öğretim kurumları birleştirilerek, ülkenin bütünlüğü ve birliğine de hizmet eden millî eğitim sistemi ülkenin her yerinde oluşturulmuştur.

Çağdaşlaşma ile millî kimliğin belirginleşmesi, Türk kültürünün halk kaynağından beslenerek kendi değer ve özellikleri ile çağdaş medeniyet içinde layık olduğu yeri alması gayesi takip edilmiştir. Bu maksatla öğretimin birleştirilmesi ile millî eğitim bakanlığı bünyesinde eğitimin millî hedeflere yönelik bir biçime sokulmuş, alfabe değişikliği ve dilde sadeleşme ile millî kültür tabana yayılmış, millî kültürün çağdaş metotlarla işlenebilmesi için Türk Tarih ve

¹⁰⁴ Ergün Aybars, *Millîleşme ve Çağdaşlaşma Lideri Atatürk*, s: 868, 869.

¹⁰⁵ Ahmet Mumcu, *Atatürk’ün Kültür Anlayışında Vicdan ve Din Özgürlüğünün Yeri*, s: 61.

Türk Dil kurumları ile yeni üniversiteler açılmış ve çağdaş standartlara kavuşturulmuştur.¹⁰⁶ Atatürk, eğitime ve kurduğu kurumlara verdiği önemin göstergesi olarak, vasiyetinde Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumları'nın yaşaması için şahsi birikiminden her yıl elde edilecek gelirin belirli bir kısmının bu iki kuruma aktarılmasını istemiştir.

Atatürk'ün bağımsızlık anlayışının içerisinde kültürel bağımsızlık da vardır. Atatürk bunun için "Tevhid-i Tedrisat" kanunu ve diğer kanun, tüzük, ve uygulamalar ile yabancı okulların ve misyoner okullarının Türk çocuklarını gayri millî fikirlerle eğitmelerine mani olmuştur. Millî kültürü benimseme ve geliştirme hiç bir zaman içe kapanma ve dışarıdan gelen her şeyi reddetme şeklinde de anlaşılmalıdır. Atatürk döneminde Hitler rejiminin Almanya'dan kaçmak zorunda bıraktığı değerli bilim adamlarına Türkiye'nin kapılarını açması örneği unutulmamalıdır.¹⁰⁷

Atatürk, bir asker olarak çok hırslıdır; ancak O'nun hırsı, ölçülü, mantıklı ve yüksek bir gayeye hizmet edici olup, kendi ülkesinin özgürlüğü içindir. Milletın yararına kullandığı bu hırsını şovenliğe kaçmadan kontrol edebilmiştir. Hükûmet teşkilatına, kanuna ve millet egemenliğine olan inancı nedeni ile diktatör olabilecek güce sahipken Cumhuriyet rejimini benimsemiştir. Asker olmasına rağmen militarist rejimlere daima karşı çıkmıştır. Kendisi bu hırsını vatani için olduğunu 1914 yılında şu sözlerle ifade etmektedir. *"Benim ihtiraslarım var: hem de pek büyüktür. Fakat bu ihtiraslar yüksek mevkilere geçmek ve çok paralar kazanmak gibi adi emellere ilişkin değildir. Ben bu emellerin gerçekleşmesini, yurduna büyük faydaları dokunacak bunu da yararlılıkla yerine getirebilmiş bir görevin canlı iç rahatlığına verecek başarısında arıyorum. Bütün hayatımın ilkesi bu olmuştur. Bu büyük fikre genç yaşında sahip oldum ve son nefesime kadar onu korumaktan geri kalmayacağım."* Bu sözler Atatürk'ün başarılarının sırrını çözmek için ışık tutucu niteliktedir. Onun vicdanı ile yapmış olduğu onurlu bir sözleşmedir.¹⁰⁸

Eğitimi sosyal, kültürel kalkınmanın ana amacını teşkil eden bir güç olarak kabul eden Atatürk'ün ileri sürdüğü görüşler bir bütün olarak ele alınırsa, bir eğitim politikası programı oluşturduğu görülür. Eğitime ilgi duymasının baş sebebi, eğitimin kalkınmadaki yeri ve önemini gereği gibi algılamasından kaynaklanmaktadır. Onda, eğitimin bir milleti özgür, bağımsız, yüksek ya da esaret ve sefalet içine itebileceği inancı vardır. Atatürk Millî Kurtuluş Savaşına önderlik eden bir şahsiyettir. Kurtuluş Savaşında kazanılan başarıdan sonra, eğitim alanında kazanılması gereken başarı için de, yine bu önderlik görevini sürdürmek istemiştir. İşte onun eğitim konusuyla ilgilenmesinin ana motiflerden birisi, bu gerçeğe dayanmaktadır. Yeni

¹⁰⁶ Yavuz Özgüldür, *Atatürk ve Çağdaşlaşma*, s: 161, 162.

¹⁰⁷ Ömer Turan, *Atatürk ve Millî Kültür*, s: 176.

¹⁰⁸ Hülya Şahin, *Asker ve Devlet Adamı Atatürk*, s: 245.

nesillerin yetiştirilmesinde eğitimin yeri ve önemini takdir eden Atatürk'ün siyasi programı içerisinde eğitim önemli yer tutmuştur.¹⁰⁹

1.4. Atatürk'ün Eğitsel Bilinci ve Eğitimsel Benliğinin Çerçevesi

Atatürk dönemi ile ondan sonraki dönemler arasındaki eğitim farkı; lider, model ve personel farkıdır. Atatürk'ün eğitim liderliği, onun yaratıcılığı, gerçekçiliği ve eylemciliği olarak üç boyutlu bir davranış yapısındadır. Liderin yaratıcı görevlerinin başında yeni bir toplum yapısı yaratmak, bu yapıya yön vermek, bu yapının birliği ve kişiliğini etkilemek, bu yapıyı sürdürebilmek, toplumu başarıya götürmek, toplumsal denge ve yeniliği bağdaştırabilmek, gerektiğinde toplum kalıpları dışına çıkabilmek gelir. Atatürk, liderin topluma dönük bu yaratıcı ve yenileyici görevlerini, eğitim yoluyla yerine getirmiştir.

Etkili liderlik, gerçeğe dönük liderliktir. Etkili lider, kendini ve izleyenlerini hatasız değerlendirir, grubun amaçları ile izleyenlerin gereksinmelerini dengeleştirir, ortamın sorunlarını göz önünde büyütmeden veya küçültmeden çözümlenmek gerekeceğini bilir. Toplumsal sorunların çözümüne liderin katkıda bulunduğu davranışları, etkili liderliği örnekler. Atatürk'ün kara tahta önünde başöğretmenlik yapışı, etkili liderliğe örnek gösterilebilir. Atatürk'ün eylemci liderliği, bilimsel düşünce ve yöntemi, yönetim hiyerarşisine ve yönetici perspektifine yerleştirilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Atatürk'ün eylemci liderliğinin göstergesi, her alanda çağdaşlaşma hedefidir. Fakat bu tür liderliğin en etkin iki örneğini, askerlik ve eğitim alanlarına vermiştir. Atatürk'ün eğitim alanındaki eylemci liderliği, Kemâlist felsefesinin eğitim politikasını yurt düzeyinde planlaması ve uygulaması ilkesinden esinlenmiştir.¹¹⁰

Her yenileşme hareketinin başarısı, eğitim alanındaki başarıya bağlıdır. Memleketin bütün sorunlarına, bilimsel gerçeklere saygı duyarak akılcı bir şekilde yaklaşan gerçek aydınlara ihtiyaç vardı. Kız-erkek, köylü-kentli bütün Türk çocuklarının çağdaş ve yeterli bir temel eğitime kavuşturulmaları şarttı. Geniş halk kütlelerinin, modern eğitim teknolojisinin sağladığı bütün imkânlardan yararlanılarak, daha büyük bir hızla, daha verimli şekilde eğitilmeleri gerekli idi. Yapılan inkılâp, ilerlemenin önüne dikilen engelleri kaldırma gayretiydi. Yeni kuşaklar ve geniş halk kütlelerini, çağın gereklerine göre eğitmek, bu inkılâbın başarısı için şarttı. Millî egemenlik ilkesi benimsendiği, çoğunluk iradesine dayalı bir demokrasiye ulaşmak hedef olarak seçildiği için eğitim daha da önem kazanmıştır. Bir yandan her alanda çağın seviyesine ulaşmış ve onu aşmağa hazırlanan gerçek aydınlık, seçkin uzmanlar yetiştirmek; öte yandan halk yığınlarına ulaşan bir millî eğitim seferberliği ile millî birlik ve bütünlüğü pekiştirmek, temel bilgilere ve sağlam değer hükümlerine sahip, iyi ahlâklı, bilgili, ailelerine ve millete yararlı

¹⁰⁹ Gürbüz Koçak, *Atatürkçü Düşünce Işığında Türk Eğitim Sistemi*, s: 73, 74.

¹¹⁰ Ziya Bursalıoğlu, *Atatürkçü Eğitim Üzerine*, s: 343.

kuşakların yetiştirmesini sağlamak şart idi.¹¹¹

Atatürk, okumuş, öğrenmiş ve öğretmek için de yazmıştır. Onun, salt bir olayın ya da bir düşünce akımının izleyicisi olmayıp, değişik görüş ve düşüncelerden kendine özgü bir bileşkeye ulaşmış olması dikkati çeker. Nitekim Atatürk'ün kendisi de, hangi yazarları okuduğu ve esin kaynağının neresi olduğu yolundaki bir soruya, çok okuduğu, ancak herşeyi eleştirerek okuduğu ve esin kaynağının Türk ulusundan başkası olmadığı biçiminde verilen cevabı olumlu karşılamıştır Mustafa Kemâl, tarihsel bir dönemde dünyaya gelmişti. O dönemeci iki büyük olgu belirliyordu: Fransız Büyük Devriminin temel ilkeleri olan insan hakları, özgürlük, bağımsızlık ve ulusallık gibi kavramların Avrupa'dan sonra Asya'da yayılıp etkilerinin artması ve yüzyılların gerisinden gelen Osmanlı İmparatorluğunun parçalanıp çöküşünün hızlanması. Mustafa Kemâl, yönetimin tüm yasaklamalarına rağmen öğrencilik yıllarında Fransa devrimi hakkında ilk bilgileri edinmiş, sonraları ilgi alanının genişliği, okuma zevki ve öğrendiği yabancı dil sayesinde dünyada olup bitenleri, dönemin başlıca düşün akımlarını ana çizgileriyle de olsa izleme olanağına kavuşmuştu. Öte yandan, değişik kentlerde tamamladığı öğrenimden sonra genç bir subay olarak başka başka bölgelerde ve koşullarda aldığı görevler nedeniyle, görünüşte kocaman olan imparatorluğun nasıl çöktüğünü gözleriyle görmüştü. ¹¹²

Atatürk'ün çalışma yöntemi yakından incelendiğinde, uzun bir ön çalışmadan sonra sorunun olgunlaştırıldığı ve son aşamada da radikal niteliği ağır basan bir çözüm yoluna varıldığı görülmektedir. Atatürk'ün en belirgin niteliklerinden biri, belkide birincisi gerçekçiliğidir. Yalnız bu gerçekçiliği, sadece belirli bir durumun olanakları ve koşulları için geçerli değildir. Zaman unsurunu da devreye sokmakta, zaman dilimlerine yayılarak davranış ve tutumunu yönlendirmektedir. Bu bakımdan, Atatürk'ü, temelinde gerçekçilik yatan fakat kapsamı daha geniş olan bir “zamanlama ustası” olarak nitelemek, tam anlamıyla yerine oturmuş bir saptama sayılabilir. Atatürk'ün kişiliğini oluşturan en belirgin nitelik, gerçekliğidir. ¹¹³ O, bütün yaşamı boyunca, hiçbir zaman sürprize oynamamıştır. Eğitimdeki yeniliklerde de bu böyle olmuş bir acelecilik ve yüzeysellik olmamıştır.

Ölümünden kısa bir süre önce 1959 yılında Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan ile yapılan röportajda, kızkardeşi Atatürk'ün çalışma hayatı ile ilgili şu bilgileri vermektedir: ¹¹⁴

¹¹¹ Turhan Feyzioğlu, *Atatürk Yolu*, s: 46, 47.

¹¹² Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitaplar*, s: 1, 3.

¹¹³ Yüksel Ülken, *Atatürk'te Eğitim-Bilim ve Teknik Anlayışı*, s: 555.

¹¹⁴ Şemsi Belli, *Makbule Atadan Anlatıyor – Ağabeyim Mustafa Kemâl*, s: 85.

“Onun muayyen bir çalışma saati yoktu ki!... Çalışmadığını sandığımız zamanlar bile çalışırdı... O’nun, meşhur yemek sofraları, bir ziyafet ve eğlence alemi değildi...Bir çok tarihi kararlar o sofralarda fikir istişarelerinden sonra verilirdi. Atatürk, başkalarının düşünce ve mütalaalarına çok ehemmiyet verirdi...Bilhassa sabaha karşı çalıştığı çok vakidir... Yalnız başına gün doğana kadar çalışma odasında yorulurcasına meşgul olduğu günleri çok bilirim...”

Atatürk “Kumandanlar astlarından yüksek ve âlim olmalıdırlar” diyerek bir devlet adamı veya idareci için fikrî veya kültürel olgunluğun önemini ifade etmiştir. O’nun bu fikrî gücü ve potansiyeli sınırsız çalışması nedeniyle elde ettiği bilgi ve yaradılıştan gelen zekâsının sonucudur. O, çok dikkatli bir şekilde yerli ve yabancı neşriyatı takip etmiştir. Şahsi kütüphanesinde 5000’e yakın kitap vardır. Bunların pek çoğu Türk tarihi ile ilgilidir. Orhun Kitabeleri’ni okuduğuna dair kayıtlar vardır. İlgili yerleri çizmiştir. Divan-ı Lûgat-i Türk’ü okuduğuna dair kayıtlar vardır. Bunun da önemli gördüğü yerlerin altını çizmiştir. Oadaki bu fikrî olgunluk daha Manastır Askeri İdadisi’nde okuduğu yıllardan başlayarak teşekkül etmiştir. Ayrıca fikirlerinde Türk devlet felsefesinin tesiri vardır. Atatürk bir ilim adamı değildir. Fakat o ilimi en hakiki mürşit (yol gösterici) kabul ederek okuyan, araştıran, düşünen ve sentezlere varan, bunları pratik olaylara uygulayarak problemlerin çözümünü gösteren bir fikir adamıdır. Onun bu özelliği diğer bütün vasıflarını etkisi altına alır. O güçlü bir fikir adamı olduğu için, kuvvetli bir devlet adamı, lider, asker ve inkılâpçıdır. Önderliğinde gerçekleştirilen Türk inkılâbının her sahada başarıya ulaşması ve millî sınırlarımızı aşarak beynelmilel bir görünüm kazanması da, onun ve hareketinin fikir potansiyeli ile ilgilidir.¹¹⁵

Atatürk’ün yurt dışından sürekli kitap siparişleri, O’nun ömrünün özellikle son on yılına rastlamaktadır. Atatürk’ün 1930’larda getirip okuduğu kitaplar, konuları ve önemleri bakımından, o zamanki Türkiye Üniversite programlarının çok üstündeydi. Örneğin, İktisadi Doktrinler Tarihi, tam anlamıyla henüz Üniversitelerimizde okutulmuyordu. Atatürk ise o zaman için en yeni ve en seviyeli kitapları getirtip İktisadi Doktrinler Tarihini ta fizyokratlardan, merkantilistlerden başlayarak, sosyalistlere ve marksistlere kadar hepsini incelemiş okumuştur. Charles Gide ve Rist’in ortaklaşa yazdıkları Histore des Doctrines Economiques depuis les Physiocrates Jusqu’à nos Jours (Paris: 1920) adlı tanınmış kitabının çeşitli sayfalarında ve ayrıca bibliyografya bölümünde Atatürk’ün elyazısıyla çeşitli notları, işaretleri görülmektedir. Yine Üniversitemizde henüz diploması tarihi disiplini başlıbaşına yer almadığı ve Türkiye’de henüz bir diploması Tarihi Profesörü bulunmadığı bir dönemde, Atatürk, diploması tarihiyle ilgili Avrupada yayınlanmış kitapları okumuş, incelemiştir. Örneğin O’nun 1935 yılında Paris’te

¹¹⁵ Ali Güler-Suat Akgül, *Atatürk ve Türk İnkılâbı*, s: 133, 134.

sipariş ettiği ve özel kitaplığında yer alan Debidour'un iki ciltlik Histoire Diplomatique de l'Europe adlı kitabının 11 ayrı sayfasında Atatürk'ün işaretleri, notları bulunmaktadır.¹¹⁶

Atatürk Kütüphanesi'nin Çankaya Köşkündeki bölümü birbirine geçilen içiçe iki odada yer almıştır. Odalardan birini kısmen camlı, kısmen açık raflı kahverengi kitaplıklar çevrelemiştir. Prof. Afet İnan'ın verdiği bilgiye göre bu odada askerlik, hukuk, tarih ve edebiyat konulu eserler yer almış, 1929–1930 yıllarında Fransa'dan Fransızca büyük bir tarih koleksiyonu getirilmesi üzerine yandaki kuleli odaya da siyah beyaz çizgili meşeden ikinci bir kütüphane ve çalışma masası eklenmiştir. Bugün Çankaya'daki bölümde 1903'ü kitap, 159'u süreli yayın, Anıtkabir'deki vitrinlerde 2092'si kitap 61'i süreli yayın olmak üzere 4215 eser, 4289 bibliyografik künye mevcuttur. Cilt sayısı ise 10.000'in üstündedir. Anıtkabir'deki koleksiyon, kısmen Çankaya'daki koleksiyondan alınan, kısmen Ankara Halkevi'ndeki sandıklardan çıkan kitaplardan oluşmuştur. Atatürk yalnız kendi kütüphanesindeki kitaplarla yetinmemiş, zaman zaman diğer resmî ve özel kütüphanelerden kitap getirtmiş, okuduktan sonra iade etmiştir. Samsun 19 Mayıs İl Halk Kütüphanesinde bulunan bir kitapta olduğu gibi Atatürk'ün gezilerinde de okuyup işaret ettiği bazı kitapları resmî ve özel koleksiyonlarda bulmak kabildir. Nitekim Millî Kütüphane'de Atatürk'e armağan edilmiş bir eser müsveddesi ile Atatürk'ün imzasını taşıyan kendi eserleri vardır.¹¹⁷

Onun geleceğe yönelik yapmak istediklerinin ilk ipuçlarını, daha genç subay olarak görev yaptığı zamanlarda kafasında tasarlayıp uygulamaya koyduğunu görürüz. Bulgaristan'da Askeri Ataşe iken, İstanbul'dan vize muharebesinde şehit düşmüş olan arkadaşı ve dostu Ömer Lütfi'nin dul eşi Bayan Corinne'den mektuplar alır. Mustafa Kemâl için kıymetli bir dost, bir müşavir, sosyetik hayatta bir rehber olmaya devam etmektedir. O, kendisine, Avrupa müziğini sevmesine ve Fransız dili ile ünsiyet peydah etmesine imkân veren, kendisini batılı adetlere, davranış biçimlerine alıştırmıştır. Mustafa Kemâl, mektuplarına Fransızca cevap verir. Bu belgeler Bayan Ömer Lütfi'nin oğlu tarafından Aralık 1954'te yayımlanmıştır. Henüz 33 yaşında olduğu sırada Mustafa Kemâl'in tutkularını ortaya çıkaran bu mektuplar, bize, onun daha o zamanlarda, şan ve zenginlik elde etmek için değil, ama vatanına yeniden hayat vermek için projeler ön gördüğünü ispatlamaktadır. Yine bunlar, Mustafa Kemâl'in Fransızca başlayan mektuplarının bazen Latin harfleri ile yazılı olarak Türkçe bitmesinden dolayı, Türkçenin de pekâlâ Latin harfleriyle yazılabileceği hususuna inanmış olduğunu ispatlamaktadır. Yirmi iki yıl sonra, bütün Türklerin bu harfleri kullanmalarını isteyecektir.¹¹⁸

¹¹⁶ Bilal Şimşir, *Atatürk'ün Kitap Sevgisi*, s: 93.

¹¹⁷ Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 16, *Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu*, s: VIII.

¹¹⁸ Willy Sperco, , *Mustafa Kemâl Atatürk 1881-938*, Türkçesi: Zeki Çelikkol s: 29, 30.

Atatürk bir öğretmen gibi karşısındakini sabırla dinleyen ve ikna etmesini bilen bir liderdir. Kurtuluş Savaşında, Maraş, Antep ve Havalisi Kuvay-i Millîye kumandanı olarak görev yapmış Kılıç Ali bu konuda şöyle demektedir:¹¹⁹

“Dil devrimi günleriydi. Dolmabahçe sarayındaydık. Bir gece Atatürk, Hikmet Bayur’a bazı izahlar yapmaya koyulmuştu. Bayur ise, o izahlara katılmıyor kendi düşüncelerinde ısrar ediyordu. Nihayet çok geç olmuş Atatürk’ü Hikmet Bayur ile başbaşa bırakarak bütün arkadaşlar masadan ayrılmış odalarımıza çekilmiş yatmıştık. Ertesi sabah uykudan kalktığımız vakit Atatürk’ün halâ yatmadığını ve Hikmet Bayur’la başbaşa akşamki gibi aynı vaziyette tartışmaya devam etmekte olduklarını öğrenince arkadaşım Salih Bozok ile beraber yanlarına gittik. Yüzler kıpkırmızı olmuştu. Halâ Gazi Hikmet Bayur’u iknaya çalışıyordu! Bir müddet sonra çalışmalarını bitti. Hikmet Bey de müsaadesini aldı, çekildi. Yalnız kaldığımız vakit Salih Bozok: Paşam, niçin bu kadar yoruldunuz? Hikmet Bey yabancı mı? Size bağlı bir arkadaşınız! Böyle olacaktır demeniz kâfi değil mi? Sabahlara kadar onu ikna etmek için kendinizi niçin üzüyorsunuz?” dedi. Salih Bozok’un bu sözleri üzerine Atatürk: “Ha... işte bu çok yanlış bir mütalâa. Bilir misiniz ki Hikmet Bayur düşüncelerinde inatçıdır. Onu ikna etmek lazımdır. O bir kere kani oldu mu işi benimser diye cevap verdi.”

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk’ün aldığı eğitim ve kurduğu müesseselerle ilgili şöyle demektedir:¹²⁰

“Bizde maarif, Avrupaî seviyesini en çok asker, mühendis ve hekim mekteplerinde bulabilmiştir. Çünkü, medresenin tesirlerinden tamamı ile kurtulabilmiş olan irfan müesseseleri yalnız bunlardan ibaretti. Diğer sivil mekteplerimizde Fıkıh, Feraiz, Mecelle vesaire nev’inden birtakım skolâstik dersler beyinlerimizi kötürümleştirmekte devam edip dururken, müspet ilimler çoktan Tıbbiye ve Harbiye mekteplerimizin esas tedrisatını teşkil ediyordu. Mustafa Kemâl, tahsilini bunlardan birinde yapmayıp da, bizim yetiştiğimiz medrese bozuntusu müesseselerde - veya bazı çocukluk arkadaşlarının bize naklettiğine göre - annesinin arzusuna uyararak doğrudan doğruya bir medresede yapmış olsaydı, acaba, dimağının - doğuştan harikulâde olan - berraklığını muhafaza edebilecek miydi? Mustafa Kemâl, Türk İnkılâbını, cihanın nazarında, yalnız kendi cehdiyle vücut bulmuş zoraki ve köksüz bir hâdise şeklinde kalsın istememiştir. Bence, Atatürk’ün Türk Tarih Kurumu, Türk Dili Kurumu müesseselerini kurup onları her teşebbüsün fevkinde bir kıymet ve ehemmiyet verişinin, ölüm yatağında bile onun devam ve bekasını düşünüşünün başlıca saiki ve sade ilmî bir hareketi teşvik kaygısından ziyade, millî şuuru, millî gururu ve Türk milletinin kendi nefesine emniyet ve itimadını kuvvetlendirmek endişesidir.”

Atatürk Cumhuriyetin temeli olan demokrasi idealine ulaşabilmeyi ve demokrasinin gereği olan seçim konusunu yurttaşın eğitimiyle sıkı sıkıya bağlı görmektedir. O, *“Vatandaşın en büyük görevi aynı zamanda en kutsal hakkı seçim hakkıdır.”* der. Bütün özgürlüklerin verilmesi ve

¹¹⁹ Hikmet Bil, *Atatürk’ün Sofrası*, s: 63.

¹²⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, s: 92, 108.

egemenliğin millette olduğunun söylenmesinin yeterli olmayacağı gerçeği Atatürk tarafından bilinmekteydi. Daha önceki yıllarda sadece bir takım yasalarda sözde kalmış olan uygarlaşma denemelerinin başarısızlığını hem yaşamış hem de tarih incelemelerinde görmüştür. Türk milletinin önündeki problem kalkınmak, batılılaşmak, en kısa deyişle çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkmaktı. Bunların sağlanmasının temel esasları olan özgürlük ve egemenliğin bir eğitimle ön hazırlık yapılmadan millete verilmesinden olumlu sonuç alınamazdı. Atatürk, yurttaşın ideal demokrasiye ulaşabilmesini sağlamak için tek çıkar yolu kadın erkek ayırımı yapılmaksızın toplum eğitiminde görmüştür.¹²¹

Tarihte birçok büyük komutanlar, siyaset adamları, devlet kurucuları gelmiş ve geçmiştir. Atatürk'ü bunlardan ayıran en büyük özellik çeşitli nedenler ile geri kalmış bir toplumu, çağımızın sosyal, ekonomik, kültürel gereklerine uygun, medenî bir millet haline getirmek için yaptığı çabalar, yöneldiği amaçlar, özlediği idealler ve başardığı devrimlerdir. Atatürk gerek asker olarak, gerek devlet adamı olarak, gerekse ulusal bir önder olarak yaşamında daima tek bir amaca yönelmiştir ki o da özgür ve çağdaş medeniyet düzeyine ulaşmış bir Türk toplumu yaratmaktır. Atatürk'e göre bir toplumun kalkınabilmesi, sağlam bir siyasi ve sosyal yapıya sahip olabilmesi her şeyden önce bir kültür ve eğitim meselesidir. Bu sebeptendir ki Atatürk, dünya görüşünü ve idealizmini gerçekleştirmek ve Türk Milletini dünya milletleri arasında layık olduğu mevkiye erdirmek amacı ile eğitim ve kültür alanlarında Türk toplumunu esasından etkileyecek olan köklü reformlara girişmek gereğine inanmıştı. Yani o, sadece vatanın sınırlarını ve toprağını kurtarmak amacı ile uğraşmamış, o vatan toprakları üzerinde yaşayan milletin ruhunda bir inkılâp yapmak ve o ruhta sönmez bir azim ve irade ile bir barış ve medeni bir yaşam yaratmak istemiştir.¹²²

Atatük, eğitimi kendi kişiliğinin bütünlüğünde ve kendi bilincinde öylesine değerlendirmektedir ki, kişiliğinin en temel niteliğini öğretmenlik olarak görmekte ve söylemektedir. O'nu, nitelendirmek isteyen ozan Behçet Kemâl Çağlar'a der ki: *“Benim asıl bir niteliğim var ki, onu hiç yazmamışsın. Benim asıl kişiliğim öğretmenliğimdir; ben milletimin öğretmeniyim; bunu yazmamışsın...”* Gazi Mustafa Kemâl Atatürk'ün 1921 Martından 1938 Kasım ayına dek doğrudan doğruya eğitim alanındaki söylevleri ile ortaya koyduğu düşüncelerinin çıkardığı yasaların, kurduğu kurumların, girişimlerinin, davranışlarının akışı tümüyle incelenince, O'nun çok ilginç bir eğitimci kişiliği de taşıdığı açıkça görülür. Sanki O, çağın

¹²¹ Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Düşünce Yapısı*, s: 87, 88.

¹²² Vakur Versan, *Atatürk ve Millî Eğitim*, s: 354, 355.

tüm eğitim akımlarını, gelişmelerini yakından izleyerek onları genişliğine ve derinliğine benimsemiş, bunun için geleneksel eğitime, okulculuğa karşı çıkmış çok yetkili bir eğitimcidir.¹²³

Mustafa Kemâl'in, askeri idadiden başlayarak en çok okuduğu ve etkilendiği Türk yazarları Namık Kemâl, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Şehbenderzade Hilmi, Dr. Abdullah Cevdet olarak sıralamak mümkündür. Bunlardan Namık Kemâl ve Fikret Meşrutiyet kuşaklarına vatan ve özgürlük kavramlarını aşıl原因an öncülerdir. Ali Fuat Cebesoy ile Asım Gündüz, öğrenciliklerinde Namık Kemâl'in eserlerini nasıl gizlice okuduklarını anlatırken, Mustafa Kemâl'in, Namık Kemâl'i "*Türk ulusunun yüzyıllardan beri beklediği ses*" olarak kabul ettiğini de özellikle vurgulamaktadırlar. Birinci Dünya Savaşı'nda XVI. Kolordu Komutanı olarak Silvan-Bitlis yöresinde bulunurken 7 Kasım-25 Aralık 1916 günlerini içeren 49 günlük sürede şu 7 kitabı okumuştur: Namık Kemâl, Tarihi Osmanî, İstanbul, 1899, Makalat-ı Siyasiye ve Ebediyye, İstanbul, 1327 (1911), Mehmet Emin Yurdakul, Türkçe Şiirler, İstanbul, 1316 (1900), Tevfik Fikret, Rûbab-ı Şikeste, İstanbul, 1316, Ahmet Hilmi, Şehbenderzade, Filibeli, Allahı İnkâr Mümkün müdür, İstanbul, 1327 (1911), Georges Forsengrive, Mebadi-i Felsefeden Birinci Kitap: İlmünnefs, Çeviren: Ahmet Naim, İstanbul, 1331 (1915), Alphonse Daudet, Sapho, Moeurs Parisienne. Söz konusu kitapları okurken onlar hakkındaki kanaatlerini de hatıra defterine geçirmiş, bazılarının özetini vermiş, hatta birbirleriyle de karşılaştırmıştır. Onun bu kitapların hiç birini o dönemde Doğu Anadolu kentlerinden sağlanmasına olanak bulunmadığına göre onları beraberinde taşıdığı kuşkusuzdur. Söz konusu 1,5 ay içinde okuduğu kitapların sayısı da onun okuma alışkanlığını her koşulda nasıl sürdürdüğünü kanıtlamaktadır.¹²⁴

Namık Kemâl "vatan ve hürriyet şairi" olarak bilinirken, Tevfik Fikret de her alanda özgürlüğü amaç edinen ve buna kavuşmak için gericiliğe ve II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimine savaş açan mücadeleci kimliği ile ün yapmıştı. "*Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim*" diye haykırarak düşünce, kültür ve vicdan özgürlüğü'nün savunucusu olmuştur. Atatürk de yıllar sonra öğretmenlere seslenirken "*Hiçbir zaman hatırvızdan çıkmasın ki Cumhuriyet sizden fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller ister*" diye onun dizesini kullanmıştır. Doğu Anadolu'daki komutanlıkları sırasında Mehmet Emin Yurdakul'un, Türkçe Şiirler başlıklı kitabını yanında taşımıştı. Anı defterine 2 Aralık 1916'da yazdıklarına göre, Yaşamak Kavgası

¹²³ M.Rauf İnan, *Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği*, s: 1-3.

¹²⁴ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s: 66-68.

adlı şiiri, yanına aldığı çocuklara ezberletmişti.¹²⁵

Atatürk'ün Fransız Devrimi'nin düşünsel hazırlayıcıları arasında üzerinde en çok durduğu, yapıtlarını okuduğu ve kendi düşünce ağının oluşmasında en çok yararlandığı düşünürlerin başında Jean Jacques Rousseau ile Montesquieu gelmektedir. Daha okul çağlarında Rousseau'yu okuyan Mustafa Kemâl için önemli olan, bu Fransız düşünürünün, kişi için özgürlükçü, toplum için de cumhuriyetçi olmasaydı. Onun Toplum Sözleşmesi kavramının İslam ve Türk toplum geleneği ve devlet anlayışı ile bağdaşabilir olması ise, Yeni Türkiye'de Cumhuriyet'e yönelmeyi güçlendirecek destekler olarak değerlendirilebilir.¹²⁶

Atatürk'ün Tarih anlayışında ve gerek Türk tarihine gerekse Türkçenin özleştirilmesine ilişkin çalışmalarında başta Fransızlar olmak üzere birçok yabancı bilim adamından yararlanmışır. Örneğin Türk tarihinin İslamiyet öncesinden yüzyıllarca geri giden uzun bir süreç olduğu hakkındaki ilk bilgileri, o da kendi kuşağı gibi Mahmut Celalettin'in 1870'te Fransızca olarak basılan Les Turcs anciens et modernes (Eski ve modern Türkler) adlı yapıtı ile Leon Cahun'un Introduction a l'histoire de l'Asie Turcs et mongoles. Des origines a 1405 (Türk ve Moğolların Asya tarihine Giriş-Başlangıçtan 1405'e kadar) yapıtından edinmişti. Bunlara 18. yüzyılda yazılmış olmasına karşın ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkçeye çevrilen Deguigne'nin ünlü yapıtı Historie générale des Turcs des Monogols et des autres tartares occidentaux avant et depuis Jesus-Christ Jusq'á Present (Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi, çeviren: H.C. Yalçın, İstanbul, 1924) eklenmişti. İslâm tarihini değişik bir açıdan yorumlayan İtalyan tarihçisi Leone Caetani'nin Annali dell' İslâm'ı ise onun hem tarih çalışmalarında hem de çeşitli konuşmalarında kullandığı kaynakların başında yer almıştı. Bu önemli yapıt da Hüseyin Cahit Yalçın tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 1924-1929 tarihlerinde 9 cilt olarak bastırılmıştı. Bunların dışında Atatürk, Türkleri uygarlıktan yoksun bir kavim olarak niteleyen batılı varsayımları ya da onu üstün ırktan saymayan J.A Gobineau'nun görüşlerini çürütmeye çalışırken birçok batılı düşünür-bilim adamından yararlanmışır.¹²⁷

Atatürk, sadece eğitime değil, toplumu yetiştirecek öğretmenlere de önem vermiş bunu uygulamalarıyla da göstermiştir. Kurtuluş Savaşı'nda ordumuz düşmanla savaşırken, orduya katılmak isteyen bilim adamlarını-öğretmenleri askere almamış, onların cehaletle savaşacak kültür ordusunda görevlerine devam etmelerini istemiştir. Askere gitmek için başvuran ve Darülfünun'da çalışan Hamdullah Suphi Tanrıöver'i bu konuda örnek gösterebiliriz. Tanrıöver, yaşadığı olayı şöyle anlatmaktadır: "Askere gitmek için ilgili mercilere başvurduğum. Atatürk, 'Biz askere alacak binlerce kişi

¹²⁵ A.g.e., s: 70.

¹²⁶ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitaplar.* s: 13.

¹²⁷ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik,* s: 75, 76.

bulabiliriz ama Darülfünun'a [üniversiteye] ikinci bir Hamdullah Suphi bulamayız. Sen yine irfan (kültür) ordusunun başında kal' yanıtını verdiler."¹²⁸

Atatürk'ün düşüncelerinde ve gerçekleştirdiği Türk Devrimi'nin temellerinde Akılcılık (Rasyonalizm) ve Olguculuk (pozitivizm)'un izleri bulunmaktadır. Özellikle din konusunda, inançla ilgili tüm gerçeklerin ölçütü olarak bireysel düşünceyi esas almasında, bir başka deyişle Lâiklik anlayışında Akılcı görüşün tüm özellikleri bulunur. Bu nedendir ki Akılcılığın büyük temsilcilerinden Descartes'in Discours sur la Methode'u Atatürk'ün isteğiyle Türkçeye çevrilerek Millî Eğitim bakanlığınca bastırılmış, akılcı düşüncenin öteki büyük temsilcisi Kant hakkında da Kant ve Felsefesi adlı bir inceleme yayımlanmıştır. Mustafa Kemâl'in gençlik yılları, olguculuğun Türkiye'de etkili olduğu bir döneme rastlamıştı. Ancak, "*Hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir*" diyen Atatürk'ün olguculuğu, Comte'un bir izleyiciliği biçiminde değil de, insan düşüncesinin eriştiği bir aşama olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan başka O'nun bir monarşi yanlısı olan Montesquieu'nün De l'esprit de lois (Kanunların ruhu) adlı ünlü yapıtını incelemekten geri kalmadığını biliyoruz. Böyle olmakla birlikte Mustafa Kemâl'in bu kitapta, özellikle cumhuriyet'le ilgili bölümler üzerinde durması ve Cumhuriyet'in bir "erdem rejimi" olduğunun anlatıldığı satırların altını çizmesi dikkati çekmektedir. Ayrıca Montesquieu'nün bu kitabının daha Cumhuriyetin ilk yılında Türkçeye çevriltilerek Millî Eğitim Bakanlığınca bastırılması, bu Fransız düşünürüne verilen önemi göstermektedir.¹²⁹

Mustafa Kemâl'in özgürlük anlayışının temelinde, doğal haklar kavramına dayanan J. J. Rousseau'nun görüşleri ile 26 Ağustos 1789 tarihli Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi'ndeki hükümlerin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu bildirinin 4'üncü ve 5'inci maddelerindeki tanımlar, 1924 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 68. maddesinde yer aldığı gibi, Ortaokullara ders kitabı olarak 1930 da yazılan Vatandaş için Medeni Bilgiler kitabının Mustafa Kemâl'in kaleminden çıkan "Hürriyet" bölümü de hemen hemen aynı kavram ve görüşleri yansıtmaktadır.¹³⁰

Günümüzde eğitim bilimcilerin "beyin teknolojisini geliştirme" kavramı ile ifade ettikleri "okuma-yazma" faaliyetinin, M. Kemâl'i "Atatürk" yapan en önemli etken olduğu tartışılmaz bir gerçektir.¹³¹

Atatürk, ünlü Fransız düşünür E. Durkheim'in kitaplarına da eğilmiş, onun toplumsal iş

¹²⁸ Kemâl Arıburnu, *Atatürk ve Çevresindekiler*, s: 10.

¹²⁹ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitaplar*. s: 11,112.

¹³⁰ A.g.e., s: 15.

¹³¹ Ali Güler, *Sarı Paşa İnsan Atatürk*, s: 213.

bölümü ve ahlâk içeren ‘2’ ana yapıtını daha Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkçeye çevrilerek Millî Eğitim Bakanlığınca yayımlandığı gibi Atatürk, E. Durkheim’in kimi yapıtlarının Fransızca asıllarını okumayı ihmal etmemiştir. 1932 Ağustosunda Dolmabahçe Sarayında bulunan Atatürk, İstanbul Üniversitesi kitaplığından Durkheim’in *De la division du travail social* ve *Le suicide, étude de sociologie* adlı kitaplarını, daha sonraki yıllarda da *L’Education morale* ve *L’Allemagne au-dessus de tout la mentalité allemande et la guerre* adını taşıyan iki kitabını getirip incelemiştir. O’nun gençlik yıllarında, Türk tarihinin uzun geçmişi ve büyüklüğü hakkında bilgi verip te Türk aydınları arasında en çok tutunan eserlerin başında Mustafa Celalettin ile Leon Cahon’un kitapları gelmektedir. Bunlara, XVIII. Yüzyılda yazılmış olmasına karşın ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkçeye çevrilen Deguignes’in ünlü yapıtı eklenmiştir. Atatürk’ün Türk tarihi hakkındaki değerlendirmelerinde ve kimi düşüncelerinin oluşmasında bu üç tarih yazarı, özellikle de Deguigne çok büyük rol oynamıştır.

Mustafa Celalettin 1870 de yazdığı *Les Turcs anciens et modernes* (Eski ve Modern Türkler) adlı kitapta, Türklerle ariani kavimler arasındaki ırk yakınlığı konusunu işlemiştir. Bununla da Osmanlı İmparatorluğundaki egemen halklar, özellikle Balkan toplumları arasındaki birliği tehdit eden etnik ayrılıkların gerçekte var olmadığını göstermek istemiştir. Söz konusu kitabı okurken, Mustafa Kemâl’in birçok satırlarının altını çizdiği ya da sayfa kenarlarına “çok mühim” diye yazdığı notlar, Türklerin iddia edildiği üzere “barbar, yağmacı” bir kavim değil, tarih boyunca uygar bir topluluk olduğu, Anadolu’nun ilk halklarından bir kısmı ile Etrüskler’in Türk kökenli olabilecekleri ve İslâm uygarlık çerçevesine girdikten sonra kabul edilen yazının Türkçenin yapısına uymadığı onursal bir san olarak sarınılan halifeliğin de ulusal gelişmenin yararına olmadığı gibi, kendisinin yaşamının son günlerine kadar araştırmasına önem verdiği ana konuları ve gerçekleştirdiği devrimin hareket noktalarından bir kısmını oluşturmaktadır.¹³²

Türk Tarih Kurumunca Liseler için ders kitabı olarak hazırlanan *Tarih II Orta zamanlar* adlı kitapta, İslâm tarihi konusunda yazılanları yeterli bulmayan Atatürk’ün Yalova’ya getirttiği bir “sandık” kitaptan yararlanarak bir kısım notlar kaleme aldığı ve Muhammed’in hayatı ve savaşları bölümünü yeniden yazdığı bilinmektedir.¹³³

İrksal özellikler ve onun tarihsel olaylardaki rolü konusunda Atatürk’ün en çok Eugène Pittard’ın görüşlerine katıldığı bilinmektedir. Bunda Pittard’ın “ırkçı” bir bilim adamı olmayışı kadar Anadolu Neolitik kültürünü ve Balkanlardaki ve Anadolu’daki Türklerin antropolojik

¹³² Şerafettin Turan, *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitaplar*, s: 25,26.

¹³³ A.g.e., s: 29.

özelliklerini araştıran bir uzman oluşunun da elbette ki büyük payı vardır. Nitekim Birinci Türk Tarih Kurultayında ırklar ve uygarlıklar konusu üzerinde konuşanlar en çok bu İsviçreli Profesörün Görüşlerine yer vermişlerdi. Atatürk te 1937'deki II. Türk Tarih Kurultayına katılan Pittard'ın *Les races et l'histoire. Introduction ethnologique à l'histoire* (Irklar ve Tarih. Tarihe Etnolojik giriş) adlı ana eserini çok dikkatle incelemiştir. Pittard'ın ırkları “antropolojik” bir kavram olarak değil de, Boule'a dayanarak, “kan yakınlığı” ve “milliyet, dil, gelenekler” gibi yapay sınıflandırmalara olanak veren doğal ayrılıkların belirlediği bir “fiziksel türdeki devamlılık” diye tanımlaması, Atatürk'çe benimsenmiş görünmektedir. O'nun söz konusu kitabın gerek önsözünde gerekse metninde yer alan bu tanımı işaretleyip yanına “dikkat” anlamına gelen “D” harfini yazmış olması bunun kanıtıdır.¹³⁴

Çocukluğundan ölümüne kadar bir an olsun kitap okumaktan vazgeçmeyen Atatürk, okuduğu kitaplarla dil ve tarih konusunda söz sahibi olacak kadar kendini yetiştirmiştir. O zamanlar Bükreş'te yapılan bir Dil Kongresi'ne “Dil”le ilgili tebliğ vermeleri için uğraşmış, profesörlere notlar vermiş ve onlar bu notlardan hazırladıkları tezlerle Bükreş'te sunum yapmışlardır. Güneş-Dil Teorisi'ni geliştirerek ileri sürülen teorilere bir teori de kendisi katmıştır. O nedenle, Atatürk, asker olmasının yanında bir bilim adamı ve bir akademisyen gibi çalışmıştır. Bir bilim adamının hissettiği keşfetme heyecanını, 1937 yılında toplanan II. Türk Tarih Kurultayı'nda Prof. Pittard'ın eşine bir sözcüğün kökenini bulması nedeniyle, “Uzun bir çalışmadan sonra bunu keşfettiğim zaman, Sakarya muharebesini kazandığım dakikadaki memnuniyetini duydum” şeklinde anlatmıştır.¹³⁵

Mustafa Kemâl Selânik Askeri Rüştüyesinde okuduğu yıllarda Selânik'te yayımlanmakta olan Çocuklara Rehber adlı haftalık derginin soru-bulmaca türünde düzenlediği yarışmalarına katılmıştır. Erkek ve kız çocukların ahlâklarının güzelleştirilmesine ve bilgilerinin genişletilmesine yardımcı olmak amacıyla güden bu dergi aynı zamanda öztürkçeye ağırlık veren “terkipsiz bir dil” kullanmağa da önem veriyordu. Derginin 22 Mayıs 1313 (3.Haziran 1897) ve 12 Teşrinisani 1313 (24 Kasım 1897) günlü sayılarında soruları çözenler arasında, Askeri Rüşdiye son sınıf öğrencilerinden Mustafa Kemâl'in adının da bulunması, onun söz konusu derginin okuyucularından olduğunu ve daha o yıllarda Türkçecilik akımını izlediğini göstermektedir. Bu ilgi, daha sonraki yıllarda Genç Kalemler dergisini ve Ziya Gökalp'i yakından izleyen Mustafa Kemâl'de, Türkçenin Arapça ve Farsça kurallarından ve sözcüklerden arınarak özbenliğine kavuşması gereği yolunda bir kanaate dönüşecektir. O'nun XVI'ncı Kolordu Komutanı olarak Silvan'da bulunurken, Mehmet Emin Yurdakul'un şiirleri ile Tevfik Fikret'in Rübab-ı Şikeste'sini okuduktan sonra, 10 Aralık 1916 günü anı defterine yazdığı şu

¹³⁴ A.g.e., s: 46.

¹³⁵ Metin Özata, *Atatürk Bilim ve Üniversite*, s: 56, 57.

satırlar, bu kanaatini açıkça göstermektedir: “*Yemekten evvel Emin Bey’in Türkçe Şiirler’iyle Fikret’in Rübab-ı Şikeste’sinden aynı zeminde bazı parçalarını okuyarak bir mukayese yapmak istedim. İkisi de başka başka güzel. Ancak Türkçe olanda da, diğerinden de aynı derece Arapça, Farsça kelimat var. Fark biri parmak hesabı, diğeri değil!*”¹³⁶

Dilde sadeleşmeyi, Türkçenin yalnız yabancı dillerin kurallarından değil, Arapça ve Farsça sözcüklerden de arınması olarak değerlendiren Atatürk’te 1916 da oluşmuş bulunan bu görüş, Türk devriminin dilde de tamamlanması aşamasına gelindiğinde, Sadri Maksudi Arsal’ın “Türk Dili İçin” adlı yapıtına 2.09.1930 da yazdığı beğencede bir ilke niteliği almıştır: “*Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.*”

*Atatürk’ün ülke eğitimine ilişkin başlıca gözlem ve teşhisleri, özetle şunlardır: Toplumumuzda yaygın bir bilgisizlik vardır, eğitim öğretim yöntemlerimiz uygun değildir, çocuklarımız üzerinde ailenin baskıları vardır, eğitimimiz millî değildir, oysa bir milletin yükselmesi de alçalması da eğitiminin millî olup olmaması ile ilgilidir, eğitim politikalarımızda isabet ve süreklilik yoktur, eğitimimizin amacı, kendini, hayatı, dünyayı bilmeyen, her konuda yüzeysel bilgi sahibi, tüketicisi, pasifi, insan yetiştirmek olmuştur.*¹³⁷

Atatürk müspet bilime saygılı, bir gerçek adamıdır. O, 1922 yılında şöyle diyor: “*Bugün eriştiğimiz nokta, hakiki kurtuluş noktası değildir. Kurtuluş için bilim gerekir, teknik gerekir. Bilim ve teknik okulda kazanılır. Eğitim, okul demektir. Okul, insanlığa saygıyı, ulusa ve ülkeye sevgiyi ve istiklalini şerefini öğreten kutsal bir yerdir. Okul adını saygıyla analım.*” Atatürk’ün düşünce sisteminde eğitim, devletin denetiminde demokratik, lâik, eşitlikçi, işlevsel ve bilimsel temellere dayalı bir anlayıştır. Eğitim millet yaşamında sürekli gelişme, tam bağımsızlık özgürlük için temel bir araçtır. Atatürk’ün ilk yıllarında en çok üzerinde durduğu bilgisizliğin yenilmesi, eğitim, bilim-teknik ve öğretmenler konularını içerir. Bunların büyük ve etkin önemlerini vurgulayarak yetkililerin ve kamuoyunun dikkatlerini çekmek amacıyla olduğu anlaşılır. Daha sonraki, yani 1925’lerden sonraki konuşmalarında da daha çok, gençlik, öğretmenler ve eğitimin amaçları üzerinde durduğu görülür.¹³⁸

Atatürk’ün eğitime verdiği önemin pek çok sebepleri arasında ilk planda ekonomik ve kültürel yönden yeni Türk devletinin kurulmasını arzu etmesi yer almaktadır. Atatürk’ün eğitimdeki ilk amacı, ilkokuldan üniversiteye kadar her eğitim basamağında toplumumuza, millî gerçeklerimize ve ihtiyaçlarımıza uygun yön ve yolların bulunmasıdır. Bundan dolayıdır ki ilk önce kısa bir süre içinde cahilliği ortadan kaldırmak, bütün yurttaki oku-yazar oranını artırmak için planların yapılmasını

¹³⁶ Şerafettin Turan, *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitaplar*. s: 13.

¹³⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihinde Atatürk*, s: 48, 49.

¹³⁸ Emel Doğramacı, *Atatürk ve Eğitim*, s:34, 36.

istemiştir. Eğitimde bu amaçlara ulaşılması için daima elle tutulabilir gerçekleri ortaya koymuştur. Bunun içinde eğitim ve öğretim birliğini sağlamaya, eğitimin bir plan dâhilinde yapılmasına, eğitim programlarının ülke gerçeklerine göre hazırlanmasına, kültür merkezlerinin kurulmasına büyük gayret sarf etmiştir. Atatürk, eğitim ve sosyal politika arasında çok sıkı bağ olduğunu eğitimin kültürümüz üzerinde önemli tesirleri olabileceğini, eğitimin yalnız kültürün yaygınlaşmasında değil aynı zamanda kültürün yenilenmesinde de çok mühim bir vasıta olabileceğini görmüştür. O, açıklamaları ile yeni nesli şekillendirmek için rehber olarak kabul ettiği eğitimin aynı zamanda sosyal bir politikanın, eğitim politikasının şekillenmesinde de rolü olacağını düşünmüştür.¹³⁹

İstiklâl savaşının zaferle sona ermesinden sonra Atatürk her alanda olduğu gibi eğitim alanında da büyük adımlar atmıştır. 1923’de Cumhuriyet’in ilanı ile modern devlet yapısını oluşturmak için bir takım reformlar yapılmış, yeni kurulan bu devlet yapısının özüne ve sosyal hayatın tüm gereklerine uygun, millî değerlerle şekillenen bir düzen kurma yoluna gidilmiştir. Bu çalışmalar sadece kurumlarla sınırlı kalmamış, toplumu oluşturan bireylerin ihtiyaçlarına cevap verecek bir devlet hizmeti olarak yürütülmüştür. Atatürk bu idealleri gerçek kılmak, millî değerlerine sıkı sıkıya bağlı özgür insanlar yetiştirmek ve toplumu çağdaşlaştırmak için eğitimi tek ve en gerekli araç olarak görmüştür. Çağdaş, ilme dayalı bir düşünce sistemi kurmayı amaçlayan ve bundan herkesin eşit pay almasını hedefleyen Atatürk, eğitim politikasını sadece ulusun ihtiyaçları ve değerleriyle sınırlı tutmamış, tüm insanlık ve uygarlığın evrensel değerlerini de kapsayan bir bütün olarak görmüştür.¹⁴⁰

Atatürk çağdaş bir toplumu gerçekleştirmek isterken eğitimden yararlanmış, eğitimi, çağdaş bir toplumun gerçekleştirilmesi için bir araç olarak ele almıştır. Kendisinin öngördüğü, ileri sürdüğü eğitim ilkeleri çağdaş bir eğitimin özellikleridir. İleri sürdüğü çağdaş eğitim nitelikleri, şöyle sıralanabilir:

- Eğitimde Millîlik: O’na göre eğitim, taklit değil, millî özelliklerimizle bağdaşlaşabilen bir nitelik kazanmalıdır.
- Eğitim, Bilime Dayalı Olmalıdır: Rehberimiz her zaman ilim ve fen olmalıdır.
- Öğretim Birleştirilmelidir: (Tevhid-i Tedrisat) Eğitimde zümresel ya da kültürel cinsten farklılıkların ortadan kaldırılarak birlik sağlanması demektir.
- Yetişkin İnsanların Bilgisizliğinin Giderilmesi: Eğitim, toplumu cehaletten kurtarmalı, bilgi ve ahlak düzeyini yükseltmelidir.

¹³⁹ Özkan İzgi, *Atatürk Dönemi Eğitim Politikası*, s: 40, 41.

¹⁴⁰ Hande Seber, *Atatürk ve Eğitimde Batılılaşma*, s: 60.

- İşe Dayalı Uygulamalı Eğitim: Eğitim işe yarar, üretici olmalıdır. Bu ilke Atatürk'ün "İşlevsel Eğitim" kavramına verdiği önemi göstermektedir.

- Disiplin Eğitimi: Çocuğa fazilet, düzen ve disiplin gibi nitelikler kazandırılmalıdır.

- Karma Eğitim: Eğitimde cinsiyet farkı gözetmeksizin her iki cinsin de eğitim hak ve olanaklarından yararlanmasını ifade eder.

- Fırsat Eşitliği: Toplumun her kesiminin eğitim hizmetlerinden yararlanması demektir. Eğitim hizmetlerinden yararlanmada eşitlik sağlanması, çağdaş eğitimin en temel ilkesidir.

- Öğretmenlerin meslekîleşmesi de eğitimdeki temel çağdaşlaşma ilkesidir. Atatürk öğretmenliğin bir meslek oluşunu vurgulamıştır.

- Aile ve kadın da çağdaş eğitim açısından üzerinde önemle durulacak toplumsal yaşamın vazgeçilmez öğeleridir.

- Aydın-halk ilişkisinin sağlıklı olması, aydınların halkı aydınlatması, aynı zamanda onların halktan yararlanması, yine Atatürk'ün öngördüğü çağdaş eğitimin nitelikleri arasındadır.

Kendisi, bu ilkelerin gerçekleşmesine yönelik eğitim reformlarını yönetmiş, bu çerçevede eğitim ilkelerine dayalı yasalar hazırlatmış, bunların uygulamasını izlemiş, öğretim programlarıyla ilgilenmiş kitaplar yazmış, öğretmenlerle sık sık temalar kurmuş, yabancı eğitimcileri ülkeye davet etmiştir.¹⁴¹

Atatürk bir yandan eğitimin ulusal ve evrensel değerlerine önem verirken, diğer yandan konu ile ilgili tüm çalışmalarını "millilik" vasfı etrafında toplamış ve toplumun öz benliğini yitirmeksizin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmasını arzulamıştır. Cumhuriyet ile, bütünüyle lâik millî değerleri özünde toplamış bir eğitim ve öğretim sistemine gidilmek istenmiştir. Lâik anlayışla şekillenen bu kültür ve eğitim sistemiyle, skolastik düşüncenin kısıtlayıcı kalıplarından uzak, ilmi gerçekler ve görüşlere dayalı bir sistem Cumhuriyet eğitim politikasının temel amacı olmuştur. Cumhuriyet dönemi eğitim ve öğretim politikasının en önemli hedefi, mili şuura sahip, modern, kültürlü, ileri görüşlü insanlar yetiştirmek ve ülkemizi çağdaş milletler seviyesine yükseltmektir.¹⁴²

¹⁴¹ Mahmut Tezcan, *Atatürk'ün Çağdaş Eğitim Anlayışı*, s:56, 57.

¹⁴² Hande Seber, *Atatürk ve Eğitimde Batılılaşma*, s: 61.

2. ATATÜRK'ÜN EĞİTİMCİ KİŞİLİĞİ VE EĞİTİMSEL BENLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Atatürk'ün Yaşamında Öne Çıkan Kültür ve Eğitim Odaklı Deneyimleri

Atatürk, toplum hayatını ilgilendiren her konuda zamanla önemi daha iyi anlaşılan görüşler üretmiştir. Eğitim ise O'nun en yoğun çalıştığı alanlardan biridir. Çünkü O, bir milletin geleceği üzerinde eğitimin oynadığı rolü çok iyi bilmektedir. Atatürk'e göre, bir milletin hayat mücadelesinde, maddi ve manevi bütün güçlerini artırabilmesi, millî eğitimde yüksek bir düzeye erişmesi ile mümkündür. Ancak, millî eğitim ile geliştirilecek ve yükseltilecek olan genç dimağların, paslandırıcı, uyuşturucu ve hayali fazlalıklar ile doldurulmasından kaçınılmalıdır. Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın en zor günlerinde, Yunan ordusu Ankara'ya doğru ilerlerken bile eğitime verdiği önemi göstermiştir.¹⁴³

Dünyada ve Türkiye'de güncel eğitim sorunlarına yaratıcı çözüm arayışlarının önemli bir engeli, tarih cehaleti, yani güncel tarih etkileşimini sağlayacak nitelikli tarihi bilgi eksikliğidir. Bu sonuç, beşeri realite ve onun stratejik bir kesiti olan eğitimin tarihi karakterini kavrama noktasında bilinç eksikliği, bilhassa eğitim realitesini zaman kadrosu içinde okumaya imkân sağlayacak kullanışlı bir tarihi çözümleme modelinin geliştirilememiş olması ile ilgilidir.¹⁴⁴

Atatürk'ün araştırma yöntemi çağdaş uygulama ile çok büyük bir benzerlik taşır. O'nun araştırma yöntemi şudur: Geçmişte Türk varlığı' toplumun uygarlık tarihi içindeki nicelik, nitelik ve kimliğinin araştırılması, yaşayan Türk Milleti' toplumun içinde bulunduğu ortamın koşulları ile sosyal ve ekonomik sorunların araştırılması, gelecekte Türk Milleti' ilk iki araştırma verilerinin toplum kalkınmasında uygulanması için bir millî eğitim programı hazırlamak. Atatürk Türkiye'deki sosyo-kültürel değişim uygulamalarında bu yönteme harfi harfine uymuştur. Önce Türk Milletinin tarih içindeki uygarlıklarını araştırmış, buradan aldığı bilgilerle yaşayan Türk Milletinin sorunları üzerine, “Kurtuluş, toplumsal yapıdaki marazı teşrih ve tedavi etmekle elde edilir” diyerek eğilmiştir.¹⁴⁵

Atatürk'ün yetersiz bulduğu ve eleştirdiği geleneksel eğitim yaptığı eleştiriler, başlıca şu üç ana noktada özetlenebilir.¹⁴⁶

¹⁴³ Cemal Avcı, *Atatürk ve Eğitim*, s: 356.

¹⁴⁴ Hasan Akgündüz, *Eğitim Sorunlarına Tarihsel Bakış Yöntemi*, s:112.

¹⁴⁵ Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Düşünce Yapısı*, s: 200.

¹⁴⁶ Kemâl Aytaç, *Atatürk'ün Eğitim Görüşü*, s: 106.

- Geleneksel eğitim, hem kurtuluş sistemi hem de özü yönünden millî değildir. Bu eğitim millî dil, millî tarih, millî sanat yani topyekûn millî kültürün gelişmesine uygun değildir. Bunun gelişmesini engellemektedir. Bu ise, millî benlik duygusunun zayıflamasına yol açmıştır.

- Geleneksel eğitim, bütünüyle bilimsel zihniyete kapısını kapatmıştır. Onun gözü bu dünyaya değil, öbür dünyaya çevrilmiştir. Bu sebeple de “çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek” ten uzak bulunmaktadır.

- Geleneksel eğitim ve öğretim yöntemleri, yaratıcılığı engelleyici niteliktedir. Yalnızca ezberciliğe dayanmaktadır. Bu ise, “yapıcı ve yaratıcı yeni nesiller” in yetişmesini sağlamaktan uzak bulunmaktadır.

Atatürk daha Kurtuluş Savaşı sırasında eğitimle ilgili politikalar geliştirmeye önem vermiştir. Onun Eğitim Politikasının asıl hedefi Millî, Lâik, Cumhuriyetçi ve Çağdaş bir nesil yetiştirmektir. Bu şekilde hem Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri sağlamlaştırılmış olacak, hem de en kısa zamanda çağdaş medeniyet düzeyine ulaşacaktır. Atatürk'ün eğitimde gerçekleştirdiği en önemli inkılâplardan biri 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat (Eğitimin Birleştirilmesi) hakkındaki kanunla gerçekleştirilmiştir. Bu kanunla Osmanlı Devleti'nden beri süregelen eğitimdeki ikililiğe son verilmiştir. O zamana kadar ülkemizde bir yanda dinî eğitim veren okullar, diğer bir yandan ise lâik eğitim veren kurumlar vardı. Bu kurumlardan her biri kendine göre bir eğitim programı izliyor ve sonuçta iki ayrı insan tipi yetiştiriyorlardı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizdeki okul sayısı son derece yetersizdir. Örneğin 1927–1928 döneminde 78 adet ortaokul, 23 adet lise vardı. Bu dönemde Türkiye'deki ortaokul öğrencilerinin toplamı 19.858'dir, lise öğrencilerinin toplamı 3.819'dur. Öğrencilerin içinde kızların sayısı ise ortaokullarda 3500, liselerde 1000 kadardır. Bu okullar ve öğrenciler ise başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerdedir. Bu gün nerede ise Ankara'nın bir semtinde bulabileceğimiz bu sayılar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden eğitim konusunda miras olarak ne aldığı ve Atatürk'ün önderliğinde nerelere geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.¹⁴⁷

Atatürk çocukluk ve gençlik yıllarını Osmanlı Devletinin son ve en buhranlı, en çalkantılı dönemlerinde yaşamıştır. Üstelik O, bu çağlarını bir kazan gibi kaynayan Balkanlar'da, sonra İstanbul ve ülkenin çeşitli yerlerinde geçirmiş, yıkılmakta olan devletin çöküş sebeplerini ve kurtarıma yollarını düşünme fırsatı bulmuştur. O, İstiklâl Savaşı ve inkılâpları ile Türk

¹⁴⁷ Cemal Avcı, *Atatürk ve Eğitim*, s: 357.

milletinin yok olmasını önlemiş, yeni bir devlet kurmuştur. Bütün bu tarihî olaylar, O'nun bir vatanperver ve gözlemci aydın, asker, önder ve devlet kurucusu olarak, sosyal hayatımızın, dertlerine ilişkin somut, elle tutulur, açık seçik teşhislerde bulunmasını ve yine somut, açık, inandırıcı, kesin kurtuluş önerileri ve çareleri düşünüp, ileri sürmesini, gerekli kılmıştır. O şöyle der: *“Bir milletin felakete uğraması demek, o milletin hasta, hastalıklı olması demektir. Bu sebeple kurtuluş, toplumdaki hastalığı tespit ve tedavi etmekle elde edilir.”* Yine O, *“mazinin hatalarını kökünden temizlemek, düzeltmek”* gerektiğini belirtir. Eğitimle ilgili hastalıklar ve hatalar ise, pek tabî bunların başında gelmektedir.¹⁴⁸

Atatürk'ün eğitim anlayışını millî ve uzun hedefli, istikrarlı, oturmuş eğitim politikaları oluşturmaktadır. Bu esasları daha genç subaylık yıllarında, savaş alanlarının kan ve barut kokan ortamında, millî mücadelenin en çetin safhalarında aksatmadan uygulama alanına koyarak yakın takipçisi olmuştur. 1911'de İtalyanlar'a karşı Bingazide savaşırken, halkın bilgi seviyesini yükseltme fikri kafasında olgunlaşmıştır. Bu hususta: “Birgün Türkiye'nin kaderinde rol alırsam, sosyal bir darbe yapacağım. Ama, ben avamın-halkın seviyesine inmeyeceğim. Onu kendi seviyeme (bilgi ve kültür düzeyi) çıkaracağım” der.¹⁴⁹

O, Türk milletini cehaletten, eğitimsizliğin neden olduğu geri kalmışlıktan kurtarmak için giriştiği mücadelede sinesinden çıktığı Türk Milletine ve onun yeteneklerine güvenmiş ve inanmıştır. Bunu da; *“Ben milletimin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidatını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey bütün heyet-i içtimaiyemizde tatbik ettirmek mecburiyetinde idim”* diyerek ifade etmiştir.

O'nun, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıktığından itibaren ulaşmaya ve ortaya koyduğu hedef *“Türk Milletini cehaletten kurtarmak”*tır. Savaşın en çetin ve buhranlı günlerinde bile bu temel hedefe ulaşmak için mücadele etmiş gayretler sarfetmiştir. Bunun için daha Samsun günlerinde *“İnsanlarımızı batı medenîsi yapmadıkça istiklâl savaşı bitmeyecektir.”* demektedir. O'nun için bağımsızlık anlayışı ile milletin eğitim ve kültürü iç içedir. Atatürk, eğitimin temel ilkelerini kurtuluş savaşının felsefesinden çıkarmıştır.

İzmirliiler 9 Eylül 1922 akşamı büyük kurtarıcılarını ağırlamaktadır. İzmir korkunç bir kâbustan çıkmıştır. Herkes mutludur, neşelidir. Türk ordusunun ilk rütbeli kadın askeri Halide Edip Onbaşı, savaşın başından o güne kadar en çetin günlerde beraber çalıştığı Başkomutanına bir ara yaklaşır, kendisini kutlamak ister ve sorar: *“Paşam, hayatınızın en büyük mücadelesini, nihayet tarihin kaydettiği en büyük bir zaferle, büyük başarılarla bitirdiniz, ne kadar*

¹⁴⁸ Yahya Akyüz, *Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*, s: 349.

¹⁴⁹ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s: 49.

bahtiyarsınız kimbilir?” En içten övgüleri taşıyan bu sözlere, Mustafa Kemâl Paşa'nın verdiği cevap, O'nun içindeki yanan ateşi gösterir: *“Halide Hanım, mücadelemizin bence en küçük kısmını bitirdik. Geri kalmış halkımızın yetiştirilmesi ve milletimizin batı medeniyeti seviyesine ulaştırılması için asıl ve büyük mücadelemize şimdi başlıyoruz.”*¹⁵⁰

Yine o zafer günlerinde Türk ve yabancı gazetecilerin, *“İşte memleketi kurtardınız. Şimdi ne yapmak istersiniz?”* sorusuna cevabı çok kısadır: *“Maarif Vekili olmak ve millî irfanı yükseltmeğe çalışmak en büyük emelimdir.”* Gönlünde yılların biriktirdiği temel ve samimî arzu ve esas fikir budur.¹⁵¹

1916 yılında XVI. Kolordu Komutanı olarak görev yaptığı Doğu Cephesinde, savaşın en çetin safhalarında dahi gelecekte, kuracağı yeni devletin esaslarını düşünüp planladığını görürüz. Bugünlere ait Kurmay Başkanı İzzetin Çalışlar ile yaptığı görüşmenin içeriğinin bir kısmı şöyledir: *“Erkan-ı Harbiye Reisi ile sohbet; Muktedir ve hayata vâkıf valide yetiştirmek, Kadınlara serbestlik vermek, Kadınlarla müşâreket-i umumîye (genel işbirliği), erkeklerin ahlâkiyâtı, efkârı, hissiyatı üzerinde müessirdir. Celb-i muhabbet-i mütakabile temayül-i fitrîsi. (Karşılıklı sevgi ve beğeni çekme tabiî duygusu)”* Burada dikkati çeken husus, Atatürk'ün, kişinin ilk eğitimini anne kucağında aldığına işaret ederek, Türk kadınının toplum içerisindeki konumunu ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerektiğine inandığını ve bu konuyu gelecekte ele alınması gereken konulardan biri olarak saptadığını anlıyoruz.

Daha kurtuluş mücadelesinin başlangıç günlerinde, Erzurum'da yanında bulunan, eski valilerden Mazhar Müfit Kansu'ya, gerçekleştirmeyi düşündüğü şu hususları yazdırmıştır: *“Zaferden sonra hükümet şekli cumhuriyet olacaktır, padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince, icap eden muamele yapılacaktır, tesettür (örtünme) kalkacaktır, fes kalkacak medenî milletler gibi şapka giyilecektir, lâtin harfleri kabul edilecektir.”*¹⁵² Mazhar Müfit Bey, duydukları üzerine Atatürk'ün ifadelerini hayalci olarak bulmuş, ülkeyi düşmandan kurtarmayı başarmanın bile yeterli olacağını söyleyip, konuşmanın maddelerinin tamamlanmasını beklemeden not aldığı defteri kapatmıştır. Atatürk, tüm devrimlerini çok önceden düşünerek planlamış, gereklerini ortaya koyarak halka inandırmış, derhal uygulamaya geçmiş ve sonuçlarını takip etmiştir.

¹⁵⁰ Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, s: 72.

¹⁵¹ Burhan Göksel, *Atatürk'ün Millî Eğitim Politikası ve “Misak-ı Maarif*, s: 378.

¹⁵² Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, 2 c., s: 131.

Atatürk, gençlik ve savaş yıllarından beri geleceğe ait düşünce ve tasarılarının hepsini birleştirerek Samsun'da bunu belirgin bir "strateji" haline getirmişti. Artık attığı her adımda, geçirdiği her günde bu stratejinin "hedef"ine doğru gitmektedir. O hedef; *"Türk milletini o günkü bilgisiz, cahil ve medeniyetçe geri bıraktırmış durumundan almak ve Batı uygarlığı seviyesinin üstüne çıkarmak ve halkı refah seviyesi en yüksek bir hayata ulaştırmak"*tır. Atatürk için İstiklal Savaşı, Padişahlığın ve Halifeliğin kaldırılması, devlet şeklinin değiştirilmesi ve yaptığı bütün reformlar "ana amaç" değildir. Bunlar bir "ara aşaması" dır; asıl hedefe götüren vasıtalarlardır. Atatürk, Türk milletini tayin ettiği bu büyük ideale ulaştırabilmek için, hayatının en büyük savaşını vermiştir. Bu savaşın adı "Uygarlaşma savaşı"dır. Halbuki Türk toplumu, daha evvelki yöneticilerin ihmalleri ile, her alanda özellikle eğitimde geri bırakılmıştır. Atatürk ve Türk milleti, bu "yeni büyük yükselme savaşını"da başarmaya mecburdur. Bu ancak, aydın açığını kapatacak yolları bulmak; yani elde kalan insanımızı eğitmek, evvelâ halkımızı "kara cehalet" in pençesinden kurtarmakla mümkün olacaktır. İşte, bu sebeptendir ki, O'nun Samsun'dan itibaren yaptığı çalışmalarda, ağırlığı "eğitim" e verdiğini görüyoruz.

27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Atatürk, ayağının tozunu silmeden, hemen ertesi günü Ankaralılara, "Fertler yetişmedikçe, ferde yol gösterecek liderin, öncülerin, toplumları istenilmeyen istikametlere çekebileceğini" belirtir ve "Bundan sonra amacımız, ferdi yetiştirmektir. O'nu eğitmektir. Kültür bakımından donatmaktır, bezemektir" diyerek "tek insanımızın iyi eğitilmesi" lüzumunu anlatır. Sakarya Savaşı, Atatürk'ü hayatta en fazla sarsan, şuur altına kadar giren bir "ölüm-kalim savaşı"dır. Çok kuvvetli bir asker ve stratejist olarak kendisi, bu olayı çok önceden bilebilmektedir. İşte böyle, hassas ve kritik bir dönemde ülke gayet normal barış şartları içindeymişçesine, 15-21 Temmuz 1921 tarihlerinde Ankara'da I. Maarif Kongresi'ni toplar. Türk öğretmen temsilcilerini bir araya getirir. Cumhuriyet döneminin eğitimine esas olacak temel ilkeleri çizer.¹⁵³

Atatürk Batı uygarlığı davasını ele aldığı vakit, Türkiye Batı dünyasının büyük devletleri ile savaş halinde idi. Türk aydınlarından kimileri bu nedenle Batı uygarlığına karşı cephe almışlardı. Batı uygarlığı konusunda da, kendisini karşıcılarından ayıran anlayış şu idi: *"Ülkeler çeşitlidir. Ama uygarlık birdir. Ve bir ulusun ilerlemesi için uygarlığa katılması gerekir. Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü Batıya karşı elde ettiği zaferlerden çok, mağrur olarak kendisini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kestiği gün başlamıştı. Bu bir hata idi. Bunu tekrar etmeyeceğiz."*

Atatürk Batı uygarlığını özgür düşüncenin ürünü olarak kabul etmiştir. Siyasa adamları henüz bencil tutkularından kendilerini kesin olarak kurtaramamışlardı. Din adamları da öyle idi. Ama bu iki sınıfın tutkularına ve kimi durumlarda kör mantıklarına karşı, Batıda yüz yıllarca bir

¹⁵³ Burhan Göksel, *Atatürk'ün Millî Eğitim Politikası ve "Misak-ı Maarif"*, s: 379, 380.

meydan savaşı başlamıştı. Teknolojide, sanatta, edebiyatta ve hatta vicdan özgürlüğü alanında bu savaşta bilginler binlerce kurban vererek derece derece, bilimin tarafsız ve yüceltici sesini yükseltmişlerdi. Batı uygarlığı, tarihte görülen uygarlıkların en yenisi idi, evrenseldi. Atatürk, zaten Batı uygarlığını Batı yapan şeyi kesin bir açıklıkla görmüş ve onu yalnız Türk devrimine ilke yapmakla kalmamış devrimin korunması ve hatta geliştirilmesi için de ona sarılmak gerektiğini şöyle belirtmiştir: *“Dünyada her şey için, hayat için, başarı için en hakiki mürşit ilimdir; fendir. İlim ve fennin dışında mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir. Yalnız, ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişmesini kavramak ve izlemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce yıl önce, ilim ve fen dilinin çizdiği düsturları şu kadar bin yıl sonra bugün, tıpkısına yürütmeye kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak demek değildir.”*¹⁵⁴ Atatürk’ün düşünce yapısı ve anlayışında çağdaşlık özellikle üç alanda belirginleşir. Bunlar; “çağdaş devlet”, “çağdaş uygarlık” ve “çağdaş toplum”. 1927’de Büyük söylevinde *“Baylar. Bu sözlerimle, Ulusal varlığı sona ermiş sayılan büyük bir ulusun, bağımsızlığını nasıl kazandığını, bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan ulusal ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım”* diyerek eğitimin önemini bir kez daha vurgulamıştır.

*Milleti millet yapan, uygarlıkta ileri götüren ve olgunlaştıran güçler vardır. Sosyal güçler, düşünce güçleri. Atatürk, toplumun düşünce gücünü Millî Eğitim programlarıyla olgunlaştırmıştır. Toplum sorunlarını çözümlenebilmek için geleceğe ait düşüncelerini eylem haline getirirken yine bu millî eğitim programından yararlanmışlardır. Yeni Türkiye'nin insan tipini yaratmak için gerekli olan sosyal değişimi bu eğitimle gerçekleştirmiştir. Atatürk'ün amacı “Halkı eğiterek bilgi seviyelerini yükseltmek ve aydınları halk seviyesine indirmekten çok bütün halkı eğitimle aydın olarak yetiştirmektir.”*¹⁵⁵

Osmanlı İmparatorluğu’nda, özellikle II. Meşrutiyet dönemine kadar, eğitimin işlevine uygun bir yönde sürdürüldüğünü söylemek mümkün değildir. İmparatorluğun ilk dönemlerinde, devletin bizzat yüklendiği eğitim faaliyeti bulunmamaktaydı. Çeşitli vakıflar tarafından yönetilen medreseler, cami veya mescitler ve bazı kentlerde yine vakıflarca yönetilen sıbyan mektepleri (çocuk okulları) eğitimin esasını teşkil etmekteydi. Tanzimat Fermanı’nda da eğitimle ilgili herhangi bir maddenin bulunmaması, bu saptamayı doğrular niteliktedir. Ancak 19’uncu yüzyılda batılılaşma girişimlerine paralel olarak, eğitimde reform yapma düşüncesindeki bazı aydın ve yöneticilerin ön ayak olmaları ile, tamamen dinsel ağırlıklı eğitimin verildiği mektep ve medreselerin yanına, Batı tarzı çağdaş eğitim kurumları da eklenmiştir. Birbirinden farklı eğitim ve öğretim sürdüren bu kurumlar, aynı zaman dilimi

¹⁵⁴ Yalın İstenç Kökütürk, *Atatürk’ü Anlamak*, s:190, 191.

¹⁵⁵ Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk’ün Düşünce Yapısı*, s: 200.

içinde, düşünce ve dünya görüşü birbirinden farklı insanların yetişmesine neden olmuştur. Ülkeyi kurtarmak için, bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeye başlamadan önce bu iki zihniyet arasındaki uyumu sağlamak gereğine inanan Atatürk, daha Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü günlerde eğitim konusuna eğilmiş ve 16 Temmuz 1921'de Ankara'da topladığı Maarif Kongresi'nde, baştan beri izlenen öğretim ve eğitim yöntemlerinin ulusu gerilemesine neden olduğuna işaret etmiştir.¹⁵⁶

Bu kongrede bir "Millî Eğitim" programını açıklamış, günün ağır ve çetin savaş koşullarına işaret ettikten sonra şöyle demiştir: *"Ancak geniş imkânlarla ve vasıtalarla sahip olana kadar geçecek savaş yıllarında dahi, dikkat ve itina ile işlenip, çizilmiş bir 'millî terbiye' programı vücuda getirmeye gayret etmeliyiz. Biz 'millî terbiye' programından söz ederken eski devrin hurafelerinden, fikri niteliklerimizle hiçbir ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelen bütün etkilerden uzak, millî ve tarihi seciyemize uygun bir kültür kastediyorum."*¹⁵⁷

Atatürk ilkin Türk ulusunu Batı uygarlığı yolunda yürümekten alıkoyan yaşama süresini doldurmuş eski örgütleri yıkmaya başlamıştır. Bu işi yaparken de, nedenlerini şöyle açıklamıştır: *"...Her şeyden önce akıl ve mantık kanıtlarına dayanmayan gelenekler, kurallar ve örgütler bırakılmalıdır. Düşünce ve toplum güçlerini engelleyen kaynaklar temizlenmelidir."* Ne var ki, akıl ve mantığın zaferini sağlamak, yıkılanın geriye gelmesini önlemek için bir güvence gerekiyordu. Atatürk bu güvenceyi yeni kuşakların yetiştirilmesinde verilecek eğitimde görmekte, bu eğitimin temel ilkelerini "düşünce özgürlüğü, vicdan özgürlüğü ve bilim özgürlüğü" olarak saptamaktadır. Atatürk'e göre ancak bu ilkelere göre yetiştirilen kuşaklar kendilerini bencil ve kaba tutkularından koruyabilirler ve bir toplumda yapıcı, yaratıcı ve yararlı olabilirler.¹⁵⁸

Atatürk'ün askerî birliklerin eğitiminde aldığı görevler, asker okullarında geçen hayatı ve öz hayat deneyimi, fikirlerinin doğup, dokunmasını sağlamıştır. Mustafa Kemâl eğitime, ilkin, Sivas Kongresi'nde Amerikalı gazeteci Mr. Brown'la konuşurken değinmiştir. Bu görüşmede, pek genel çizgilerle köylünün okutulması gereğinden söz etmiştir : *"Eğitim okul demektir. Türk halkı iyi bir eğitim görmeli, iyi bir hükümete sahip olmalıdır. Türk köylüsünün pek azı okuryazardır. Ama, köylüler tekamüle isteklidir, çocuklarının iyi eğitim almasını ve Müslümanlığın değerler sistemi ile donanmasını isterler."*Eğitimle ilgili ikinci konuşmasını 1

¹⁵⁶ Şerafettin Yamaner, *Atatürk Öncesi ve Sonrasında Kültürel Değişim*, s: 194, 195.

¹⁵⁷ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s: 274.

¹⁵⁸ Yalın İstenç Kökütürk, *Atatürk'ü Anlamak*, s: 189, 190.

Mart 1922’de Meclis’in yeni çalışma devresini açarken yapmıştır. Bunda da ilk önce “millî terbiye” programını açıklamıştır. “*Bu program milletimizin bugünkü haliyle, sosyal ve hayati ihtiyaçları ile çevrenin koşulları ve yüzyılın gerekleri ile tamamen uygun olmalıdır*”. Bundan sonra evvelki konuşmalarda yer almayan iki konuya dokunulur; bunlardan biri bilgisizliğin kökünü kazımaktır ki, Mustafa Kemâl hayatının sonuna kadar bu ‘cehaleti’ ortadan kaldırmak fikrini boyuna tekrar edecektir. Ötekisini şöyle açıklar: “*Memleket evladını ekonomik ve toplumsal hayatta doğrudan etkili ve faydalı kılmak için gerekli olan ön bilgileri iş içinde vermelidir.*”¹⁵⁹

İmparatorluğun kalıntıları üzerine kurulan yeni devlet çağdaşlaşmaya yöneldiğine göre, bireylere verilecek eğitimde kaçınılmaz olarak çağdaş olmalıydı. Atatürk, Kurtuluş Savaşının hemen ertesinde 1922 Ekiminde Bursa’da İstanbul’dan gelen bir grup öğretmen’e seslenirken ulusal eğitimin gereğini ve dayaklarını şöyle belirlemiştir: “*Eğitim işlerinde kesinlikle zafer kazanmış olmak gerektir. Bir ulusun gerçek kurtuluşu ancak bu yolda olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek bir can, tek bir düşün olarak temelli bir izlençe üzerinde çalışması gerekir. Bence bu izlencenin temel noktaları ikidir: Toplumsal yaşamımızın gereklerine uyması ve çağın gereklerine uygun gelmesidir.*”¹⁶⁰

*Mustafa Kemâl Bursa’da, uluslararası karakteri olduğunu belirtmeden, ama bunu duyurarak, “ilme ve fenne dayanan” bir eğitim tarifini ve savunmasını yapar, okulu “insanlığa saygıyı, millet ve memlekete sevgiyi ve bağımsızlığın şerefini öğreten kutsal bir yer olarak nitelendirir. Sonra tekrar tekrar “bütün toplumu yüzyılın gereklerine göre ilerletme, memleket içinde modern gelişmelerin tutunmasını sağlamak, mantık esaslarına dayanmayan gelenek ve inançlarda ısrar etmemek” gibi yeni görüşlerini açıklar, yorumlar ve savunur. Konuşmanın sonunda ise öğretmenlere dönerek, onlara hiç duymadıkları bir destek verir: “Öğretmenler! Ordularımızın kazandığı zafer sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız ortamı hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak ve koruyacaksınız. Ben ve sarsılmaz bir imanla bütün arkadaşlarım sizi gözeteceğiz ve sizin karşınıza çıkacak her engeli kıracağız.”*¹⁶¹

20’nci yüzyılda eğitim, okulluk alanında çağdaş yöntemlerin tüm genişliğiyle ortaya çıkışı I. Dünya Savaşı’ndan sonra 7–17 Nisan 1921’de Berlin’de Meclis binasında pek çok tanınmış eğitim, bilim, siyasa, kilise, sanayi v.b. kişilerinin katılmasıyla toplanan (Eğitim Kurultayında–Reichsschulkonferenz’de) olmuştur. Orada yeni yöntemleri, sonradan tüm dünya eğitiminde etkileriyle tanınan iki büyük eğitimci Georg Kerschensteiner ve Hugo Gaudig ortaya atmışlar, uzun görüşmeler, tartışmalarla varılmış kararlar bütün ülkelerin eğitiminde yankılar

¹⁵⁹ İlhan Başgöz, *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s: 275.

¹⁶⁰ Şerafettin Turan, *Çağdaşlaşmada Eğitimin Yeri*, s: 29.

¹⁶¹ İlhan Başgöz, *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s: 277.

bulmuş, ilkin 1926'da İlkokul sonra 1948 Ortaokul Öğretim programlarıyla bizim okulculuğumuza da girmiştir. G. Kerschensteiner yepyeni bir görüş ortaya atmış ve çok tartışılmış. Bugün de “iş eğitimi, üretici eğitim, öğretimde iş ilkesi, yaparak öğrenme ilkesi, üretim ilkesi” deyimleriyle uygulanmasına çalışılan ve geleneksellikten kurtulamayan okullarımızda hiç yapılamayan, düşünülemeyen bir çalışma biçimidir. Bunu Mustafa Kemâl 27 Ekim 1922'de Bursa'da İstanbul ve Bursa öğretmenlerine olan söylevinde belirtmiştir. O, bu konuda şöyle demiştir: *“Eğitim, öğretim işlerinde kesinkes zafer kazanmak gerekir. Bu ulusun gerçek kurtuluşu ancak bununla olur. Eğitim ve öğretim (maarif) programımızın, eğitim ve öğretim siyasamızın temel taşı cehli (bilmezliği) gidermektir. Bu giderilmedikçe yerimizdeyiz... Yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor demektir. Bir yandan genel bilmezliği gidermeye çalışmakla birlikte, bir yandan da toplumsal yaşamda yapıcı, etkili ve verimli insanlar yetiştirmek gerektir. Bu da ilk ve ortaöğretimin yaparak öğrenme ilkesine dayanmasıyla gerçekleşir...”*¹⁶²

*Türk çocuklarına ekonomik ve toplumsal hayatta faydalı ve etkili kılmak fikri, 1923'ten sonra yeni bir “millî terbiye” programı halini almıştır. Sivas Kongresi'nde ortaya atılan cahilliğin yok edilmesinden ne anladığını Mustafa Kemâl şöyle açıklamıştır: “Tüm köylüye okumak yazmak, vatanını milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihi, dini ve ahlaki bilgi vermek ve ameli erbaayı (hesapta dört işlem) öğretmek.” Buna verdiği önemi Mustafa Kemâl sık sık belirtmiştir. “Eğitimimizin temel taşı bilgisizliğin yok edilmedikçe yerimizdeyiz. Gerçek kurtuluşu istiyorsak, her şeyden önce, bütün kuvvetimiz, bütün hızımızla bu bilgisizliği yok etmek zorundayız.” Mustafa Kemâl'in 1 Mart 1922'de yaptığı konuşma “kadınla erkeğin aynı eğitimden geçerek yetiştirilmesini” istediği ilk konuşmadır. Mustafa Kemâl'in u konuşması bir geçişi belirler. Mustafa Kemâl'in önünde, acele çözüm bekleyen eğitim sorunları, eğitim güçlükleri vardır. Mustafa Kemâl bunlara çözüm yolları aramakta, önlemler ileri sürmektedir. 1924 yılında O bir defa daha “millî terbiye” programından söz edecektir ama, artık bu bambaşka bir programdır, değişmeyen yalnız bir ad kalmıştır. Bu konuşmada ağırlık “ekonomik hayatı etkileyen eğitim” olmuştur. Der ki: “Erkek ve kız çocuklarımızın bütün öğretim derecelerindeki ilim edinme ve eğitimlerinin ameli olması önemlidir. Memleket evladı, ekonomik hayatta etken, yapıcı ve başarılı olacak biçimde donatılmalıdır. Millî ahlakımız uygar esaslarla ve özgür fikirlerle geliştirilmeli ve güçlendirilmelidir.”*¹⁶³

Atatürk, ülkede Medrese Sistemi, Tanzimat Mektepleri Sistemi adını verebileceğimiz iki ana eğitim sistemi ile tekkeler, zaviyeler, yabancı okullar, azınlık okulları denen çeşitli amaçlı eğitim kurumları bulmuştur. Bunlar birbirlerine zıt dünya görüşleri geliştiriyor, birbirlerine zıt insanlar yetiştiriyorlardı. Atatürk bu gidişin doğurduğu felaketleri yaşamış, ülkenin bu anlayışla yeni yeni felaketlerle yüz yüze kalacağını görmüştür. Türk toplumunun, değişen dünya koşulları

¹⁶² M. Rauf İnan, *Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği*, s: 4.

¹⁶³ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s: 278.

içinde bağımsız bir devlet olabilmesi için artık Türk toplumunun kentlisiyle, köylüsüyle, aydını ile, cahili ile, kadını ile erkeği ile bütün unsurları ile büyük ve esaslı bir toplumsal değişme ve ilerleme yoluna girmesi gerekliydi. Atatürk, Türk toplumunun bağımsız bir devlet olarak yaşayabilmesi için bu toplumsal değişmeyi gerçekleştirmesinin zorunluluğunu anlayan bir liderdir. Ancak, bu değişimin amacı, Türk ulusunu, Türk toplumunu bir ulus haline getiren özelliklerinden koparmadan çağdaş uygarlığa intibak ettirmek, çağdaş uygarlık içinde yaratıcı güç yapmaktır.¹⁶⁴

Atatürk'e göre çağdaş, yeni eğitim düzeni ve onun programı öncelikle millî bir niteliği içermelidir. Ona göre biçimde olsun, özde olsun millî karakter esastır. Atatürk, bu hususu T.B.M.Meclisi'nin 1 Mart 1924'teki açış konuşmasında şöyle ifade eder: "Türkiye'nin millî eğitim siyasetini, her basamağında, tam açıklıkla ve hiç duraksamaya ver vermeyen bir aydınlıkla belirtmek ve uygulamak gerekir. Bu siyaset her anlamıyla millî bir nitelikte belirtilebilir." Atatürk, yeni ve çağdaş eğitim programının şekillenmesinde esas alınacak "Millî Kültür" ögesinin gerçekçi bir anlayışla ele alınmasını ister. Sık sık bu konuda açıklama yapma gereğini duyar.¹⁶⁵

Amaç edinilen çağdaş uygarlığa ulaşmak için, eğitim ve öğretimde birliğe inanan M. Kemâl, 31 Ocak 1923'te İzmir'de halk ile yaptığı konuşmada, "ulusumuzun, ülkemizin eğitim ve öğretim yuvaları bir olmalıdır," diyerek eğitim ve öğretimin birleştirilmesi gereğini vurgulamıştır.

Mustafa Kemâl; II. TBMM seçimlerinden önce, eğitimin birleştirileceğini, mektep-medrese ikiliğine son verileceğini ve çağdaş eğitime geçileceğini ilan etmiş, II. TBMM'nin Beşinci Çalışma Yılı Toplantısı'nı açarken yaptığı konuşmada da, eğitim ve öğretimde "birlik ilkesi"nin bir an bile geçirmeden uygulanmasının gereğini tekrar belirtmiştir. Mustafa Kemâl'in bu uyarısı üzerine, 3 Mart 1924 günü Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) Meclis tarafından kabul edilmiştir. Bu kanun ile Türkiye'deki bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylece çağdışı eğitim ve öğretim düzenine son verilmiş, eğitim ve öğretim devletin denetim ve kontrolüne girmiştir. Lâik ve çağdaş olma yoluna girmiş bir toplumun eğitiminin de çağdaş bilim gereklerine uygun hale getirilmesi bir zorunluluktur. Eğitimin birleştirilmesi ile iki farklı zihniyet de ulusal ve lâik bir zeminde birleştirilmesine çalışılmış, çağdaşlığa yaklaşmanın koşulları yaratılmak istenmiştir.

Lâik ve çağdaş olma yoluna girmiş bir toplumun eğitimin de çağdaş bilimin gereklerine uygun hale getirilmesi bir zorunluluktur. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile ikiliğe son

¹⁶⁴ Hasan Ali Koçer, *Türk Eğitim Tarihinde Atatürk'ün Yeri*, s: 63.

¹⁶⁵ Gürbüz Koçak, *Atatürkçü Düşünce İşığına Türk Eğitim Sistemi*, (Başlangıçtan 1982'ye), s: 77.

verildiği gibi, eğitim ve öğretim, tutucu dinsel öğelerden arındırılarak ulusallaştırılmış, lâikleştirilmiş ve çağdaşlığa yaklaştırılmıştır. Atatürk'ün tüm değişim eylemlerinde olduğu gibi, bu değişim de, bir yöntem ve kurum değişikliği ötesinde bir düşünce değişikliğini amaçlamıştır.¹⁶⁶

...Atatürk'ün vizyoner kişiliğinde tecelli eden Cumhuriyet devrimleri ve bu dönemin kök paradigması lâiklik olmuştur. Lâik yaklaşım Türk kolektif bilincinin psikolojik hafızasında ciddi bir virüs temizleme olarak çalışmış ve bunun birincil dinamiği modern Türk eğitimi olmuştur. Lâiklik Türk toplumunun yaratıcılığını kesen bir çok dinsel, ideolojik, etnik koşullanmayı yumuşatmıştır...¹⁶⁷

1924'ten sonra Mustafa Kemâl Meclis açış konuşmalarında, Millî Eğitim Bakanlığı'nın çalışmalarını özetlerken eğitime yönelik, kısa direktifler verip, çözüm bekleyen eğitim işleri için yön göstermiştir. Bunlar Medreselerin kaldırılması, öğretim kurumlarının Millî Eğitim Bakanlığı'nın idaresinde birleştirilmesi, karma eğitim, kızların eğitimi, Latin alfabesinin kabul edilmesi gibi ondan destek bekleyen, bu destek olmasa gerçekleştirilmeleri zor olan konulardır. Mustafa Kemâl Paşa 1932'den sonra Dil ve Tarih konuları ile ilgisinin içinde de bir Millî Kültür'den sık sık söz ederek ulusal kültüre üç kaynak göstermiştir; dil, tarih ve güzel sanatlar.

168

Lâik ve ulusal eğitim birleştirilmesi için, eğitimin birleştirilmesi yeterli değildi. Eğitim ve öğretimin başlıca tamamlayıcı unsurlarından olan yazı ve dilin de bu şekil bir eğitimle uyumlu olması gerekiyordu. Bu iki unsurdan, özellikle “yazı”, iki farklı kültürün Doğu yanını (Arap-İslam Kültürü) simgeliyor ve lâik kültürün önünde, öncelikle aşılması gereken önemli bir engel oluşturuyordu. Yazı değişimi ile, Türk toplumunu en uzun süre Doğu ve İslam kültürüne bağlayan en kuvvetli bağın koparılacağı, gerçek Türk kültürünün özünü saran kabuğun kırılacağı ve Türk toplumu ile uygar dünya arasındaki duvarın yıkılacağı düşünülmüştür. Düşünülen de olmuştur. Yazı değişimi, eğitim ve öğretimi kolaylaştırmanın ötesinde, Batı dünyasına girmenin ve onun bütün kaynaklarından yararlanmanın yolunu açmıştır.¹⁶⁹

Eğitimin, lâik ve ulusal bir kültür yaratmaya yönelik amacını gerçekleştirecek önemli unsurlardan biri de, eğitim ve öğretimle birebir ilişkisi olan dildir. Çünkü dil, kültürü kuşaklardan kuşaklara taşıyan bir araçtır. Karma bir dil olan Osmanlıca ve bu dilin en ağırlıklı bileşeni olan Arapça ile ulusal ve lâik bir kültür oluşturmak mümkün değildi. Ayrıca Arapça'nın dinsel bir dil

¹⁶⁶ Şerafettin Yamaner, *Atatürk Öncesi ve Sonrasında Kültürel Değişim*, s: 195, 196.

¹⁶⁷ Hasan Akgündüz, *Eğitime Dair Kuramsal ve Tarihsel Çözümler*, Diyarbakır2008.

¹⁶⁸ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s: 278, 279.

¹⁶⁹ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü DüşüncedeUlusal Eğitim*, s: 62.

niteliğinde görülmesi kültürün lâik yanını da zedelemekteydi. Bu, bir eğitim işiydi. Yazı değişimi ile, dil ve yazı arasındaki kopukluk iyice ortaya çıkmıştı. Çünkü bu değişim ile kabul edilen yeni alfabede Arapça ve Farsça sözcüklerin yazımı için uygun harfler yoktu. Bu çarpıklık Türk diline yerleşmiş Arapça ve Farsça sözcüklerin yazı dilindeki işlevini kendiliğinden ortadan kaldırmıştı. M. Kemâl'in "*ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk ulusu, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır*", şeklindeki sözleri, dil çalışmalarının itici gücünü oluşturmuş ve bundan sonraki çalışmalar, "Türk dilini ulusal kültürümüzün eksiksiz bir anlatım aracı haline getirmek, Türkçe'yi çağdaş uygarlığın getirdiği tüm gereksinimleri karşılayacak yetkinliye erdirmek" amacına yönelik olmuştur.¹⁷⁰

1931 yılında Türk Ocakları kapatılarak yerlerine Halkevleri kurulurken, "Türk Tarihi Merkez Heyeti" de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adıyla yeni bir yapıya kavuşmuş, Atatürk'ün Koruyucu Başkanı olduğu derneğin kuruluş amacı yönetmeliğinde şöyle belirlenmişti; "Bilimsel toplantılar düzenlemek, Türk Tarihinin kaynaklarını araştırıp bastırmak, Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere araştırma ve keşif kurulları göndermek, çalışmalarının sonuçlarını her türlü yolla yaymaya çalışmak." 1935 yılında cemiyetin adı "Türk Tarih Kurumu" olarak değiştirilmiştir. Atatürk, Cumhuriyet devrimizde tarihçiliği milliyetçilik prensibinin esası olarak kabul etmiştir. Dil ve tarih alanında yapılan devrimlerin sonucu 9, Ocak 1936'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açılmıştır. Eski, kısır, dar tarih anlayışı terk edilmiş, yeni bir anlayışla Türk tarihinin medeniyet eserleri ile meydana çıkarılması hedeflenmiş, Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi için kaynak teşkil etmiştir.

12 Temmuz 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Türkçe'nin sadeleştirilmesi, yabancı kelimelerden arındırılması, aydın dili ile halk dilinin, konuşma dili ile yazı dilinin birleştirilmesi, eski klitaplardan ve ülkenin her bölgesindeki halk dilinden derlemeler yapılması ve yaptırılması kararlaştırıldı. Halkevleri, kurumun dış örgütü sayılıyordu. 26 Eylül 1932'de I. Türk Dil Kurultayı'nın toplanmasıyla dil devrimi çalışmaları hız kazanmıştır. Kurultayın amacı; "Türk dilinin öz güzelliğini ortaya çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yarasır yüksekliğe erdirmektir." Buna ulaşmak için, dilimizin sözcük hazinesini özleştirmenin, genel gelişmesini sağlamanın yolları aranmıştır. Atatürk; "*Türk demek dil demektir. Milletin çok belirgin niteliklerinden birisi dildir. Türk milletindenim diyen insanlar, her şeyden evvel ve mutlak Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, câmiasına*

¹⁷⁰ A.g.e., s: 64.

mensubiyetini iddia ederse, buna inamak doğru olmaz” diyerek kurumun çalışmalarını desteklemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’dan yalnızca ülkenin tek üniversitesi olan ve İstanbul’da bulunan Darülfünun (Fenler evi)’u devralmıştı. İstanbul Darülfünunu başlangıçta, mederese denen Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fünun fakültelerinden oluşuyordu. Daha sonra buna İlahiyat medreseside eklenmişti. Darülfünun, cumhuriyetin ilk 10 yılında yapılan devrimlere hiçbir destek vermemiş, hiçbir ciddi bilimsel çalışma, araştırma ve özgün yayın etkinlikleri de olmamıştır. Türkiye’de yüksek öğretim konusunu inceleyip görüşlerini belirtmek üzere İsviçre’den Profesör Albert Malch getirilmiş ve kendisi bir üniversitede bulunması gereken nitelikler konusunda rapor hazırlamıştır. Yapılan incelemeler sonucunda İstanbul Darülfünunu 31 Temmuz 1933’de kapatılmış yerine 1 Ağustos 1933’te İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.

Cumhuriyetin açtığı ilk yüksekokul Musiki Maaalim Mektebidir.(1924). Ertesi yıl 5 Kasım 1925’de Türk yargı organlarının personel ihtiyacını karşılamak için Ankara Hukuk Mektebi (Fakültesi) açılmıştır. Orta öğretim kurumlarının öğretmen ihtiyacını karşılamak için 1926 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü kurulmuştur. 1930 yılında Yüksek Ziraat Mektebi açılmış mektep, daha sonra Yüksek Ziraat Enstitüsü haline dönüşmüştür.1937 yılında Köy Öğretmenleri Yasası çıkarılmış ve Köy Öğretmen Okulları açılmıştır.

Atatürk, bir filozof değildi. Fakat felsefeden geniş ölçüde yararlanmıştı. Hiçbir zaman tek bir felsefi akıma bağlı kalmamış, felsefenin çeşitli akımlarından yararlanmıştı. Atatürk, felsefi açıdan olgucu (pozitivist), işlevselci (fonksiyonalist), pragmatist, hümanist, gerçekçi (realist) rasyonalist olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle felsefi tutumunda eklektik bir yol izlemiştir denilebilir. Yani bu akımların bir çözümlenmesini ve bu çözümlerneyi eyleme dönüştürme gücünü temsil etmektedir. Başka bir deyişle onun benimsediği ve yararlandığı çeşitli felsefi akımlar, ulusal öze dayandınlan bir bireşim (Sentez) olarak ele alınabilir.¹⁷¹

2.2. Atatürk’ün Türk Eğitim Bilinci ve Pratiğini Doğrudan Etkileyen Deneyimleri

Mondros Ateşkes Antlaşmasından hemen sonra, başta Yunanistan olmak üzere işgal ordularının kontrolleri altına aldıkları bölgelerde ilk hedef aldıkları kişiler öğretmenler ve subaylar olmuştur. Bilhassa Yunanlılar Batı Anadolu’yu işgali müteakip 1921–1922 öğretim yılı başından itibaren tüm okulları kapatmışlar ve açık tuttıkları bazı okullarda da Yunanca tedrisata başlamışlardır. Yakaladıkları öğretmenlerin pek çoğunu ise Yunanistan’a sürgüne

¹⁷¹ Mahmut Tezcan, *Atatürk’ün Eğitim Anlayışına Felsefi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s: 568.

göndermişlerdir. Bilhassa Manisa, Aydın, Ödemiş, Bursa bu uygulamadan en çok zarar gören yerleşim birimleri olmuştur. Sadece Bursa şehrinde Öğretmen Okulu ve lise dâhil on bir okul kapatılıp binalarına el konulmuştur. Bu baskı ve yıkıcı uygulamalara karşı direnen Türk irfan ordusu mensupları ise Denizli'nin Çal kasabasında Yunanlılara karşı ilk gönüllü müfrezeyi kurmuşlardır. Gündüz Okullarda öğrencileri okutan ve gece de elinde silahıyla cepheye koşan bu kahraman ve vefakâr kitlenin kayıplarının artması üzerine, 7 Mart 1921'de çıkarılan bir kanunla cephelere gitmesi ancak kanun zoruyla sınırlandırılmaya çalışılmıştır. İnsanlık tarihinde bu denli ulvi ve manalı bir örnek mevcut değildir. Kurtuluş Savaşı sırasında tıpkı öğretmenleri gibi cepheye koşan ve görev almak isteyen öğrencilere izin verilmemesine rağmen genelde onların gönüllü olarak mücadeleye katılmaları, Türk ulusunun geleceğinin teminatı olmuştur.

Anadolu'ya yönelik kültür tahribatı ve asimilasyonu yalnız Yunan uygulamaları ile sınırlı kalmamıştır. Fransızlar da Adana'daki liseyi kapatmışlardır. Keza Mart 1921'de Merzifon'daki Amerikan Kolejindeki öğretmenlerin Pontus Rum faaliyetine yataklık ettikleri tespit edilmiştir. Hatta bu okulda görevli bulunan bir Türk öğretmen Rumlar tarafından öldürülmüştür. İşte bu tahrip olunan kültür değerlerinin yeniden tesisi ve onlara yeni bir veçhe kazandırılması için Başöğretmen Mustafa Kemâl, her işte yaptığı gibi ülkeyi ve halkı ziyarete çıkmış, elinde tebeşir, önünde karatahta ile halkı aydınlatma seferberliğinin liderliğini sürdürmüştür. İlk ziyaret ettiği yerler Tekirdağ, Çanakkale ve Maydostur. Daha sonra sahil şehirlerini, Orta Anadolu'yu ve yurdun diğer yerlerini dolaştı. Sokaklarda, dükkânlarda, gazinolarda, belediye salonlarında hem öğretti hem de halkı imtihan etti.¹⁷²

Türk toplumu için yeni değerler ve kurumlar içinde her yönden çağdaşlaşmaya yönelme ve daha sonra uygarlık düzeyini geliştirme, Atatürk'ün temel amacı idi. Ona göre çağdaş uygarlık düzeyine akılcılık yolu ile varılır. Çağdaş uygarlık düzeyi derken, günümüz uygarlığının en yüksek basamağı anlaşılmaktadır. En yüksek basamakta ise batılı toplumlar bulunmakta idi. Bu nedenle çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın başka bir adı da Batılılaştırma. Atatürk ile kendinden öncekiler arasında Batıya yönelik bakımından fark vardır. Örneğin Tanzimatçılar, Batının maddi kültürünü, yani, teknik ve örgütlenme biçimini almak, sanat, hukuk, töre gibi manevi kültüre yanaşmak istemiyorlardı. Kültür "İç", uygarlık "Dış" değerler olarak ayrılıyordu. Oysa Atatürk bütün bir değerler sistemini değiştirmeyi, devirmeyi amaçlamakta idi. Onun girişiminin dayandığı sav, bir uygarlığın dış değerleriyle, iç değerleriyle bir bütün olduğudur. Tüm uygarlık öğeleri iç içedirler, birbirlerini karşılıklı olarak etkileyip bir uyuma varmaya çalışırlar. Bu nedenle kültür ve uygarlık ayırımı yapaydır. O, çağdaşlaşmada kültür ve değer aktarmacılığını reddeder. Ona göre, bizi Batılı bir ülke olmaktan alıkoyan gelenekler ve kurumlar ortadan

¹⁷² Veli Yılmaz, *Gazi Mustafa Kemâl Atatürk*, s: 341.

*kalkmalıdır. Bağınağı karşı açıkça cephe alınmalıdır. Halk, kara kuvvetin pençesinden kurtarılmak için eğitilmelidir.*¹⁷³

Osmanlıdan, ulusal özellik taşımayan, bilimsel düşünceye kapalı ve yöntem olarak yaratıcılığa imkân vermeyen eğitim kurumları ve sistemi sistemi devralınmıştır. Dinsel ve geleneksel kültür kalıpları ile çevrilmiş kapalı bir toplumda, yaşamın tek amacının varsayılan öteki dünya için olduğu doğrultusunda koşullandırılmış bulunan Türk insanı, bağımsız düşünce aşamasına ulaşamadığından, içinde bulunduğu durumu kabullenerek daha iyi bir yaşam özlemini duymamıştır. Kendisini yönetenler, onun bu özlemi duymasını sağlayacak olanakları ona vermemiştir ve onu bu yönde eğitmemişlerdir. Bu nedenle, Türk insanında bu özlemi yaratmak için, en önemli bir unsur olan eğitim sisteminin, dinsel ve geleneksel yanlarından arındırılıp çağdaş bazı prensiplere ve temel ilkelere dayandırılması gerekmiştir. Atatürk'ün eğitim ve öğretim konusunda üzerinde durduğu ilkeler, O'nun tarafından özel olarak sıralanmış ilkeler değildir. Bunlar Atatürk'ün çeşitli nedenlerle çıktığı yurt gezilerinde ve mecliste yaptığı konuşmalardan çıkarılmıştır.¹⁷⁴ Eğitimde ulusallık ilkesi, eğitimde lâiklik ilkesi, eğitimde birlik ilkesi, eğitimde bilimsellik ve çağdaşlık ilkesi, karma eğitim ilkesi, yaygın eğitim ilkesi, daima gözetilen ve en başta gelen belirleyici olanlardır. Çağın gelişmelerine paralel olarak tamamlayıcı olanlar da bu esaslar içinde ele alınabilir.

Bazı bölümlerini Atatürk'ün bizzat kendisinin kaleme aldığı, basımını ve okullarda okutulmasını yakinen takip ettiği dört ciltten oluşan Türkiye Cumhuriyeti-Tarih IV (devlet Matbaası 1931) adlı eserde Cumhuriyetin maarif ve terbiyede güttüğü gayenin ana esasları ve hedefi şöyle belirtilmektedir: *“Milliyetçi, halkçı, inkılâpçı, lâik cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek, ilk tahsili fiilen genelleştirmek ve dağda yalnız yaşayan küçük çobana kadar tüm vatandaşlara okuyup-yazma öğretmek, yeni nesilleri bütün tahsil derecelerinde genellikle uygulamalı ve bilhassa ekonomik hayatta etkili ve başarılı kılacak bilgilerle teçhiz etmek, toplum hayatında, dünya ve ahret cezaları korkusundan doğan ahlak yerine, hürriyet ve zamanın gerçeklerine istinaden hakiki ahlak ve fazileti hâkim kılmak. Bu dört esasa dayanan cumhuriyetin genel eğitim hedefi; Türk Milletini medeniyet yolunda en ileriye götürmek ve yeni nesilleri bu irade ve inançla yetiştirmektir.”*¹⁷⁵

Tarihin akışı içinde varlık alanına çıkan ve uzun soluklu devlet oluşumlarının ardında bu devleti yeniden üreten ve halkla yönetim arasında hakem statüde çalışan bir düşünce ve eğitim kurumu aramak gerekir. Yoksa ait olduğu toplum sisteminde

¹⁷³ Mahmut Tezcan, *Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefî ve Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s: 568.

¹⁷⁴ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, s: 66.

¹⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Tarih IV, s: 260, 261.

kendini yeniden üretecek böyle bir alt sistemi olmayan veya var olan böyle bir sistemle düşünce ve eğitimin doğasına uygun bütünleşme kuramayan devlet sistemleri, zamanın aşındırıcılığı ve eskiticiliğinden kurtulamamaktadır. Düşünce ve eğitim kurumları -insan ağırlıklı yapıları ve karmaşık örgütsel iklimleri nedeniyle- tarihin her döneminde sosyal iletkenliği en yüksek toplumsal birimler oluşturmuştur. Bu karakteristiğın açılımı; herhangi bir toplumsal çerçevede sosyal yapı ve değişmelerle eğitim kurumlarının birbirlerine karşı ileri düzeyde duyarlılığa sahip olmasıdır.¹⁷⁶

1929 yılında başlatılan çalışmalar neticesinde okullarda millî tarih ve yurt bilgisi konuları okutulmaya başlanmış, 12 Nisan 1931'de Atatürk'ün, çalışmalarına bizzat katılıp yön verdiği Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. (Cemiyet 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını almıştır.) Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından dört ayrı kitap halinde dünya ve insanlık tarihi ile Türk tarihini konu alan kaynak eserler hazırlanarak tedrisata konulmuştur. Ayrıca Türk Tarih Kurumunun çalışmaları 9 Ocak 1936'da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi vasıtasıyla da dil, coğrafya, arkeoloji, antropoloji, Anadolu medeniyetleri gibi birçok alanlarda ilmi araştırma ve öğretimle desteklenmeye başlanmıştır. "*Türk demek dil demektir...*" diyen Atatürk, 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyetimin kuruluşunu sağlamış, bu cemiyetin kurulması ve 1928 yılında gerçekleştirilen yazı inkılâbı sonucu Arapça ve Farsça derslere son verilmiş ve Türk dilinin yabancı kelimelerden arındırılarak zenginleştirilmesi yoluna gidilmiştir.

Eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden sonra Türkiye'de dini eğitim gören yabancı okulların uyması gereken prensip ve kurallara riayet edip etmediği, hükümet tarafından dikkatle takip edildi. Hatta okullardaki haç işaretleri ve Hristiyanlıkla ilgili tabloları indirmeyen Fransız ve İtalyan okulları Türkiye'de hiçbir dinin ve mezhebin propagandası yapılamayacağı hatırlatılarak kapatıldı. Keza, 1928 yılında Bursa Amerikan Koleji'ndeki iki Müslüman öğrencinin Hristiyan olması üzerine bu okul da kapatıldı. Bu durum ilgili ülkeler ile Türkiye arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. Fakat cumhuriyet hükümetlerinin bu konudaki tavizsiz tutumu ve ülkede bulunan tüm yabancı okulların da lâiklik ilkesine uymak zorunda oldukları gerçeğinden hareketle anılan okulların kontrolleri sağlandı. Yabancı ve azınlık okullarının Türkiye'nin ve Türk millî menfaatlerinin aleyhine propaganda yapmasını önlemek için Türk tarih ve coğrafyası derslerinin Türk öğretmenler tarafından verilmesi temin edildi. Bu uygulamalarla Türk kültürünün ve Türklük değerlerinin zarar görmesi önlenmiş oldu.¹⁷⁷

Mustafa Kemâl, çağdaş Türk Eğitim Bakanlığı'nın örgütsel temellerini daha kurtuluş savaşı sırasında, o yokluklar içinde atmış, savaş biter bitmez Millî Eğitim Bakanlığı'nın akılcı ilkeler üzerinde örgütlenmesi amaç edinmiştir. Ders programlarının düzenlenmesi, öğretim ve eğitime elverişli okul binası mimarisinin saptanması, ders kitaplarının yazdırılması, basımı ve dağıtımı, ders araç gereçlerinin hazırlanması, öğretmenler için eğitim dergilerinin yayınlanması, güzel sanatların geliştirilmesi, Türkçenin arındırılması işlerinin Millî Eğitim Bakanlığı'nca üstlenilmesi

¹⁷⁶ Hasan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi (Amaç-Yapı-İşleyiş)*, s:46, 500.

¹⁷⁷ Veli Yılmaz, *Gazi Mustafa Kemâl Atatük*, s: 338, 339.

ülke koşullarına göre saptanmış ussal bir eğitim politikasının gerekleriydi. Bütün bunlar yapılırken John Dewey, Kemerrer, Kühne gibi, dünyanın en önde gelen eğitim bilimcileri ve felsefecileri Türkiye'ye çağrılmış, onlardan görüşler alınmış, bu görüşler Türkiye'nin koşulları ışığında değerlendirilerek politikalar ve programlar geliştirilmiştir. İsmail Hakkı Tonguç, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hasan Ali Yücel, Kâzım Nami Duru, Rüştü Uzel gibi düşünceleri ve uygulamalarıyla Türk eğitim tarihine geçen Türk eğitim bilimcileri de yine bu dönemde yetişmiştir. Cumhuriyetin daha ilk yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı'na "Yazım ve Çeviri" dairesi eklenmiştir. Cumhuriyet, Millî Eğitim Bakanlığı'nın kilit yerlerine hep ülkenin en değerli eğitimcilerini getirmiştir.¹⁷⁸

Atatürk'ün eğitimin önemi ve gereklerine ilişkin temel düşüncesi üst düzey yöneticilerine ve Millî Eğitim Bakanlığına da yansımış ve çok geçmeden Millî Eğitim Andı (Maarif Misakı) diye nitelendirilen bir metne dönüştürülmüştü. 8 Mart 1923'te Millî Eğitim Bakanı İsmail Safa Uzler'in yayımladığı bir genelge ise, M. Rahmi Balaban tarafından Maarif Misakı olarak adlandırılmıştı. Söz konusu genelge 2 bölümden oluşuyordu. "Genel Eğitim Kurumundan Amaç Nedir?" (Maarif-i Umumi Müessesesinden Maksat Nedir?) başlıklı ilk bölümde, Millî Eğitim Bakanlığı'nın salt bir "Okullar Bakanlığı" olmaktan çıkartılması ve eğitim-öğretimin "İlköğretim" ile sınırlandırılmaması gerektiği açıklanıyordu. Eğitimin ulusal heyecan yaratması, ulusal bilinci sağlaması ve düşünce özgürlüğüne, düşünsel gelişmeye olanak vermesi gerektiği vurgulanıyordu. Genelgenin ikinci bölümünde Eğitim'de gözetilen amaç ve elde edilmek istenen sonuçlar sıralanıyordu: Ulusal duygular güçlendirilmeli, ancak ulusal varlığa zarar vermeyen her görüşe saygılı davranılmalıdır. Yeni kuşaklar çalışma ve üretici olma düşünceleriyle yetiştirilmelidir. Ekonomik kalkınma ancak böyle sağlanabilir. Uygar dünyada ulusçu fakat aynı zamanda uygar ve insancıl (Hümanist) ülküler taşımak gerekir. Bu ilkeler doğrultusunda Türk Millî Eğitimi'nin temel amacının "*Türk ulusunun uygarlıkta en ileriye götürmek. Yeni kuşakları Türk olmak onurunun gerektirdiği aşk, istenç ve güçte yetiştirmek.*" olduğu belirtiliyordu.¹⁷⁹

Eğitim tarihimizde önemli bir yeri bulunan Millî Eğitim Andı'ndan '6' yılsonra dönemin Millî Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü Taray Atatürk'ün görüşlerini de yansıtan çağdaşlaşmada eğitimin gözetmesi gereken ilkeleri belirten yeni bir genelge yayımlamıştı. Atatürk'ün değişik demeçlerine dayanarak Cumhuriyetin ilk yıllarında yetiştirilmek istenen kuşaklar için gözetilen niteliklerin geçmişin hurafelerinden arınmış, müsbet bilimlerin temeline dayanan, güzel sanatları

¹⁷⁸ Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, s: 398.

¹⁷⁹ Şerafettin Turan, *Çağdaşlaşmada Eğitimin Yeri*, s: 30.

seven, düşüncesi, vicdanı, bilgi ve kültürü (irfanı) özgür, ülke sorunlarının ideolojisini anlayacak, anlatacak ve kuşaktan kuşağa yaşatacak, bilinçli cumhuriyetçi, bilinçli demokrat, bilinçli lâik, düşün eğitiminde olduğu kadar, beden eğitiminde de yeteneği artmış ve yükselmiş, erdemli, güçlü bir gençlik olduğu açıklanıyordu. Bu yetenekleri taşıyacak kuşaklar, gene Atatürk'ün deyiimiyle “*öğretmenlerin eseri*” olacaktır.¹⁸⁰

Atatürk dönemindeki uygulamalar ve yazılı belgeler incelendiğinde Atatürk'ün eğitimin işlevselliği üzerinde önemle durulduğu görülür. 1926 yılında hazırlanan “Maarif Teşkilatı Hakkında Layiha” da bugünde canlılığını koruyan şu görüşler yer almaktadır: “Okul ile hayat arasında Çin settinin kaldırılması, tarımsal çevrelerde çiftlik okulların kurulması, ders konularının çevreden alınması, memleketin hakiki bir hayat ve iş okuluna ihtiyacı bulunduğu, okulun sosyal hayatta aydınlatıcı bir merkez olması, eğitim sisteminin kökten bir reforma tabi tutulması, okullarda soyut insanın yetiştirildiği, doğa ile çocuk arasında kara kitap bulunduğu, tek okul sisteminin kurulması, üretici bir eğitime önem verilmesi gerektiği, okul hayatının çevrenin ekonomik şartlarına göre düzenlenmesi, her bölgede o bölge ekonomisinin özelliğine göre sanat okulları açılması, genel ve teknik öğretimin birbirinden ayrılamayacağı.”

Atatürk dönemindeki eğitim sisteminin diğer bir özelliği de yerel ihtiyaçlara duyarlı olması, eğitim ile sanayi, tarım ve diğer kesimler arasında bilgi alış veriş yollarının açık tutulmasıdır. 3 Nisan 1926 tarihinde yürürlüğe giren 789 sayılı kanuna göre “Talim ve Terbiye Dairesi” ile eğitim hizmetlerinin taşra teşkilatında yer alan “Maarif Eminlikleri” kurulmuştur. Atatürk dönemindeki eğitim politikası saptanırken ve uygulamalar yönlendirilirken çeşitli dönemlerde eğitim sistemini yönlendiren İskolastizm, Hümanizm, Realizm, Pragmatizm v.b. doktrinlerin hiçbirine bağlı kalınmadığı ve çeşitli görüşlerden yararlanarak Türkiye'deki sorunları çözecek şekilde bir senteze gidildiği görülmektedir. Atatürk bunu şu şekilde açıklamıştır: “Biz ilhamımızı gökten değil doğrudan doğruya yaşadığımız hayattan almış bulunuyoruz. Bizim yolumuzu çizen, içinde bulunduğumuz yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve birde milletler tarihinin bin bir facia ve ızdırap kaydeden yapıpraklarından çıkardığımız neticedir.”¹⁸¹

13 Kasım 1937'de Sivas Lisesi'nde derse katılan Atatürk, bir kız öğrencinin hendese (geometri) dersini anlatırken sıkıntı çektiğini görmüştür. Öğrencinin sıkıntısı Arapça olan aç, çizgi, paralel ve üçgen gibi temel kavramların, Arapça bilmeyen öğrenci tarafından rahat bir şekilde ifade edilememesiydi. Atatürk bu durum karşısında, “Bu anlaşılmaz Arapça terimlerle öğrencilere bilgi verilemez.” diye uyarıda bulunmuş ve bizzat kendisi karatahtanın önüne geçerek “zaviye” yerine “açı”, “dılın” yerine “kenar” ve “müselles” yerine “üçgen” sözcüğünü kullanmıştır. Ankara'ya döner dönmez Geometri Kılavuzu isimli kitabı yazmaya başlamış ve bu

¹⁸⁰ A.g.e., s: 31.

¹⁸¹ Hıfzı Doğan, *Atatürk'ün İşlevsel Eğitim Anlayışı*, s: 71, 72.

kitabı kısa sürede bitirerek, eğitim–öğretim konusunda kitap yazacaklara örnek olması ve Türkçe terimlerin kullanılmasını yaygınlaştırılması için Maarif Vekâletine göndermiştir.¹⁸²

Eğitimin millî olması konusunda çok duyarlı olan Atatürk, eğitimi dini eğitim, millî eğitim ve beynelmilel eğitim olarak sınıflamakta ve bunların amaç ve gayelerinin farklı farklı olduğunu, toplumu hür, bağımsız ve yüksek bir toplum olarak yaşatacak olanının Millî eğitim olduğunu kabul etmektedir. Diğer eğitim sistemlerinin geçersizliğini 1925 yılında yaptığı bir konuşmasında şöyle anlatmaktadır: “*Yeryüzünde üçyüz milyonu geçen İslam vardır. Bunlar ana-baba hoca eğitimiyle, terbiye ve ahlâk almaktadırlar. Fakat üzümlere söylüyorum gerçek hadise şudur ki, bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve hor görü zincirlerini kırabilecek insanlık meziyetini vermemiştir, veremiyor. Çünkü eğitimlerinin hedefi millî değildir.*”¹⁸³

Atatürk, geleneksel olarak uygulanan mevcut eğitim sistemini yetersiz bulmuş ve ülkenin gelişmesinde bu tür eğitimin olumsuz sonuçlarını dile getirmiştir. Çeşitli konuşmalarında belirttiği ana konular şunlardır: Toplumda bilgisizlik yaygındır. Cehaletin yaygın oluşu, eski dönemin en belirgin özelliği idi. Yöneticiler de kendi amaçları için bu durumun sürdürülmesini teşvik ediyorlardı. Öğretim yöntemleri yetersizdir. Ezberciliğe dayalı bir öğretim yöntemi eğer emendi, Yaratıcılığı engelleyici nitelikte idi. Eğitim millî değildir. Bu husus, hem kuruluş, hem de öz yönünden söz konusudur. Millî bir kültürün gelişmesine uygun olmayan bir eğitimidir. İstikrarlı bir eğitim politikası yoktur. Osmanlı eğitiminin son dönemlerinde her Maarif Nazırının, vekilinin ayrı birer programı vardı. Tüketici insan yetiştiren, yaşamı bilmeyen, yüzeysel bilgiye sahip insan yetiştirme amaçlı bir eğitim sistemi vardı. Geleneksel olarak uygulanan eğitim, bu dünyaya değil, öbür dünyaya yönelmiştir. Çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Eski eğitimin bu eksindenlerden dolayı oluşturulacak yeni eğitim politikası, özgür düşünceyi durduran, yaratıcılığa engel olan, yapıcılığa yer vermeyen tüm uygulamaları kaldırıp, onların yerine insan zekâsının özgür bir duruma getirilmesini hedef almıştır.¹⁸⁴ Bu nedenle, Atatürk dönemi eğitim sisteminde gerçekleştirilen başarılar gelişigüzel bir çalışmanın veya çeşitli tesadüflerin ürünü değildir. O, önce eğitim hedeflerini tespit etmiş, bunu açıklamış ve bütün davranış ve sözlerinde bunu yansıtmıştır.

¹⁸² Agop Dilaçar, *Atatürk ve Türkçe*, s: 52.

¹⁸³ Cemal Avcı, *Atatürk ve Eğitim*, s: 358.

¹⁸⁴ Mahmut Tezcan, *Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefî ve Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s: 573.

Atatürk'ün, eleştirdiği eğitim sisteminin yerine, ortaya koyduğu yeni eğitimin esasları şu ana noktalarda toplanmaktadır.¹⁸⁵

- Eğitim millî olmalıdır. Yetiyecek çocuklarımız kendi millî değerlerimizle yetiştirilmelidir. Bu millî eğitim gelecek nesillere kuvvetli bir millî his aşılmalı, millî birlik ve beraberlik duygusunu kuvvetlendirmeli ve toplum ihtiyaçlarına uygun olmalıdır. Taklit olmamalıdır.

- Eğitim lâik olmalı, bilimi temel almalıdır.

- Öğretim tek olmalıdır. Bir ülkede farklı eğitim verilmesi, o ülke içinde birbirine zıt görüşlü insanlar yetiştireceğinden toplumsal huzurun bozulmasına neden olur. Zümresel ya da kültürel cinsten farklılıklara müsaade edilmez. Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) yasası bu amacın esasıdır.

- Eğitim işlevsel olmalıdır. Okul ile yaşam arasında bir bağ kurularak, öğretilenlerin toplum hayatında kullanılması amaçlanmalıdır.

- Eğitim meslek kazandırmalıdır. Üretici eğitime yönelmesi önemlidir.

- Eğitimde cinsiyet farkı gözetmeksizin her iki cins te eşit hak ve imkanlardan faydalanmalıdır. Her iki cinsin de eğitim hak ve imkânlarından birlikte ve eşit olarak yararlanmalarına amaçtır.

- Eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Eğitim imkanlarından yararlanma, sadece bir grubun ya da sınıfın hakkı olmamalı, bütün vatandaşlar (kadın, erkek, çifçi, hamal vs.) eğitimden payalmalarıdır. Okullar en küçük yerleşme birimlerine kadar yaygınlaştırılmalıdır.

Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılını izleyen 1923-24 öğretim yılında Türkiye'nin nüfusu yaklaşık 11-12 milyon kadardı. Bu nüfusun ancak yüzde onu ve kadın nüfusunun ise ancak yüzde üçü okur-yazardı. Türkiye de 4894 ilkokul, 72 ortaokul, 23 lise, 64 meslek okulu, 9 fakülte ve yüksek okul olmak üzere toplam 5062 öğretim kurumu bulunuyordu. Bu okullarda görevli öğretmen ve öğretim üyesi ise ilkokulda 10238, ortaokulda 796, lisede 513, mesleki teknik öğretimde 64 ve yüksek öğretim kurumlarında 307 olmak üzere toplam 11918 kişi idi. Öğrenciler ise ilkokullarda 341941, ortaokulda 5905, lisede 1241, meslek okullarında 6547 ve yüksek öğretimde 2914 olmak üzere toplam 358548 kişiden oluşmaktaydı.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Cemal Avcı, *Atatürk ve Eğitim*, s: 359.

¹⁸⁶ Galip Karagözoğlu, *Atatürk'ün Eğitim Savaşı*, s: 320.

Eğitimin bu çok düşük sayısal özelliklerinin yanı sıra eğitimin niteliksel (kalite yönünden) özellikleri de pek iç açıcı bir durum göstermemektedir. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu mesleki formasyondan geçmemiş eğitim ve öğretimin bilimsel yöntemlerini öğrenerek yetişmemiştir. Öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere neredeyse okur-yazarlığı iyi durumda olan herkesin öğretmen olarak görevlendirilmesi bir zorunluluk olmuştur. Öğretim programları günün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak, ya dinsel eğitime önem veren ya da sadece genel kültür veren bir yapıya sahiptir. Beceriye pratiğe dayalı ve davranış geliştirmeyi amaçlayan öğretim programları henüz Türk eğitim sisteminde yaygın olarak görülmemektedir. Bütün imkânsızlık ve güçlülere rağmen Büyük Önder, İstiklâl Savaşı'nın ilk gününden itibaren çok başarılı bir eğitim savaşı da başlatmış ve zihninde oluşturduğu bir makro eğitim plânını uygulamaya koyarak Türk eğitim sistemine yeni bir biçim vermiş ve böylelikle bugünkü Türkiye'mizin sosyal ve ekonomik yapısının temellerini atmıştır.¹⁸⁷

*Atatürk Cumhuriyeti'nin eğitim felsefesinin amacı, çağdaşlaşmak kavramıyla özetlenebilir. O'nun gerçekleştirdiği özellikle eğitim ve kültür hayatıyla ilgili inkılâpların nihai hedefi çağdaşlaşmaktır. Atatürk'ün eğitim felsefesiyle yetiştirilmek istenen insan tipinin ideal özellikleri, millî kişiliğe sahip, bilgili dünya görüşünde laik ve akılcı, yapıp ettiklerinde faydalı, üretici ve hayatta pratik insan olarak özetlenebilir. Temellerini Batı'daki pozitivist, rasyonelist ve pragmatist felsefelerle progresivizm ve iş veya aktif okul gibi çağdaş eğitim akımlarından alan Atatürk'ün eğitim felsefesinin prensipleri, Cumhuriyet dönemi Türk eğitim sisteminin kuruluş gelişmesinde önemli hareket noktaları olmuştur.*¹⁸⁸

Osmanlı devletinde başlıca eğitim kurumları olan medreseler ve sıbyan mektepleri 17'nci yüzyıldan beri yararsız, yalnızca din ve Arap kültürü veren okullar haline dönüşmüş, yeniliklere cephe alıp taşlaşmışlardı. Atatürk'ün deyişiyle, 'köhne hukuk zihniyetinin mensupları, matbaanın bile ülkeye girmesine üç yüz yıl izin vermemişlerdi'. Bir kısım medreseliler, Tanzimat döneminde başlayan eğitimde yenileşme hareketlerini engellemeye çalışmışlardı. Atatürk, Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların istedikleri gibi at oynattıklarını, azınlıkların, her çeşit etnik toplulukların eğitim yoluyla, iktisaden güçlenip siyasî bakımdan bilinçlendiklerini ve devleti yıkmaya yöneldiklerini gözlemişti. O, sadece Türklerin amaçsız, etkisiz, cılız, anlamsız, köksüz bir eğitimin çarkları içinde kaldıkları ve millî benliklerinden habersiz yetiştirildikleri için kendi öz yurtlarında esarete sürüklendirildiklerini görmüştü.¹⁸⁹

Cumhuriyetin ilanından birkaç gün sonra Mustafa Rahmi Bey'in "Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif umdesi ve asrî Terbiye ve Maarif (Atatürk'ün Millî Eğitim İlkeleri ve Çağdaş Eğitim

¹⁸⁷ A.g.e., s: 321.

¹⁸⁸ Osman Kafadar, *Atatürk'ün Eğitim Felsefesi*, s: 68, 69.

¹⁸⁹ Yahya Akyüz, *Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*, s: 353.

Öğretim)” adlı 1339 (1923) tarihli eserinde Mustafa Kemâl’in özellikle “I. Maarif Kongresi (15-21 Temmuz 1921)”de Türk Millî eğitimi hakkındaki ilk direktiflerinin “Misak-ı Maarif” adıyla bir genelgede biraraya getirilmiştir. Gerek Mustafa Rahmi Bey’in kitabındaki ve gerek Atatürk’ün hemen o yıllardaki diğer konuşmalarında “eğitim” konusundaki görüşleri şunları kapsamaktadır:¹⁹⁰

- “Devlet ve hükûmet olarak yapılacak en yararlı iş Millî Eğitim işleridir.” Türk çocuğuna verilerek terbiye tamamen “millî” nitelikte olacaktır. Her şeyden evvel Türkiye’nin isteklerine, kendi benliğine, millî ananelerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele öğretilecektir. Atatürk bu konuda doğudan da, batıdan da yapılacak kopya ve aktarmaları çok “tehlikeli” görmekte ve “mazide yapılan hataları tekrarlamak gibi bir sonuç getireceğini” vurgulamaktadır. Ona göre kültür, tamamen millî bir konudur ve programlarımız tamamen millî olacaktır.

- Bilimde ise Atatürk evrensel bir anlayışın sahibidir. O’na göre ilim ve fen ve uygarlık insanların müşterek malıdır. En iyisi, en ilerisi nerde ise almak esastır. “*İlim ve fen nereden ise oradan alacağız ve milletin fertlerinin kafasına sokacağız, ilim ve fen için kayıt ve şart yoktur*” der. O’na göre eğitimin çağdaş kültüre dayanması, eğitimdeki millîlik esaslarını bozamaz.

- Eğitimin millî menfaatler dışına çıkmasını bugün hiçbir toplum istememektedir. Her ülkenin eğitim politikası kendi varlığının sürdürülmesine ve geliştirilmesine yöneliktir. Bizim için Atatürk’ün açtığı, çizdiği çizgide bütünleşilmesine kesin zaruret vardır. Atatürk, ilim ve irfan ve müspet ilim konusunda çok duyarlıdır. Der ki : “*Ben manevî miras olarak hiçbir nas-ı katı ve hiçbir dogma hiçbir donmuş, kalıplanmış kural bırakmıyorum. Benim manevî mirasım ilim ve akıldır. Böyle bir dünyada asla değişmeyecek hükümler getirildiğini iddia etmek aklın ve ilimin gelişmesini inkâr etmek olur. Benden sonra, akıl ve ilimin kılavuzluğunu kabul edenler manevî mirasçılarım olurlar.*” O, böylece, Türk milletine en büyük vasiyetini mirasın gerçeğini bırakmaktadır. Yine bu vadede, “*Türk milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir*” özdeyişi ile bu fikri vurgular. Atatürk’ü bu kuvvetli anlayışından ötürü bazı yazar ve bilim adamları “bilimsel lider” olarak tanımlamalarlar. Atatürk bilim alanında yetenekli bir liderdir.

- Türk çocuğuna verilecek eğitim mutlaka “lâik” olacaktır. Millî Eğitim Politikasında öncelikle halkın cehaletten kurtulması, okuma-yazma ve temel bilgilerin verilmesi en önemli davadır. Ülkenin gerçek kurtuluşunu bunda görür. Bugüne kadar eğitimin nurundan

¹⁹⁰ Burhan Göksel, *Atatürk’ün Millî Eğitim Politikası ve “Misak-ı Maarif”*, s: 384-386.

yararlanamamış ülkenin asıl sahibi olan köylüdür. Onlara “Okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dünyasını tanıttacak kadar coğrafya, tarihi ve ahlakî malûmat vermek ve amal-i erbayı (dört işlemi) öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir. Ortaöğretimin gayesi memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve tahsil-i âliye hazırlamaktır. Orta tahsilde dahi terbiye ve talim usulününün ameli ve tatbiki olması şarttır.”

- Kadınlarımızın da tüm öğretim kademelerinden geçerek yetişmeleri çok önemlidir. Eğitimin genel ve eşit olması lâzımdır. Böylece muayyen zümrenin, belirli şehirlerin eğitimden nasip alması yerine tüm ülkenin her yerindeki, ırk, din, mezhep, cins, sosyal sınıf farkı olmadan her Türk vatandaşının eğitilmesi öngörülmektedir. Bundan başka, okul ile aile arasındaki engeller kaldırılacak, ders konuları çevreden alınacak, üretici eğitime ağırlık verilecek, kız ve erkek çocuklar bir arada (karma) okuyacaklardır.

- Yine eğitim ve öğretim programları gerçekçi olarak, toplumumuzun ihtiyaçlarını karşılayabileceği gibi çağdaşlık nitelikleri de bulunacaktır. Yapılacak eğitim, çocuklarımızın disiplin ruhu ile yetişmesine de yönelik olacaktır.

Atatürk'ün çağdaş medeniyete yönelirken kitabî bilgilerden veya belli doktrinlerden esinlenerek değil, fakat toplumumuzun gerçeklerinden ilham alarak, yaşadığı hayatın ve o zamana kadar yapılan tecrübelerin ışığından faydalanarak Batı kaynaklı fikirleri de süzgeçlerden geçirerek bir sentez haline getirmek suretiyle hareket etmiştir. Bu bakımdan kendinden öncekilerle Atatürk arasında çok önemli bir fark vardır. Eskiler genellikle, sadece teknolojinin alınmasının yeterli olabileceğini, Avrupa Medeniyeti'nin kültür adını verdikleri manevi değerlerinin alınmasının gerekmediği görüşündeydi. Hâlbuki Atatürk medeniyet ile kültür arasında bir ayırım yapmamaktadır. Atatürk çağdaş medeniyete yönelirken onun budanarak alınmasına kesinlikle karşıdır. Kesin sonuç alabilmek için, topyekûn çağdaşlaşmak kararındadır ve bu kararını büyük bir enerji ile uygular. Hilâfetin kaldırılmasına paralel olarak aynı gün Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (Öğretimin birleştirilmesi kanunu) yürürlüğe konulması ile Türkiye'deki bütün okullar Millî Eğitim Bakanlığının denetimi altına verilmiş, yüzyıllardan beri çağa ayak uyduramıyan medreseler tarihi ömürlerini tamamlamışlardır.¹⁹¹

Şer'iyeye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasıyla (3 Mart 1924), bu Vekâlet tarafından idare edilen okullar ve medreseler de kaldırılmış bunun sonucunda da, Türk Millî Eğitimi lâikleştirmiş ve millîleştirmiştir. Karadeniz Bölgesine yaptığı seyahat esnasında, kendisine dilekçe ile başvurarak medreselerin tekrar açılmasını isteyen softalar heyetine Mustafa Kemâl; “Mektep istemiyorsunuz, halbuki millet onu istiyor. Bırakınız artık bu zavallı millet, bu memleket evlâdı yetişsin! Medreseler açılmayacaktır. Millet mektep lâzımdır.” cevabını vermiştir. Bu arada yabancı ve azınlık okulları da devletin denetimi kapsamına alınmış ve böylece çok değişik

¹⁹¹ Abdurrahman Çaycı, Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma, s: 43-45.

okullardan çok değişik formasyon alma yerine Cumhuriyet okullarından Türk Millî Eğitimi doğrultusunda feyzalma yolu açılmış oluyordu.¹⁹²

Atatürk, geçmişte çok büyük işler yapmış ve üstün medeniyet eserleri ortaya koymuş olan büyük bir milletin geleceğe de güvenle bakması için tarih araştırmaları ile çok yakından ilgilenmiştir. O, kültür meselelerinin ilmi metodlarla incelenmesi, çağdaşlaşmanın millî değerlerle benzemesi için, fakülteler ve üniversiteler kurulmasına önem vermiştir. 1925’de yeni hukuku öğretmek maksadıyla Ankara’da bir hukuk mektebi açılmış, 1933’te Darülfünun üniversiteye dönüştürülerek yeniden ve batı standartlarına göre organize edilmiştir. 1935 yılında da Ankara’da Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi kurulmuştur. Özellikle Türk kültürünü araştırmak maksadıyla açılan bu fakülte, zamanla Ankara Üniversitesinin temel fakültelerinden ve başkent in belli başlı kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Atatürk memlekette kültür birliğini üniversiteler çerçevesinde oluşturmayı düşünmüş, özellikler arzeden Doğu Anadolu’da Van Gölü kıyılarında bir üniversite açılmasını, 1937’de Meclis’i açış nutkunda dile getirmiştir.

O, aydınlar ve halk arasında mevcut kültür ikiliğinin varlığını istemiyordu. Çünkü aydınlar ve halk arasındaki uçurum ve kopukluk bir ikilik yaratıyor ve gerçek anlamda etkili ve çağdaş eğitim yapılmasını engelliyordu. Türkçe kurallar, sözcükler geliştirilerek dilimiz yabancı etkilerden arınmalı idi. Yazı devrimi, cahilliğin önlenmesinde gerekli bir uygulama olacaktı. Yazı devriminden sonra Mustafa Kemâl’in önderliğinde yurt çapında bir okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Bunun için Millet Mektepleri uygulamasına geçilmiştir. Bu mektepler, okuma yazma bilmeyen vatandaşları okuryazar duruma getirmek amacıyla tüm yurtt a açılan halk dershaneleri niteliğinde idi. Bu okullar okuma yazma seferberliğinin uzantısı olmuşlar ve ona hız kazandırmışlardır.¹⁹³

2.3. Kitle Eğitimsi Olarak Atatürk

Çağdaş düşünebildiği, dahası kimi konularda kendi çağını aşabildiği içindir ki Atatürk, özgürlük ve bağımsızlığa kavuşturduğu Türk toplumunun çağdaşlaşmasını amaç edinmiştir. Atatürk için, en önemli sorunlardan biri, düşüncelerin, kavramların halka maledilmesi ve halkın aydınlanması idi. Bu amaçla halk arasına karışarak, ya da kürsü’ye çıkarak konuşmaktan zevk alıyordu. Düşüncelerini basın yoluyla halka ulaştırabilmek için bir ara gazeteciliği bile denemişti. Görevden ayrılmış bir Ordu Komutanı olarak İstanbul’da bulunduğu mütareke

¹⁹² A.g.e., s: 46-49.

¹⁹³ Mahmut Tezcan, *Atatürk’ün Eğitim Anlayışına Felsefi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s: 577, 578.

döneminde, yakın arkadaşı Fethi Okyar'ı bir günlük gazete çıkarmağa razı etmiş, dahası bunun için gerekli parayı da sağlamıştı. Gazeteye gene Mustafa Kemâl'in önerisi ile "Minber" adı konmuş ve yalnız siyasal değil, "İlmi, edebi, fenni ve iktisadi" bir yayın organı olması öngörülmüştür. O, dilde devrime yönelirken, ya da Hatay sorunu gibi çok önem verdiği konularda gazetelere imzasız yazılar yazmıştır.¹⁹⁴ Bütün bu girişimler, O'nun fertleri aydınlatıp kitlelerin gelişmeleri için günümüzde halkla ilişkilerin temel kavramı olan yüz yüze görüşme ve çağdaş kitle iletişim vasıtalarından faydalandığını gösterir.

Tarihte bugüne dek hiçbir büyük stratej, hiçbir devlet kurucusu, hiçbir büyük devrimci ve hiçbir düşünür, Atatürk gibi, O'nun ölçüsünde, O'nun tutuşunda ve O'nun kadar eğitimin ve kültürün olağanüstü önem ve değeri, yöntemleri üzerinde ayrıntılarıyla durmamıştır. Halkta eğitimin uygulanması ve kültürün gelişmesi için O'nun özverisi ve içtenliğiyle uğraşmamış, toplumuna ve çağa en uygun eğitim düşünüy ve yeni yönler getirmemiş, eğitim konusuna devlet adamlarının ve yetkililerin dikkatlerini ve algılarını oluşturup uyarmaya çalışmamıştır.¹⁹⁵ O'nun kişiliğinin eğitimci özelliği, bu nitelikler içerisinde en başta gelenidir.

Atatürk'te öğretimsel liderlik özelliklerini görürüz. Öğretimsel Liderlik, etkilemenin ve değişim yaratmanın aracı olarak kendini gösterir. Gerek amaçların belirlenmesi gerekse bu amaçlara uygun yapılanmanın izleyenlere tanıtılıp benimsetilmesi, öğretimsel liderin görevidir. Atatürk'ün bilgilendirme alışkanlığı öğretimsel liderliğiyle alakalıdır. Onu değişik ortamlarda tartışma ve fikir çalışmalarında görmek mümkündür.¹⁹⁶

Atatürk'ün en büyük özelliği düşüncelerini bir eylem haline getirmiş olmasıdır. Gerek düşüncelerinde ve gerekse bunların uygulanmasında Atatürk'ün izlediği ana yön hakkın ve gerçeğin zaferini sağlamak olmuştur. Atatürk'ün kendi düşüncelerine inanması demek bunların başkalarının da vicdanlarında yaşadıklarını, kendi vicdanı ile onaylaması demektir. İşte deha dediğimiz de böyle düşüncelere sahip olmak ve onların yürütülebileceği sorumluluğunu kabul etmek ve yürütmek demektir. Atatürk'ün hayat hikâyesini yazanlardan biri olan Doktor Herbert Melzig "...Antik devrin büyük filozofu Eflâtun'un hükümdarlar filozofların ve filozoflar hükümdarların tahtına otursa idi" tarzındaki dileği iki bin yıllık bir tarihte gerçekleşemedi. Hâlbuki XX. Yüzyılda birinci defa olarak Atatürk'ün şahsında Eflâtun'un istediği gibi, kelimenin tam anlamıyla bunu görmekteyiz. Atatürk bir dâhi, bir mütefekkir olarak, bir milletin yani Türk milletinin kaderini ele almış ve bu milletle atıldığı istiklâl savaşı bu milletin medenî durumunu da değiştirip bir inkılâp ve diğer milletlerin haklarını koruyan bir barış ile insanlığa muhteşem bir örnek vermiştir." demektedir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitaplar*. s: 13.

¹⁹⁵ M.Rauf İnan, *Atatürk'ün Önder Kişiliği*, s: 39.

¹⁹⁶ Adnan Nur Baykal, *M. Kemâl Atatürk'ün Liderlik Sırları*, s: 15.

¹⁹⁷ Yalın İstenc Kökütürk, *Atatürk'ü Anlamak*, s: 191.

Atatürk daha genç bir subayken yurt dışında, Karlsbad'ta bulunurken mensubu olduğu yüce Türk Milleti'nin son asırlardır geri bırakılmış mevcut durumunu düzeltmek için takip edeceği yöntemi şöyle tespit etmiştir: *“Benim elime büyük selâyet ve kudret geçerse, ben hayatı içtimaiyemizde arzu edilen inkılâbı, bir anda yapacağım, ben bazıları gibi, efkâr-u ulemânın (âlimlerin fikirlerinin) yavaş yavaş benim tasavvur ve tefekkür etmeğe (tasarlamak ve düşünmeğe) alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyorum. Böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden bu kadar senelik tahsil-i âli gördükten (yüksek tahsil yaptıktan) sonra, hayatı medeniye ve içtimaiyeyi tetkik ettikten ve hürriyeti tezevvük (Hürriyetten zevk almak) için, sarfi hayat ve evkat ettikten (hayatımı ve vakitlerimi harcadıktan) sonra avâm mertebesine ineyim? Onları kendi mertebeme çıkarırım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar. Ama bu meselede tetkike değer bazı noktalar var. Bunları iyice kararlaştırmadan işe başlamak hata olur...”*

Atatürk, fikri eserlere ve yayınlara da çok büyük önem vermiştir. Daha Cumhuriyetin ilanından önce, 1 Mart 1923 günü Türkiye Büyük Millet Meclisini açarken yaptığı konuşmada, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olan, çalışma ve yayınlarından büyük memnuniyet duyduğu, Telif ve Tercüme Hey'etinden övgü ile bahsetmektedir. Kendisi, yöneticilerin kitap okumasını daima teşvik etmiş ve onlara örnek olmuştur.

Eğitim konusunun hayatî önemini bilen, *“Cumhurbaşkanı olmasaydım, Millî Eğitim Bakanı olmak isterdim.”* diyen Atatürk, il il dolaşarak, kara tahta başında yeni Türk harflerini millete öğretmeğe, benimsetmeğe çalışmış, Türk Milleti, kendisine “gazi” unvanından sonra “başöğretmen” unvanını vermiştir.

İlk eğitim bilimcimiz Farabi (870-950), devlet başkanının milletin eğiticisi olması gerektiğini, onun öğrenme ve öğretmeyi sevmesini, her şeyi kolayca öğretmesini bilmesi gerektiğini söylemişti. Atatürk, bir Devlet kurucusu ve Cumhurbaşkanıdır. İşte O, tarihimizde pek çok yöneticinin ihmal ettiği bu eğitimcilik görevini en iyi biçimde üstlenmiş, daha sonraki devlet adamlarına da izlemeleri gereken bir örnek olmuştur. I'inci Dünya Savaşı yıllarından başlayarak çeşitli vesilelerle öğretmenlere, halka seslenmiş ve eğitimle ilgili konuşmalar yapmıştır. O ayrıca, her zaman okulları ziyarete, derslere girip öğretmenleri izleme ve onlara sorular sormaya, böylece onları bireysel olarak aydınlatmaya da önem vermiştir.¹⁹⁸

Kişiliğiyle milletin eğiticisi olma rolünü benimseyen, Atatürk, önce kurduğu yeni devletin izleyeceği eğitim politikasının temellerini belirlemiş, daha sonra, bunların gerçekleşmesine yönelik eğitim reformlarını yönetmiştir. Bu çerçevede eğitim ilkelerine dayalı yasalar

¹⁹⁸ Yahya Akyüz, *Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*, s: 361.

hazırlatmış, bunların uygulanmasını izlemiş, gerektiği durumlarda tahtanın başına geçmiş, yeni Türk harflerini halka öğretmekte çaba göstermiş, öğretim kürsülerine çıkmış, öğretim programlarının hazırlanmasıyla görevli komisyonlarını yönetmiş, ders kitaplarıyla ilgilenmiş, ders kitabı yazmış, öğretmenlerle sık sık konuşmuş, derslere girip izlemiş, Akademik tartışmaları teşvik etmiştir. Yabancı önemli eğitimciler ülkeye davet edilmiştir. Böylece öğretmenlik de yaparak ve eğitim süreci uygulamalarına katılarak da "Milletin Eğiticisi" durumuna gelmiştir.¹⁹⁹

Atatürk, kendi eğitim ilkesini ve devrimlerini gerçekleştirecek anlayış ve gücü öğretmenlerde görmekte ve beklemektedir. Öğretmenler için tarihte hiçbir düşünürde, devrimcide, devlet kurucusunda ve başkanında görülmemiş övgü, umut ve güvenle ona seslenmektedir. Toplumda ve yönetimde ona daima üstün saygı ve değer kazandırmaya çalışmıştır. Atatürk bir başöğretmen olarak hemen her gittiği yerde öğretmen toplantılarına katılır, okullara uğrar, öğretmenlere pek çok değer verir, ödevlerinin önemini hatırlatırdı. 24 Ağustos 1924'te Öğretmenler Birliği Kongresi'nde, "*Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, beden en kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar (koruyucular) ister. Yeni nesli, bu nitelik ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir. Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askerî, siyasi, idari devrimler, sizin toplumsal ve fikri devrimdeki başarılarınızla teyid olunacaktır.*" (sağlamlaştırılacaktır.) *Hiçbir zaman aklınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden, fikri, hür vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister.*" diyerek, öğretmenler hakkındaki umut, güven ve düşüncelerini söylevlerinde açıklamıştır.²⁰⁰

*Atatürk, zaman zaman sofrasına şairleri, yazarları, bilim adamları ve sanatseverleri çağırırdı. Bir gün konukları arasında Şair Behçet Kemâl Çağlar'a dönerek: "Sen çabuk şiir yazarsın, şu içerdeki odaya çekil, bende hangi nitelikleri görüyorsan hepsini anlatan bir şiir yaz" emrini verdi. Behçet Kemâl Çağlar, hemen içeri odaya çekiliyor ve şiirini yazmaya koyuluyor. Aradan yarım saat kadar bir süre geçtikten sonra uzun bir şiirle döner. Atatürk: "Oku bakalım" der. Behçet Kemâl de o canlı ve sevimli sesiyle şiirini okumaya başlar. Bu şiirde Atatürk'ün yiğitliği, zaferleri, devrimleri bir bir dile geliyordu. Fakat her zaman Behçet Kemâl'e bol bol iltifat eden Atatürk duraklıyor: "Behçet, olmamış. Benim asıl niteliğim var ki onu hiç yazmamışsın." Sofrada bulunanların hepsi şaşırılmıştı. Bu yazılmayan niteliği acaba ne olabilirdi? Atatürk, sofrada bulunanları fazla bekletmemek için şöyle sesleniyor: "Benim asıl niteliğim var ki onu yazmamışsın. Ben ulusumun öğretmeniyim." Sofrada bulunanlar öğretime bu denli yüce bir saygıyı en yetkili bir ağızdan işitiyorlardı. Ulusuna yepyeni bir kimlik kazandırmak için sonsuz bir sabırla Başöğretmen olarak faaliyetlerde bulunmuş, neyi başarmışsa en başta bu öğretmenliği sayesinde başarmıştır.*²⁰¹

Millet Mektepleri yaygın halk eğitimi alanında başlı başına bir hamledir. Atatürk, 24

¹⁹⁹ Mahmut Tezcan, *Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Sosyolojik ve Fesefî Bir Yaklaşımı*, s: 592.

²⁰⁰ Hacı Angı, *Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi*, s: 135.

²⁰¹ A.g.e., : 133.

Kasım 1928 tarihinde Millet Mektepleri'nin Başöğretmen'i sıfatını alarak okuma yazma seferberliğine bizzat katılmıştır. İlk nüfus sayımının yapıldığı tarihte, 1927 de, Türk Milletinin ancak yaklaşık yüzde onu civarında küçücük bir azınlık okuma yazma biliyordu; geri kalan muazzam kütle kendi adını yazamayacak, halde idi. Hele yarınki kuşakları ana olarak yetiştirecek kadınlarımız arasında okuma yazma bilenlerin oranı yüzde beşi bulmuyordu. Okuma yazma seferberliği bu feci durumu düzetmeyi amaçlıyordu. Bir yandan temelde okuma yazma seferberliği ile uğraşılırken, öte yandan ülkeyi tam bir Üniversiteye, çağdaş yüksek öğretim kurumlarına kavuşturmak için önemli adımlar atılıyordu. İstanbul Darülfünununun yerine çağdaş bir Üniversitenin kuruluşu, Batı'dan çok sayıda, seviyeli bilim adamlarının getirilişi Atatürk döneminin önemli hamleleri arasındadır. Ankara'da açılan Fakülteleri, Enstitüleri, Yüksek Okulları da bu çabaların bir parçasıdır.²⁰² Akılcı ve inkılâpçı bir düşünür olan Atatürk'ün bu uygulamaları, O'nun düşünce hürriyetini esas aldığı ve bilime dayandığının göstergesidir.

Atatürk, 1920–1923 ve sonrasında büyük düşünür, büyük siyasalci ve felsefesini, ilkelerini, ereklerini, temel düşünlerini de kendisi yapan ve koyan büyük bir evrensel devrimcidir. O, tüm gerçekliğiyle halktan gelen ve halk çocuğu, tarihin en büyük strateji, çökmüş bir imparatorluğun yıkıntılarında yokluklar içinde, en olumsuz koşullar altında çağdaş güçlü bir devletin kurucusu, mimarı, gerçekleştirdikleri dünyanın her yerinde ve tüm zamanlarda, gelecekte insanlığa yol gösteren bir düşünür ve düşünlerini uygulayan evrensel bir devrimcidir. O'nun kişiliğinin eğitimci özelliği, bu niteliklerinden önce kendisini gösterir; asker birliklerinin eğitimi konusunda yazdığı ve çevirdiği yapıtlar bunun kanıtıdır.²⁰³

Atatürk'ün yakın çevresinde bulunanların başında gelen Afet İnan, Atatürk'ün sofrasının bir akademik tartışma yeri olduğunu belirterek, bu konu ile ilgili şunları söylemektedir:²⁰⁴

“Akşam toplantılarının ilk konuşmaları, günün önemli siyasi konuları üzerinde olurdu. Ondan sonra da umumi kültür meseleleri en çok zamanı işgal ederdi. Bu gece toplantılarında, konuşulan mevzuun mahiyetine göre, kütüphaneden kitaplar gelir, pasajlar okunurdu. Atatürk'ün Çankaya'daki toplantı salonunun bir tarafında, daimi olarak bulunan ve elektrikle dönen bir kara tahta vardı. Bu tahtalar, Florya Deniz Köşkü'nde ve Dolmabahçe Sarayı'nda, yemek yenen salonlarına da konmuştu. Böylece her gece siyaset, ilim ve edebiyat mensuplarının Atatürk etrafında toplandığı zaman, kara tahtasıyla ve çeşitli luga kitaplarıyla ve icap ettikçe kütüphaneden getirilen kitaplar ile ve herkesin eline verilen kalem ve kâğıtlarla, bazen Atatürk'ün sofrası bir mektep manzarası alırdı. Bu durumu tespit eden resimler de vardır.”

²⁰² Turhan Feyzioğlu, *Atatürk'ün Çağdaş Bilime, Eğitime ve Öğretmene Verdiği Önem*, s: 17.

²⁰³ M.Rauf İnan, *Atatürk'ün Önder Kişiliği*, s: 1.

²⁰⁴ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s: 293.

Bu özellikler, nedeniyle Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Atatürk'ün sofrasını “Hayat ve insanlığın dershanesi” olarak adlandırması çok anlamlıdır.

Atatürk, kısa sürede yapılan eğitime yönelik atılımların süratle uygulamaya konulması için öncelikle kararlılık ve inandırıcılık sergilemiştir. Devrim çalışmalarında kendi görüş ve düşüncelerine boyun eğdirmek gayesi gütmemiştir. Tam tersi, görüşleriyle inandıran, akılcı noktaları dikkatle dinleyen, inceleyen ve uygun sonuçları çıkararak bir devlet adamı olarak davranmıştır. Fakat bir görüş kesinlik kazanınca artık kararsızlık ve olasılığa yer bırakmaz, onun uygulanması için kırılmaz bir kararlılık, inatçı bir izleyicilik gösterirdi. Yeni harflerin kabulünde kurul, beş yıl süreyle derece derece halkın alıştırtılmasını önermişti. Kendisi üç ayda bu iş olmalıdır demiş, yapmış ve yaptırmıştır.²⁰⁵

Bir ferдин kültürü eğitim yolu ile yükseleceği gibi, bir milletin kültürü de eğitim yolu ile değişir, gelişir. Atatürk bu nedenle eğitim işlerine çok yakın ve geniş bir ilgi duymuştur. O, 1916'da Çanakkale muharebelerinin sona erişinden sonra Edirne'ye gidişinde Erkek Muallim Mektebi'ni ziyaret eder. Ankara'ya 27 Aralık 1919'da gelişinden sonra, ilk ziyarette bulunduğu yerler arasında ise, Ankara İdadisi (Lisesi) vardır.

Yetişmiş insan gücünün önemine inanan Atatürk, kalkınmada öncelikle insanın ele alınmasını, eğitilmesini ve bu konuda insana yatırım yapılmasını önemle vurgulamış, konuşmalarında bu gerçeği dile getirmiştir. Bu konuda yaptığı konuşmada: “*Gerekli sebeplerde hata ediyorsunuz! Bana yeni bir tesis yapacağınız yerde cansız maddelerden bahsediyorsunuz; hâlbuki bana adamdan bahsetmelisiniz! Filan yerde Ali Bey var deyin; onu, bana tasfir edin! Eğer bu Ali Bey istenen adamsa, binayı da, parayı da, etrafına toplanacak kitleyi de yaratır. Taşa, toprağa değil, insana kıymet verin*” demektedir.²⁰⁶

Atatürk, yeni harflerin süratle öğrenilmesi ve yaygınlaştırılması için her mevkiden ve kesimden kişilere, öğretmenlik görevini yapmıştır. Gazeteci Yunus Nadi, 19 Ağustos 1928 günü Dolmabahçe Sarayı'na gittiği zaman Harf Devrimi konusunda Atatürk'ün çabasından şöyle bahsetmektedir:²⁰⁷

“(…) Gazi: ‘Gel bakalım Yunus Nadi Bey, dedi; yeni harflerimizle meşgulüz. Başvekili imtihan ettim. Netice iyidir. Şu sandalyeyi alarak masaya iltihak et. Senin imtihan sıran da gelecektir. Eğer muvaffak olamazsan gazetendeki istical [ivedilik] davayı kaybetmiş olursun. Hoş, muvaffak olursan bu davayı evleviyetle [öncelikle] kaybedersin a’ dedi.”

²⁰⁵ Sami Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, s: 258.

²⁰⁶ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Sohbetleri*, s: 394.

²⁰⁷ Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev ve Demeçleri*, s: 244.

Atatürk, bilimsel çalışmaları incelerken ya da konu hakkında tartışmaları başlatmadan önce kendisi önceden alt yapısını çok iyi oluştururdu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu O'nun dil çalışmalarına başlarken yaptığı hazırlıkları şöyle anlatmaktadır:²⁰⁸

“Önce Çankaya Köşkü ve Dolmabahçe Sarayı'ndaki yazı ve okuma odalarını birer geniş ve büyük kitaplık haline sokup raflarını tavana kadar her soydan, her dilden bütün Türkologların ve oryantalistlerin yazdıkları yüzlerce cilt eserle doldurmuştur. Bu satırları yazarken onun büyük geniş kitaplığının ortasındaki kocaman masasının başında saatlerce, soluk almadan, yorulmadan, bıkip usanmadan sanki yarın sınava girecek bir öğrenci gibi çalışmaları gözümün önüne geliyor. Yanında gerek filan kitabı veya filan kamus cildini raflardan bulup çıkarmak veya bazı notlarını temize çekmek, okumak istediği metin, bilmediği bir dilden ise Türkçe'ye çevirmek görevini yürütmek için iki üç yardımcısı vardır. Fakat bunların çok defa yorgunluktan bayılıp düştükleri olurdu. O zaman Atatürk seslenirdi: 'Çocuklar, bir kahve, bir sigara içelim...' Bu kahve, sigara faslı ne kadar sürerdi? On dakika mı? Çeyrek saat mi? 'Hırzıcan' ile tekrar çalışmaya başlanırdı. Atatürk sanki cephede bir taktik ve stratejik 'vaziyet'i incelemekte gibidir.”

Atatürk, kişilerin kendilerini yetiştirmelerine verdiği önem kadar onların uzak görüşlü olmalarını ve bugünkü deyim ile vizyon sahibi olmalarını istemiştir. Raşit Metel'in Atatürk ve Donanma adlı eserinde bu konu ile ilgili olarak şöyle bir anı vardır:²⁰⁹

27 Haziran 1934 Çarşamba günü yanlarında İran Şahı Rıza Pehlevi, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve diğer erkân bir arada bulunduğu sırada, Cumhurbaşkanı Atatürk, “Şimdi genç bir bahriye subayını imtihan edeceğim.” diyerek Deniz Üsteğmen Mithat Üler'i huzuruna davet etmiştir. Üsteğmeni karşısına oturttuktan sonra şu soruları sormuştur: “Adatepe'de (destroyerinde) ne vakitten beri iş aldın?, Bu iş sana verilebilmek için nasıl yetişmekliğin lazım geldi? Denizcilikte sana bir gün amirallik verilirse bunu idare ederken Türkiye Cumhuriyeti'nin şanını yükseltmek için kendinin ve emrinde bulunabilecek olan Türk donanmasının nasıl hazırlanmış olmasını istersin ve kendin iş başına geçtiğin zaman özel hazırlığını nasıl yaparsın ve genel hazırlığı nasıl istersin? Büyük Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine büyük amiral olarak tekliflerin ne olacaktır?”

Atatürk, tarih ve dil konusuna çok önem vermiş, bu alanlardaki çalışmaları bizzat yönetmiş ve yönlendirmiş, çalışmaların süratle sonuçlandırılması için büyük gayret göstermiştir. Örneğin, “Türk Tarihinin Ana Hatları” isimli kitabın hazırlık aşamasında yapılan yoğun çalışmalar esnasında, ilgili bilim adamları hayli yorulmuştur. Bu konuda çalışmalarla ilgili yapılan toplantıya yönelik, Türk Tarih Kurumu Eski Başkanı Hasan Cemil Çambel'in bir anısı şöyledir:²¹⁰

“Bir gece, Yalova'da, Türk Tarih Kurumu'nun, sabahın dördüne kadar süren bir toplantısının sonuna doğru, mümkünü elde etmek için mümkün olmayanı isteyen Atatürk'ün, Türk Tarihinin Ana Hatları eserini yetiştirmek için verdiği süreyi az gören kurum başkanı Yusuf

²⁰⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk'ün Türkçülüğü*, s: 340.

²⁰⁹ Metin Özata, *Atatürk Bilim ve Üniversite*, s: 39.

²¹⁰ Hasan Cemil Çambel, *Makaller Hatıralar*, s: 76.

Akçura, sırf bu imkânsızlıktan duyduğu kaygıyı anlatmak kastiyle: ‘Bu kadar kısa zamanda bunu başarmak mümkün değildir. Geceleri geç vakitlere kadar burada münakaşalar yapıyor, gündüzleri de çetin incelemelerle çalışıyoruz ve bu kadar yorgunluğa dayanamıyoruz.’ dedi. Birdenbire Ata’nın gözlerine şimşekler çaktı, yüzünü derin bir hüznün bürüdü ve hiçbir zaman kendini terk etmeyen mehabeti [heybeti] içinde, fakat adeta yalvaran bir teessürle, ‘Benim sizlerle geçirdiğim bu saatler benim için bir saadettir. Sizlerle yaptığım bu ilmi konuşmalar benim ruhumun gıdasıdır. Bunu görmüyor musunuz? Bunu anlamıyor musunuz? Bunu bana çok mu görüyorsunuz? dedi. Gönlünün ıstırabı yüzünden taşıyor ve gözleri yaşarıyordu. O bu anda ne kadar güzel, ne kadar büyüktü. Ve ne kadar insandı...’

Akademik tartışmaların yapıldığı bir yer işlevi gören, Atatürk’ün sofrasıyla ilgili olarak, Prof. Dr. Sadi Irmak’ın bir anısı şöyledir: .²¹¹

“Akşam saat dokuz civarında girilir ve sabahın beşine, altısına kadar huzurlarında kalırdı. Ben Einstein’dan evvel zamanın ızafiyetini [göreliliğini] Atatürk’ün yanında hissettim. Dokuzda gireriz, ta ki bize izin verdiği zaman saate bakarız, saat beş olmuş itimat ediniz, bu kadar saat gibi değil de sanki 10 dakika geçmiş gibi gelirdi. Yapacağı telkinleri orada yapar; fakat bizlere de rahatça fikirlerimizi söyleme imkânı verirdi

Liderler büyük planların yaratıcısı ve başlatıcısıdır. Bu planları yöneticiler gerçekleştirir ve sonuçlandırır. Bu iki değişik rolü, yani liderlik ile yöneticiliği birleştirebilen devlet başkanlarının sayısı çok azdır. Bunlardan ikisine birden heveslenenler, genellikle başarısız kalmıştır. İşte Atatürk, her iki rolü de başaran, az sayıda devlet başkanlarından biri olmuştur. Toplum-lider ilişkisi açısından bakıldığında, liderin yaratıcı görevlerinin başında gelen etkinlikler şunlardır: Yeni bir toplum yapısı yaratmak, bu yapıya yön vermek, bu yapının birliği ve kişiliğini etkilemek, bu yapıyı sürdürürebilmek, toplumu başarıya götürmek, toplumsal denge ve yeniliği bağdaştırabilmek, gerektiğinde toplum kalıpları dışına çıkabilmek. Atatürk, liderin topluma dönük yaratıcı ve yenileyici görevlerini, bilimsel düşünce çerçevesinde ve bilimsel yonteme dayalı olarak gerçekleştirmiştir. Herşeyden önce, onun İnkılâplarını kavrayabilmek için, bu çerçeve ve yönetim içinde kalmak zorunluluğu vardır.²¹²

Atatürk’ün eylemci liderliği, bilimsel düşünce ve yöntemi, yönetim hiyerarşisine ve yönetici perpektifine yerleştirmiş olmasından kaynaklanmıştır. O’nun eylemci liderliğinin göstergesi, her alanda çağdaşlaşma hedefidir. Fakat bu tür liderliğin en etkin iki örneğini, askerlik ve eğitim alanlarında vermiştir. Eğitimsel liderliğinin başlangıç noktası bilginin uygulamaya, diğer bir deyişle, eyleme dönüştürülmesini ilkleştirmiş olmasıdır. Çağın büyük eğitim düşünürlerinden John Dewey’i, eğitim sistemimizi incelemek üzere görevlendirmiş olması, ilk ve orta öğretimde pragmatik eğitimi benimsemiş olduğunu göstermektedir. Liderin

²¹¹ Sadi Irmak, *Atatürk’ü Anarken*, s: 164.

²¹² Ziya Bursalıoğlu, *Atatürk’ün Bilimsel Liderliği*, s: 88

deyimi ile yaparak öğrenme, deneysel veya deneyim ile öğrenme, pragmatik ve problematik felsefeye dayalı öğrenim türüdür. Eğitim girişiminde ağırlık verdiği iki boyut, halk ve kadın eğitimi olmuştur. Bu ağırlığın gerekçesi, batı dünyasından gerilerde kalmış bir toplumun çağdaşlaşmasını, bu eylemci öğeler yoluyla hızlandırmaktı. Atatürk'ün yurt içinde ve dışında, birçok söz, yazı ve çizim yoluyla, başöğretmen imajına sokulmuş olması, onun eğitim biliminde, henüz geçilmek şöyle dursun, yarışılmamış bir lider olduğunu kanıtlamaktadır.²¹³

Atatürk, eğitimin, öğretmenin önemini en iyi anlamış ve anlatmış devlet adamı, devlet kurucusudur. 1921 Temmuzunda, Sakarya Savaşından az önce, bir ara cepheden Ankara'ya dönerek öğretmenlerden oluşan Maarif Kongresini açması ve orada çok önemli bir konuşma yapması bunu kanıtlar. Hâkimiyet-i Millîye gazetesi bu olay için şunları yazmıştır: "Mustafa Kemâl Paşa, üçüncü Yunan taaruzunun en ateşli zamanında muallim ordusunun müstakbel (gelecekteki) vazifesi ile meşkul bulunuyor. Bu necip ve ulvî misal (asil ve yüce örnek) Türk tarihinin misli ender bulunan kıymetli hatıralarında biri olacaktır." Bu dünya tarihinde benzeri bulunmayan bir örnektir.

Atatürk, bir Millî Eğitim Bakanının yapamayacağı işleri başarmış, kurduğu yeni devletin izleyeceği eğitim politikasının esaslarını tespit etmiş ve bu esaslara uygun olarak yapılan eğitim reformlarını yönetmiştir. O'nun, tespit ettiği yeni eğitim ilkelerine dayalı kanunlar hazırlatması, bunların uygulanmasını izlemesi, gerektiğinde yazı tahtasının başına geçmesi, öğretim kürsülerine çıkması, öğretim programlarının hazırlanmasıyla görevli komisyonları yönetmesi eğitime yönelik faaliyetlerinin örnekleridir. Ayrıca eğitim programlarını bizzat düzeltmiş, ders kitabı yazmış ve yazılmasını yönlendirmiş, Çankaya Köşkü'nü akademik tartışmaların yapıldığı bir merkez haline getirmiştir. Her zaman ve alanda "Milletin Eğiticisi" görevini yerine getirmiştir.

Atatürk Kurtuluş Savaşı ve inkılâplarını sabırlı, ikna edici, güven verici "öğretmenliği" sayesinde başarmıştı. Atatürk her zaman "Millî Eğitim Bakanı" olmak istediğini söylemiş, bu nedenle, okul programlarıyla bizzat ilgilenmiş, okutulan kitapların kapsamları konusunda direktifler vererek, bilimsel ve çağdaş fikirlerle donanmış üretken bir gençlik yetiştirilmesine imkân veren eğitimi amaçlamıştır. Atatürk askerlik alanında ve bazı sosyal konularda kitaplar ile bazı gazetelerde başyazılar da yazmıştır. Bu da onu araştırmacı ve düşüncelerini yazarak da öğretici bir öğretmen olduğunu göstermektedir. Atatürk'ün Başöğretmen unvanı ile yeni Türk harflerini halka öğretmek için giriştiği çabalar da onun gerçek bir öğretmen, tüm Türk milletinin öğretmeni olduğunu ortaya koymaktadır.²¹⁴

²¹³ A.g.e., s: 88.

²¹⁴ Yahya Akyüz, *Atatürk ve Öğretmenler*, s: 29

Harf devrimi Atatürk'ün eğitim ve öğretim alanında çok önemli bir adım ve reformdur. Bu reform özellikle okumayı, yazmayı ve öğrenmeyi çok kolaylaştırmıştır. O, bu konuda üç ay gibi çok kısa bir zamanı, devlet daireleri için yeter görmüş ve üzerinde direnmişti. 1 Kasım 1928 de kabul edilen Yeni Türk Harfleri Kanunu, uygulama için 1929 Ocak ayının 31 nci gününü geçmemiştir. Çünkü O, *“Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür.”* derken, bunun gerçekleştirme yolunu da düşünmüş ve uygulamaya koymuştur. Atatürk'ün çağdaş dünyanın benimsediği bilimsel yöntem ve uygulamaların yer alacağı bir eğitim düzenini önerip desteklemesi ve bunun yanı sıra kurduğu devletin hamurunu kültürle yoğurma istek ve azmi O'nun evrensel eğitimci olmasının da kanıtıdır.

Atatürk, halka yeni Türk Harfleri'ni öğretmek için Dolmabahçe sarayında katıldığı ve başkanlık ettiği uygulamalı ders ve konferanslardan sonra, 23 Ağustos 1928-21 Eylül 1928 tarihlerinde yurt gezilerine çıkarak bir öğretmen gibi uğraşı vermiştir. Bu maksatla çıktığı yurt gezisinde önce Tekirdağ, Bursa, Çanakkale, Maydos (Eceabat) ve Gelibolu'ya gitti. Bundan sonra da Sinop, Samsun ve Amasya yoluyla Turhal, Tokat, Sivas, Şarkışla ve Kayseri şehirlerini dolaşip Ankara'ya dönmüştür.

Bu yurt gezilerinde, yeni Türk alfabesini halka ve aydınlara açıklayıp öğretmek için şehir şehir dolaşarak okullarda, kahvelerde, meydanlarda kara tahtanın başına geçip vatandaşlara alfabe dersi vermiştir. Devlet daireleri, hapishaneler, Ordu, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türk Ocakları yeni harflerin öğretilmesi için kurslar düzenlemiştir. İlk dört ayda 5.000 öğretmen, yeni alfabeyi öğrenerek yeni kursların yönetimini üzerlerine alırlar. Bütün ülke büyük bir okula döner. 1928 yılının sonbaharında yalnız öğretmenlerin idare ettiği 5500 kursa 220.000 öğrenci kaydolmuştur. Aynı yılın Ekim ayı içinde ilk ve ortaokulların bütün kitapları yeni yazı ile basılarak okullara dağıtılmış, bu çalışmalar sonucunda, yeni harflerin kabulü hakkındaki kanun, 1.11.1928 tarihinde Meclisten geçmiştir.²¹⁵

Atatürk, bu konu ile okadar çok ilgilenmiş ve konuyu okadar yakından takip etmiştir ki, halkın sorularına bizzat cevap vermiş ve gelişmeleri takip etmiştir. Yeni harflerin halka öğretilmesi çalışmaları sırasında, Gemlik'te yaşayan Gazozcu Haydar ve 12 arkadaşı tarafından Atatürk'e *“Kaf, kef harfleri bizi şaşırtıyor. Buna bir çare bulunması”* diye çekilen telgrafa Atatürk şu cevabı hazırlayıp göndermiştir: *“Okuma, yazmayı bir haftada öğrenmek gayretini gösterdiğinizden memnun oldum. Tebrik ederim. Arabî ve Farisi kelimelerde ‘kaf’, ‘kef’ in*

²¹⁵ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, s: 120.

önlerine 'he' gelmesi meselesiyle zihinlerinizi işgal ve teşviş etmeyiniz. Tespit edilmekte olan lügat bunu arzunuz veçhile halledecektir efendim. Gazi M.Kemâl, 30.09.1928"²¹⁶

O'nun Başöğretmen unvanı ile yeni Türk harflerini halka öğretmek için giriştiği, çabalar onun gerçek bir öğretmen, tüm Türk milletinin öğretmeni olduğunu ortaya koymakta, alfabe derslerinin her birinde öğretmenlik sanatının incelikleri görülmektedir. 15 Eylül 1928'de Sinop'ta bir okulun bahçesinde halka kara tahtada ders veren, Atatürk önce öğretmenlere, ardından memurlara sonra da halktan bazılarına sesli ve sessiz harfleri öğretmiş, bir ara, karşısında duran bir adamı çağırması ve aralarında şu konuşma geçmiştir:²¹⁷

- Adın ne? Ne iş yaparsın?
- Bekir Arabacıyım, Paşam.
- Okuman yazman var mı?
- Yok Paşam, senden öğrenmeye geldim.

Atatürk, elli yaşlarında olan bu adama önce A, O, Ö, U, Ü, harflerini okuyup yazmasını daha sonra da T harfini öğretti. Sonra At ve Ot yazdı. Bekir Ağa heceledi, sonra okudu. Atatürk memnundu. "bu millet üç ay içinde okuyacak ve yazacak" dedi. Bu olay Atatürk'ün inanılmaz öğretme yeteneğini kanıtladığı kadar, başka büyük bir gerçeği de ortaya koymaktadır. Bu, "görevsel (fonksiyonel) eğitim" denen ve kısaca, kişinin kendi işi, mesleği, uğraşı alanı ile ilgili konulardan başlayarak dil ve okuma yazma öğrenmesi diye tanımlanan ve son 20-30 yıldır çeşitli ülkelerde ve UNESCO tarafından üzerinde durulan bir yöntemin Atatürk tarafından yıllar önce bizzat uyguladığı gerçeğidir.

Atatürk bu incelemeleri esnasında, her meslek ve tahsilden vatandaşlarla görüşmüş, kara tahta başında ders vermiş, bilgilerini kontrol etmiş zorluk ve eksiklikleri tespit etmiştir. Ankara'ya dönüşünde, yeni Türk Harfleri'ni uygulanışı ve gereken bazı değişiklikleri hakkında Başbakanlığa şu tezkereyi yazmıştır:²¹⁸

"Başvekâlete

Yeni harflerin tatbikatını memleketin pek çok yerinde gördüm. Şehirlerde, köylerde, her yerde halk yeni harflerle okuyup yazmağa geçmiştir. Halk yeni yazının kolaylığından memnundur. Yalnız her yerde, şehirde ve köyde, memur da ve hattâ muallim de zihinleri karıştırıp şaşırta bağlama çizgilerini doğru olarak kullanılmasındaki endişe ve sıkıntıdır. Bu sıkıntı harflerin kolaylığına şevk ve neşeye dokunacak derecede kendini hissettirmektedir.

Encümen esasen yeni harfler ile yazıya başlanırken uzun kelimelerin hecelenmesini, seçilmesini kolaylaştıracak bir çare olmak üzere bağlamayı düşünmüş ve bağlamanın kaldırılmasını ileriye bırakmıştı.

²¹⁶ Sadi Borak, Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev ve Demeçleri, s: 388.

²¹⁷ Yahya Akyüz, Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, s: 361-363.

²¹⁸ M. Şakir Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, s: 122, 123.

Yeni harflerin kabulü ve taammümündeki sür'at, bu zamanın geldiğini gösteriyor. Bilakis bağlama çizgisinin kalkması halkın öğrenmesini pek çok kolaylaştırarak şevklendirecektir. Bu sebeple ve halk içindeki müşahabelerime güvenerek âtidedeki esasları kabul etmek faydalı ve lâzım görülmüştür.

1. *İstifham edatı olan mı, mi umumiyetle ayrı yazılır. Meselâ: Geldi mi? gibi. Fakat kendinden sonra gelen her türlü lâhikalarla beraber yazılır Meselâ: Geliyor musunuz?, Ben miydim? gibi.*

2. *Râbıta edatı olan (ve, ki), dahi manasına olan (de, da) müstakil kelime olarak ayrı yazılır.*

3. *Türk gramerinde bağlama işareti olan – (tire) kalkmıştır. Binaenaleyh fillerin tasriflerinde ve isim ve sıfatların o gibi tasriflerinden lâhikalar çizgi (-) ile ayrılmayarak beraber yazılır. Meselâ: Geliyorum, gideceksiniz, görecektir, yapmalıyım, gideyim, gidebilirim, söyleyesin, güzeldir, demirdir gibi. Kezalik (ile, ise, için, iken) kelimelerinin muhaffeflari olan (le, se, çin, ken) şekilleri kendinden evvelki kelimeye bitişik yazılır, çizgi ile ayrılmaz – Mesela: Ahmetle, buysa, senin için, giderken gibi. Bunun gibi (ce, çe, ca, ça) ve zarf edatı olan (ki) lâhikalarında her vakit iltihak ettiği kelime ile bitişik yazılır. Meselâ: mertçe, benimki, yarınki, hasta iyice anladım.*

4. *Türkçede henüz mevcut olan farsça terkiplerde dahi bağlama çizgisi yoktur, terkip işareti olan sedalı harfler ilk kelimenin sonuna eklenir. Meselâ: hüsnü nazar gibi. Şimdiye kadar tab ve neşrolunmuş kitaplar, muhtelif vesaitle bu esaslara göre derhal en seri bir surette tashih olunmak lâzımdır.*

Gazi M. Kemâl''

O'nun konunun uzmanı bir dil bilimci gibi yaptığı bu tespitler, onun sadece sorunları tespitle kalmayıp, çözüm yollarını da ortaya koyan eğitimci yanını da göstermesi bakımından önemlidir.

Atatürk hem örgütsel, hem de kurumsal liderlik davranışları bakımından, birçok dünya ülkelerinde örnek alınmıştır. Bu örneklemede, Asya'ya yayılmaya çalışan batıyı durdurması ve böylece birçok ülkelerdeki bağımsızlık ateşlerini kıvılcımlaması, etken olmuştur. Zaferinde olduğu gibi, yeniliklerinde de ılımlı davranışı dikkati çekmiştir. Halkına aşladığı ulusal duygular, yeniliklerin örttüğü geleneklerin unutulmasını kolaylaştırmıştır. Böylece, ülkesini doğu ve batı arasında kalmak gibi bir ikilemden de kurtarmıştır.²¹⁹

Türk gençliğinin çok iyi yetiştirilmesini isteyen Atatürk'ün çıktığı yurt gezilerinde ilk uğradığı yer okullar olmuştur. Okullarda derslere girmiş; işlenen konuları, uygulanan eğitimi izlemiş; öğretmen ve öğrencilere sorular sorular sorup öğütlerde bulunmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan, Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süre içinde var olan okulların Şeref defterlerini ve dosyalarını inceleyecek olursak; bunların, Atatürk'ün imza, direktif ve takdir sözleri ile değerlendirildiğini görürüz.

²¹⁹ Ziya Bursalıoğlu, *Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi*, s: 16.

Atatürk, 30 Aralık 1919 tarihinde, Ankara Lisesi'ni ziyaretlerinde öğrencilere şunları söylemiştir: *“Mektepli efendiler; Sizler ulusal çıkarlarımızın bilincinde olan birer aydın sayılırsınız. İçinde bulunduğumuz tehlikeli durumu sizlere açıklamayı gereksiz bulurum. Gerçi güçlükler çok büyüktür. Fakat bezginliğe düşmemek gerekir. Ulusta ve gençlikte savaşma istenci sürdükçe, güçlük göğüslenecek ve saldırganlar kutsal vatanımızın bağrında yenilip bozguna uğrayarak kutsal topraklarımızdan sürülüp çıkarılacaktır. Ulusal sınırlarımız içinde tam bağımsız olarak yaşayacağız. Buna güvenerek, iç rahatlığıyla çalışınız. Vatan sizden görev beklediği zaman bu çağrıya koşarak geleceğinize güveniyorum.”*

1923 yılında Tarsus'ta gittiği bir okulda çocukların hiç oynamadıklarını görmüş, küçükleri etrafına toplayarak onlara okul oyunları öğretmiştir. Kayseri erkek lisesinin 14 Ekim 1924 günlü şeref defterinde *“Kayseri lisesini, müdürleri, öğretmenleri ve öğrencileri ile cumhuriyetin ateşli ve verimli bir ocağı bulduk”* (Mor ve sabit kalemle yazılan bu satırların altında, Gazi Mustafa Kemâl imzası ile Latife Gazi Mustafa Kemâl imzası da vardır.)

14 Kasım 1925'de, İzmir kız öğretmen okulunda yaptığı konuşmada: *“Türk kadını dünyanın en aydın, en erdemli ve ağır başlı kadını olmalıdır.”* diyerek yarının anneleri olacak Türk kızının tinsel portresini çizmiştir. 1928 yılında Sivas'ta, Öğretmen okulunun matematik dersinde öğrencilere: *“En büyük şapka kimin başındadır?”* sorusunu sormuş; bazı öğrenciler, *“en büyük kim ise onun başındadır”* yanıtını vermişler, bir öğrenci de: *“Kimin başı büyükse, onun başındadır”* demiş. Ata buna çok memnun olmuş, öğrenciyi sözle ödüllendirmiş; öğrencilere, ezber bilgilerden çok, muhakemeye dayanan bilgiler verilmesini öğütlemiştir.

İzmir Kız Lisesinin 1 Şubat 1931 günlü şeref defterinde *“İzmir kız lisesinde gördüğüm düzen ve özellikle verilen bilgi ve eğitimden çok memnun oldum. Öğreticilere teşekkür ederim.”* sözleri okunmaktadır. 1931–1932 öğretim yılında, Samsun lisesinde, Göç yolları haritasının başında, öğrencilerin Türk tarihî hakkındaki bilgilerini yoklamış; Batı medeniyetinde, Ortaasya izleri bulunduğu üzerinde durmuştur.²²⁰

Atatürk Kayseri Lisesinde, Abdullah Efendi adında bir Fizik öğretmeninine dersine girmiştir. Öğretmen, sanki sınıfta Atatürk ve arkadaşları yokmuş gibi, son derece tabii şekilde derisine devam etmiş, bir ara Atatürk, kara tahtanın önünde durunca, öğretmen, *“Paşam biraz çekilin, çocuklar tahtayı göremiyorlar”* demiştir. Atatürk büyük bir hayranlık, arkadaşları büyük bir şaşkınlık içindedirler... Zil çalınca kadar Abdullah Efendi dersine devam eder. Demek ki,

²²⁰ Ziver Tezeren, *Atatürk ve Eğitim*, s: 5, 6.

o, deresine dersten başka hiçbir şeyle ilgilenmeyen bir öğretmendi. Dershaneyi bir mabet, dersi bir ibadet gibi gören öğretmen Abdullah efendiye Atatürk bunun için hayran kalmıştır.

Balıkesir Lisesinde 1933'de Tarih Öğretmeni Kamil Su'nun dersine giren Atatürk, dersten sonra müdürün odasında öğretmenlere, destan kahramanı Oğuz Han'a tekabül eden Türk hükümdarı Mete ile ilgili bir olayı anlatır. Çin kaynaklarında yer alan bu olay özetle şöyledir: Mete, babasının yerine geçince, komşu devlet reislerinden biri elçi göndererek ondan çok sevdiği ve çok hızlı koşan atını ister. Mete'nin kurultayı toplanır; üyeler bu onur kırıcı isteğin reddedilmesini, gerekirse savaşılmasını önerirler. Fakat Mete, 'nasıl olurda bir atı komşu devletten daha değerli tutabiliriz' diyerek atını verir. Bir süre sonra elçi yine gelir ve Mete'nin karısını ister. Yine derhal savaşmayı öneren kurultay üyelerine Mete, 'nasıl olurda bir kadını komşu devletten daha üstün tutabilirim' diyerek karısını da verir. Mete'nin korktuğunu ve kendisinin her istediğini ele geçireceğini sanan komşu hükümdar bu kez sınırdan kimsenin oturmadığı çorak bir araziyi ister. Kurultay üyeleri, at ve hatun gittikten sonra, küçük, önemsiz, yarasız bir parça toprağın verilmesinde sakınca görmezler. Ama Mete bu kez de onlar gibi düşünmez. 'Toprak devletin temeli, milletin malıdır' diyerek, Kurultay üyelerinin başını kestirir ve komşu devletle savaşır, büyük bir zafer kazanır. Kamil Su, "Atatürk bu olayı öylesine tatlı, çekici bir ifade ile anlatmıştı ki, hepimiz onu büyük bir hayranlıkla dinlemiştik" der.²²¹

Atatürk, liselerimizi bitirerek, yarışma imtihanlarını kazanan ve Avrupa'ya yüksek öğrenim yapmak için gönderilen gençlerle de yakından ilgilenmiştir: Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, Atatürk'ten Anılar adlı kitabında, 150 kişi olarak yarışma imtihanına girdiklerini, yarışmayı kazanan 13 öğrenci arasında kendisinin de bulunduğunu, Polonya'dan geçen bir trenle Berlin'e gitmek için Sirkeci garında bulunduğu sırada, bir telgraf dağıtıcısının "Mahmud Sadi" diye bağırdığını, eline bir telgrafın verildiğini, Atatürk'ün emriyle Millî Eğitim Bakanı tarafından çekilen telgrafta "Sizi birer kıvılcım olarak gönderiyoruz, gür alevler halinde dönmelisiniz." sözcüklerinin yazılı olduğunu anlatmaktadır.²²²

Atatürk, okulları yalnız yıl içi çalışmalarını izlemekle kalmamış, yıl sonunda yapılan imtihanlarda da bulunarak öğrencilerin bilgi düzeyini, devrimlere olan uygunluğunu da değerlendirmiştir. Ankara Erkek Lisesinde, Haziran döneminde, bakalorya içtimâiyat imtihanı yapılmaktadır. Ankara'nın çok sıcak bir haziranına rastlayan bu günde, öğleden sonra imtihana devam edildiği sırada, kapı açılarak içeriye Gazi Mustafa Kemâl girmiş, imtihan sırası gelen öğrenciye, komisyonun ısrarlı teklifi üzerine, Atatürk tarafından aşağıdaki soru sorulmuş: "Hülâgü, bazı imparatorluklara son verdi. Ben de bir imparatorluğa son verdim. Hülâgü bu işi yaparken, o imparatorlukların başındaki hanedânın canına kıymış, ülkelerine sahip olmuştur. Ben, imparatorluğun başındakilere kıymadım, onları ülkeden uzaklaştırmakla yetindim. O mu iyi

²²¹ Yahya Akyüz, *Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*, s: 364.

²²² Ziver Tezeren, *Atatürk ve Eğitim*, s: 8.

yaptı, ben mi iyi yaptım?” Öğrenci sararmış, kızarmış, (Bu sırada imtihandaki üyelerin heyecanı büsbütün artmış), biraz düşündükten sonra; “Siz kötü yaptınız” demiş; Atatürk, heyecanla ve yarı ayağa kalkarak: “Neden?” demiş. Öğrenci yine bir süre düşündükten sonra: “Ülkemizde kalıp sizin uzaklaştırdığınız hanedana karşı sevgi ve saygı besleyenler, bir gün onları bu memleketin başına geçirme girişiminde bulunurlarsa, siz bu davranışımızın karşılığını hayatınızla ödersiniz” yanıtını vermiş.

Bu yanıt karşısında Atatürk ayağa kalkarak: “Bu çocuk doğru söylüyor. Ama ben, öyle bir gençlik yetiştiriyorum ki; yetişen gençler, ülkede kalıp uzaklaştırılan hanedâna karşı sempati duyanların çirkin ve menfur emellerini gerçekleştirmelerine asla imkân vermeyeceklerdir” demiş. Bu kez Atatürk, öğrenciye ne olmak istediğini sormuş; Yüksek Mühendis okuluna gideceğim, mühendis olacağım yanıtını almış. Bu açık ve kesin yanıt karşısında Atatürk, “Hayır, sen mühendis okuluna değil, Londra’ya gidecek, tarih öğrenimi yapacaksın!” emrini vermiştir. (O genç eğitimini tamamlamış, bilim dünyasının yakından tanıdığı, karşısında hayranlık ve saygı ile eğildiği Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Kürsüsü Ord. Profesörü Dr. Aydın Sayılı olmuştur.) Sözü edilen imtihanla ilgili, Büyük Kurtarıcı’nın imzalarını da taşıyan not cetveli Atatürk Lisesinde; o günkü ziyaret nedeni ile Atatürk tarafından okula armağan edilen ipek, etrafı sim işlemeli bayrak da, Ankara Atatürk Lisesinin müdür odasında cam bir çerçeve içinde saklanmaktadır.²²³

Atatürk, 1931 yılında büyük kısmını bizzat kendisinin kaleme aldığı “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler” kitabını hazırlatmıştır. Atatürk kitabın girişinde, kitabın neden bahsettiğini anlatır. Burada, vatandaşın, devletin esası ve bunların, dünya ilişkisinin biricik faalinin millet olduğunu, bu nedenle her şeyden önce milletin ne demek olduğunu bilmek gerektiğini açıklar.

Atatürk Geometrinin Türkçe kelimelerle daha kolay anlaşılıp öğrenilmesi için “Geometri” adlı kitabı yazmış ve okulları ziyaretinde geometri dersinde öğrencilere öğretmiştir. Atatürk’ün yazdığı Geometri Kılavuzu, 1936-1937 kışında, Dolmabahçe Sarayı’nda kaleme alınmış, ilk olarak Kültür Bakanlığı (bugünkü Millî Eğitim Bakanlığı) tarafından yayımlanmıştır. Kitabın kapağında, “Geometri öğretenlerle, bu konuda kitap yazacaklara kılavuz olarak Kültür Bakanlığınca neşredilmiştir” ifadesi yer alır. Kılavuzda 142 adet geometrik ifade, tanım, şeklin örneklerle açıklamaları da bulunur. O yıllarda okullarda, geometri yerine hendese, açı yerine zaviye, artı yerine zait, çap yerine kutur vb. terimler kullanılıyordu. Daha önceleri Arapça ve

²²³A.g.e., s: 8.

Farsça dersleri okul programlarından kaldırılmıştı ama matematiğin tüm terimleri bu dillerin kök ve ekleriyle oluşuyordu. Örneğin, zâviyetânî mütেকabiletânî dâhiletân (iç ters açılar) akılda kalması bile zor kelimeler birer tekerleme gibi matematikte kullanılıyordu. İşte Atatürk bu kitabında; müsellesi mütesâviyul adlâ, yerine eşkenar üçgen, müsellesi hadd-üz zaviye yerine dik üçgen, müsellesi mütesâvis-sâkayn yerine ikizkenar üçgen gibi terimleri ilk olarak kullanarak Türkçemize kazandırmıştır. Atatürk, riyaziye yerine ise birçok ulusça benimsenen "matematik" kelimesini kabul ederek, bilim dünyasına hâkim batı dillerinden bazı beynelmilel kelimelerin alınabileceğini de göstermiştir.²²⁴

*O'nun Türk zaferinin Başkumandanı olduğu kadar bu zaferin temelleri üzerine kurulan Türk devriminin Lideri olarak, bu devrimi yaşatacak olacak genç kuşakların siyasi eğitimi kapsayacak bilgileri hazırlamak ve hazırlatmak vazifesini üzerine almasını bir merak ve heves konusu değil, ona özgü bir eğiticilik işareti, bir o kadar da, liderlik görevi olarak değerlendirmek gerekir.*²²⁵

2.4. Atatürk'ün Eğitimsel Benliğinin Ulusal/Evrensel Etkileri

Atatürk'ün eğitimsel benliğinin öncelikle ulusal ikinci derecede evrensel etkileri bağlamında bir kaynakta şöyle bir değerlendirme yer almaktadır;²²⁶

Esasen Türkiye Cumhuriyeti'nin yirminci yüzyıla ait yeni eğitsel duruşu; Türk kollektif bilincini yüzyıllardır karartan ve bloke eden dinsel-etnik-ideolojik kamplaşmalar ve buna bağlı dramalar-savunma mekanizmalarının yol açtığı bilinç kirliliğini artıracak lâik duruş bağlamında yaratıcı bir karma temizlik ve kendini yeniden deneyimleme potansiyeline sahiptir. Ancak teorik anlamda insan kaynaklı her deneyime eşit mesafede durmayı gerektiren ve serbesti içinde kendini yeniden yaratma farkındalığı demek olan lâik duruş, uygulamada ulusun geçmiş deneyimleri itibariyle kendini suçlama alışkanlığını ve başka uygarlıklara özentî duyulmasını tirmandıracak mihvere kaymış, böylece ulusal ölçekte doğal gelişim ve yaratıcılığın önü kesilmiştir. Bu cümleden olarak sivil taban, tarihsel itki ile önemli ölçüde geleneksel tarza yönelmiş ve Osmanlı batılılaşmasında kendini açık ifade eden ikili eğitsel duruş, cumhuriyet döneminde artan yoğunlukta örtük ifade sürecine girmiştir.

Doğu Türklüğünün yirminci yüzyıl eğitsel deneyimleri, daha yıkıcı bir manzara arz etmektedir. Esasen bazı nüans farklarıyla aynı içkin nedensellik bağlamında gelişen bu süreç; formal planda birkaç kez tekrarlanan alfabe değişiklikleriyle Sovyet yönetimindeki Türk unsurların köklerine ve gövdelerine yabancılaşmasını, ayır-buyur ruhsal duruşuyla abartılan boy kimlikleri temelinde dalların ayrı ağaçlar oldukları illizyonuna kapılmasını, totaliter beyin yıkama faaliyeti çerçevesinde bastırılan -ve ancak aksakal simgesiyle yaşatılabilen- ulusal bilinç ışığının büyük ölçüde kesilmiş olması hasebiyle bilinçsizlik formunda kitlesel istismarın deneyimlenmesini netice vermiştir.

Toparlamak gerekirse batılılaşma sürecinin her iki safhasında da Batı ve Doğu Türklük sahalarında ortaya çıkan eğitsel duruşlar; görgül-nicel düzlemlerde

²²⁴ Nurur Uğurlu, *Atatürk; Geometri*, s: 20.

²²⁵ Hıfzırrahman Raşit Öymen, *Mustafa Kemâl'in Eğitimle İlişkileri ve Türk Eğitimine Etkileri*, s: 146.

²²⁶ Hasan Akgündüz, *Çağdaş Türk Cumh.Eğitim*, www.e-sosder.com.

küçümsenemeyecek başarılarla imza atmış; ama aynı başarı, nitel plandaki bilinç dönüştürme performansında yakalanamamıştır. Türk insanının, XX. yüzyıl boyunca giderek pekişen geçmişe-geleceğe takılı ve anı kaçıran-tepkisel-sonuç odaklı-doğa ile birlikte akan değil ona direnen melankoli yüklü karamsar yaşam formatı ve bilinç titreşimleri bunun çarpıcı göstergeleridir.

1931 yılında ülkemizi ziyaretinde Atatürk'le dünyanın durumu hakkında görüşen Eski Amerikan Genelkurmay başkanı, General Mac Arthur, Atatürk'ün ölüm yıldönümü dolayısıyla duygularını dile getirirken şöyle demektedir: ²²⁷

“Türkiye'nin ölümsüz önderi Kemâl Atatürk'ün büyüklüğü, hayatının ve başarılarının Türk Milletinin gelişme ve kaderinde sürekli olarak yaptığı derin etkiye ve uygar dünyanın önderliğine karşı duyduğu sonsuz hayranlıkta yankılarını bulmaktadır. O, gerici güçlere önderlik etmenin çok daha kolay olduğu zamanda, hiç duraksamadan, kanaatlerinin yolunda sarsılmadan yürüyerek, gelenekler ve kökleşmiş kültürel usullerle mücadelede gösterdiği manevi azim ve kudretle, insanlığın yücelmesine inanmış akıllı, cesur bir önder olduğunu ispat etmiştir. Türk Milletiyle birlikte, Atatürk'ün manevi huzurunda saygıyla eğilirim. Ölümüyle dünya büyük bir dahi önderini, Türk Milleti en seçkin ve kahraman evladını, insanlık da, uzak görüşlü ve korkusuz bir savaşıncısını kaybetmiştir.” (Hürriyet Gazetesi, 10 Kasım 1938)

1970 yılında Ankara'da Ankara Üniversitesi'nce şahsına verilen Fahri Doktorluk ünvanını alan Alman Profesörlerinden Persi Erns Şram, Atatürk'ün tarih yaratan bir büyük adam olduğunu belirten konuşmasında şöyle demiştir: ²²⁸

“Mustafa Kemâl'in tarih sahnesine çıkışını, ta başından beri büyü bir ilgi ve hayranlıkla izledim. Bu olay, yani O'nun, tarih sahnesine çıkışı, tarihçilerin öteden beri durdukları bir sorunun karşılığıdır. Bu soru şudur: Tarihi şartlarını devlet adamlarını, yoksa devlet adamı mı tarihi şartları yaratır? Bu soruya şimdiye kadar kesin bir karşılık verilememiştir. Bir çokları, tarihi koşulların devlet adamını yarattığı kanısındadır. Fakat Mustafa Kemâl, tarihi yaratmıştır...Mustafa Kemâl'in o tarihte ortaya çıkışı, Türkiye için büyük bir şans eseri olmuştur.”

Çok yönlü düşünceye ve demokratik bir toplumsal yapıya dayalı bir toplumsal değişim ve ilerleme yaratmak amacı, Türk insanını her yönden çağdaşlaşmaya yöneltmek ve uygarlık düzeyini sürekli olarak geliştirme düşüncesi, insanlık idealine bağlı hümanist kişiliği Atatürk'ün, günümüz açısından değerlendirilebilecek evrensel özelliklerinden birisidir. Atatürk, aynı zamanda, gelişmekte olan uluslar için de bir ışık, bir kurtuluş yolu ve esin kaynağı olmuştur. Çünkü O, sömürülen, ezilen ulusların uyanması ve kalkınması amacıyla başlatılan ve başarıya ulaşılan ilk ulusal kurtuluş devrimini gerçekleştirmiştir. İşte bu yönüyle de evrensel bir nitelik kazanmıştır. Bu ülkeler için de onun ulusal tam bağımsızlık, çağdaşlaşma ve ulusal egemenlik

²²⁷ Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk Komutan, İnkılâpçı veDevlet Adamı Yönleriyle*, s: 509.

²²⁸ A.g.e., s: 510.

gibi amaçları birer simge olmuştur.²²⁹

O, yalnız modern Türkiye'yi yaratmakla kalmamış, evrensel bir hareketin de ilham kaynağı olmuştur. Bu evrensel hareketin konusu, geri kalmış ülkeleri, içine gömülmüş oldukları uyuşukluktan kurtarmak, onları gelecek için ümitlendirmek, çağdaş uygarlığın araçlarıyla barıştırmak, hayat seviyelerini geliştirmek için cesaret vermek suretiyle, onları uluslar topluluğunda önemli rol oynamaya davet etmiştir.

Onun eğitimci kişiliği, devrimci kişiliğine paralel olarak meslek alanında; ulusal alanda; evrensel düzeyde gelişme evresi gösterir. Meslek alanındaki eğitimciliği Kurtuluş Savaşı sonuna dek sürer. Ulusal alandaki eğitimci kişiliğinin geniş niteliği; ilkin 15 Temmuz 1921 de Ankara'da Maarif Kongresinde öğretmenlere yaptığı söylevde kendisini gösterir.

Ulusal alanda, 5 Temmuz 1921 den 1 Kasım 1930'a dek düşünleri ve yönergeleri, yasaları, kurumları, tüm girişimleri ile köklü bir devrimci eğitim düzeni getirmeye çalışmıştır. Bu devrimci eğitim düzeninde ortaya koyduğu ve yapmaya çalıştığı düşünlerini, görüşlerini, ülkülerini, amaçlarını, eğitim felsefesini; eğitim yasaları, eğitim örgütleri ve kurumları, eğitim, öğretim yöntemleri ile uygulamaya ve geliştirmeye uğraşmıştır. Evrensel düzeydeki eğitimci görüşleri ulusal alandakiler içinde, onlarla birlikte olduğu gibi, 1930 lardan sonra söylevlerinde daha geniş yer alırlar, ama daha 1919 lardaki düşünleri arasında da belirirler. Evrensel düzeydeki eğitim düşünceleri ve ülküsü özellikle 1937 yılındaki söylevlerinde daha geniş ve daha çoktur. Bu konuda şöyle der: *“Eğer devamlı barış isteniyorsa insan kitlelerinin durumlarını iyileştirecek uluslararası tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın tümünün refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak bir şekilde eğitilmelidir.”*²³⁰ Eğitime dünyada barışı ve huzuru sağlayıp yaratacak uluslararası bir işlev tanıyan, Atatürk, bu görüşü ile ancak ikinci Dünya Savaşı'nın kanlı boğuşmalarından sonra ortaya çıkan *“Dünya barışı için eğitim”* fikrinde UNESCO'ya öncülük etmiştir.

Eğitim felsefesi, genel anlamıyla, eğitim sürecine yön veren hedefleri, normları formüle eden, uygulamalara ışık tutan bir disiplin, sistemli fikirler ve kavramlar bütünüdür. Atatürk Düşün Sisteminde eğitimin özüne, içeriğine, yöntemine ve amaçlarına ilişkin hususlar akılcı, gerçekçi, bilimsel ve insancıl bir anlayışla ele alınmaktadır. Bu anlayışla eğitim, ulusal yaşamda sürekli gelişme, tam bağımsızlık ve özgürlük için temel bir araçtır.

²²⁹ Mahmut Tezcan, *Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefî ve Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s: 568.

²³⁰ M. Rauf İnan, *Eğitim ve Öğretimde Kemâlizm (Atatürkçülük)*, s: 445.

Bu düşün sisteminde eğitim, devletin gözetim ve denetiminde, demokratik, lâik, eşitlikçi, adaletli, işlevsel ve bilimsel temele dayalı insancıl nitelik taşımaktadır. Sistem, bu esaslara uygun, akılcı, hür ve özgür, öz benliğinden ve kültüründen kopmamış yeni bir insan tipi oluşturmayı öngörmektedir. Bu amaçla, yaygın bir eğitim sistemi kurmak, sosyal ve ekonomik yönden yararlı ve işlevsel davranışlar oluşturmak, eğitim sürecini iş içinde ve iş aracılığıyla gerçekleştirmek esas alınmaktadır. Konu eğitimin temel öğeleri açısından incelendiğinde bu husus açıkça görülmektedir. Ulusal eğitim, bilimsel ve özgür düşünme ile insana saygı gibi ilkeleri esas alan bu eğitim anlayışında benimsenen temel amaçlar; bireylerde kendine güven duygusu geliştirmek, hür ve özgür düşünme ve düşündüğünü eyleme dönüştürebilme yeteneği oluşturmak ve gönülleri insan sevgisi ve ulusal varlığı yüceltme duyguları ile doldurmaktadır.²³¹

Türkiye Cumhuriyeti kurucusunun yeryüzünde anlaşmazlıkları kaldıracak örgütlere yandaş olduğu bilindiği için de İtalyan yazarı Giorgia Quartara, aslı 1930’da basılmış olan ve “Avrupa Birleşik Devleti” ile Dünya’yı karşılıklı konuşturan bir dialog türünde yazdığı kitabının 1931’de yapılan Fransızca çevirisini, “hayranlık” duygularını belirterek Atatürk’e armağan etmiştir.²³²

Atatürk’ün eğitim alanındaki girişimlerinin evrensel değerini, uluslararası bir arayış yıllarca sonra geniş açıklığı ile ortaya koymuştur. 25 Ekim 1978’de Paris’de toplanan Birleşmiş Uluslar Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, UNESCO’nun 20’nci Genel Konferansında, 7 Kasım gününe dek iki hafta süren Eğitim Komisyonunun çalışmalarındaki çok güncel ve çok önemli konular arasında üzerinde en çok durulanlar şunlar olmuştur: Abecesizlikle (okumaz-yazmazlıkla) savaş için, okuma-yazma öğrenmiş yetişkinlerin öğrenimlerini ilerletmek ve kültürlerini yükseltmek için, küçük yerleşme yerlerinde, oralara uygun bir öğretim, okul ve öğretici durumu sağlamak için, kırsal bölgelerde eğitimi, üretime dönük olarak düzenlemek, köylünün üretim, yaşam ve kültür düzeyini yükseltmek için eğitim kurumları ve yöntemleri nasıl olmalıdır?

Bu arayışlar normal olarak gelişmekte olan ülkeler içindi. Bu sorunların çözümünü, Türk Devrimi, onun önderinin eğitim konusundaki düşünlerini, yönergelerini, girişimlerini çok iyi anlayan ve uygulayan Türk eğitimcileri, Türk öğretmenleri 40 yıl, 50 yıl öncesinden bulmuş ve gerçekleştirmişlerdi. Buna açık ve aydın bir amaç ve kesin bir kararlar, daha 1929’da planlı ve programlı bir tutuşla başlamışlardı. Başarıları, yakından gören, eğitim dünyasının tanınmış uzmanlarınca, düşünür ve yazarlarca değerlendirilmiş, övülmüştü. Millet mektepleri, halkevleri, eğitimci örgütü, köy enstitüleri, teknik okullar, eğitim ve kültür seferberlikleri (okuma-yazma

²³¹ Cevat Alkan, *Atatürk Düşün Sistemi ve Mesleki-Teknik Eğitim*, s: 127.

²³² Şerafettin Turan, *Atatürk’ün Düşünce Yapısı*, s: 40.

seferberliği), halk eğitim seferberliği, köy eğitimi seferberliği, teknik eğitim seferberliği, yayın seferberliği incelenmiş, ona göre değerlendirilmişlerdi. Halkın kolay ve tez elden abecesizlikten kurtulması için tarihte pek örneği bulunmayan bir yazı değişimi çok kısa bir zamanda gerçekleştirilmiş; bunu sağlamak için Atatürk kendisi yurdun çeşitli yerlerinde öğretim ve denetimde bulunmuştu.²³³

Atatürk'ün tüm girişimleri yalnız ulusal değil aynı zamanda evrensel bir çağrı taşıır. Evrensel eğitimci kişiliği ile Atatürk insanlığa şöyle seslenmiştir:²³⁴

“İnsanları mutlu edecek biricik çare onları birbirine sevdirmek, karşılıklı maddi ve manevi gereksinmelerini sağlamaya yarayan hareket ve etkinlikte bulunmaktır. Cihan barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu, ancak bu yüksek ülkü yolcularının çoğalması ile olacaktır. (25.10.1931)

Oxford Üniversitesi'nde çok uzun yıllar Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi yapmış, dil bilimci, Prof. Dr. Geoffrey Lewis, Atatürk'ü üstün bir asker olmanın ötesinde, bir bilgin olarak nitelemekteve şunları söylemektedir:²³⁵

“Kuşkusuz Atatürk çok üstün zekâya sahip bir insandı. Kendisinin asker olduğunu biliyorum; ama özünde bir bilgin olduğuna inanıyorum. Çankaya ve Anıtkabir'deki kitaplığa bir bakın. Ne kadar çok okuyan bir insan olduğunu görürsünüz. Özellikle tarih ve dil konusunda!”

Moskova Üniversitesi Asya ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü öğretim üyesi, Türkçe (dil bilim) uzmanı Prof. Dr. Yuri Şceka Atatürk hakkında şunları söylemiştir:²³⁶

“Benim hayran olduğum konu bilim terimlerinin yaratılması ve gerçekleştirilmesidir. Bunun sayesinde Türkiye'de yüksek matematik, fizik vb alanlar dahil, her alanda en zor kavramlar Türkçe'de anlatılabiliyor. Türkçe verilebiliyor, öğrenciler öğreniyor, kitaplar basılıyor. Yeni terimler yapılması da çok enteresan. Örneğin 'merkezkaç kuvveti'. Bunun gibi birçok yeni yapılmış terim var. Başka Türki dillerle karşılaştırma yapacak olursak, başka Türk ülkelerinde yüksek matematik ve fizik, Türkçe verilemiyor. Terim yetersizliği var. Bu o dilin sosyal fonksiyonlarını önemli ölçüde azaltıyor. Demek ki bu reformlar iki ayrı Türkçe'nin tam gelişmesine yol açmıştır. Bu bakımdan son derece önemlidir. Harf devrimi olmasaydı aslında Dil Devrimi olmazdı. Hiç değilse o ölçüde başarılı olmazdı. Çünkü Arap yazısı daha çok Arapça terimler için uygundur.” diyerek Atatürk'ün dil ve yazı devrimini övmektedir.

Atatürk'ün düşüncelerinde ve uygulamalarında sadece kendi ülkesi için değil, insanlığın mutluluğu ve huzuru için de öneri ve uygulamalar olduğunu yine onun sözlerinde görebiliriz:

²³³ M.Rauf İnan, *Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği*, s: 12.

²³⁴ M. Rauf İnan, *Eğitim Açısından Atatürk'ün Önder Kişiliği*, s: 44.

²³⁵ Özer Ozankaya, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti*, s: 78.

²³⁶ A.g.e., 182.

“Milletler gam ve keder bilmemelidir. Şeflerin görevi, hayatı sevinç ve güler yüzle karşılamak bakımından milletlerine yol göstermektir. Vaktiyle kitaplar karıştırdım, hayat hakkında filozofların ne dediklerini anlamak istedim; bir kısmı, her şeyi kara görüyordu. Mademki hiçbir, sifira varacağız, dünyadaki geçici ömür sırasında neşe ve mutluluğa yer bulunamaz diyorlardı. Başka kitaplar okudum, bunları daha akıllı adamlar yazmışlardı. Diyorlardı ki, madem sonu nasıl olsa sıfırdır, bari yaşadığımız sürede şen ve güler yüzlü olalım. Ben karakterim bakımından ikinci hayat görüşünü seçiyordum. Fakat şu kayıtlar içinde varlığını kendi kişiliklerinde gören insanlar mutsuzdurlar. Besbelli ki, o adam fert sıfatıyla mahvolacaktır. Herhangi bir kişinin yaşadıkça memnun ve utlu olabilmesi için gereken şey, kendisi için değil, kendinden sonra gelecekler için çalışmaktır...Bahçesinde çiçek yetiştiren adam, çiçekten bir şey bekler mi? Adam yetiştiren insan da, çiçek yetiştiren duygularla hareket edebilmelidir. Ancak, bu tarzla düşünen adamlardır ki, ülkelerine ve milletine ve bunların geleceğine yararlı olabilirler. Ancak kendilerinden sonrakileri düşünebilenler milletlerini yaşamak ve ilerlemek olanaklarına kavuştururlar. Kendisi gidince ilerleme ve hareket durur sanmak bir gaflettir.” (Cumhuriyet Gazetesi, 20 Mart 1937)

Atatürk’ün anlayışında insanın ve insanların üzerinde yaşadığı dünyanın büyük değeri vardır. Dünya insanlığının bir bütün olduğunu, gerçekçi ruh ve kafasının eseri olarak çok erken anlamıştır. Sürekli barış için bütün insanların yaşayışlarını düzeltmek ve onları açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde yetiştirmek gerektiğini ifade etmiş, bütün dünya uluslarını akraba sayarak, milletlerin ve insanlığın mutluluğu için şu dileklerde bulunmuştur: ²³⁷

“Bütün dünya milletleri, aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmak için uğraşmaktadırlar. Bundan ötürü insan, kendi milletinin varlığı ve mutluluğuna ne kadar değer verirse, bütün dünya milletlerinin mutluluğuna hizmet etmeye elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Bütün akıllı adamlar takdir ederler ki, bu yolda çalışmakta hiçbir şey kaybedilmez; çünkü dünya milletlerinin mutluluğuna çalışmak, diğer bir yoldan kendi dirlik ve mutluluğunu sağlamaya çalışmak demektir. Dünya milletleri arasında ve dünyada dirlik, huzur ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan yoksundur. Onun için ben sevdiğime şunu tavsiye ederim: Milletleri yöneten adamlar, doğaldır ki, önce kendi milletlerinin varlık ve mutluluğuna çalışırlar; fakat aynı zamanda bütün milletler için aynı şeyi istemek lazımdır. Bütün dünya olayları bize bunu açıkça kanıtlar. En uzakta saydığımız bir olayın, bize bir gün dokunmayacağını bilemeyiz; bunun için insanlığın hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir organı saymak gerekir. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan bütün organlar etkilenir. Dünyanın bir yerinde bir rahatsızlık varsa, bana ne dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlıkla tıpkı kendi aramızda olmuş gibi ilgilenmeliyiz. Olay ne kadar uzak olursa olsun, bu esastan şaşmamak gerekir. İşte bu düşünüş, insanları, milletleri ve hükümetleri bencillikten kurtarır. Bencillik kişisel olsun, milli olsun, daima kötü sayılmalıdır.”

Atatürk Bazı Ortadoğu ve Doğu ülkelerinin bir asırda başaramadığı eğitim reformunu birkaç senede başarmıştır. O’nun liderliğinde milletimize eğitim ve öğretimin önemi anlatılmış, benimsetilmiş ve kabul ettirilmiştir. Atatürk başöğretmen ünvanı ile elinde tebeşir halka ders vererek öğretmenlere manevi destek sağlamıştır. 1924’de Tevhid-i Tedrisat kanunu çıkartılmış,

²³⁷ Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk Komutan İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, s: 529, 634.

bu kanunla yurdumuzdaki bütün okullar Maarif vekâletine bağlanmış medreseler kaldırılmıştır. Eğitim lâikleştirilmiş özellikle tarih ve dil konularında millî bir amaca yönelme başlamıştır. Lâikliğe aykırı eğitim sürdüren Anadolu'daki bütün yabancı okullar Mart 1921'de kapatılmıştır. Latin harfleri kabul edilmiştir. Kadınların eğitimine önem verilmiş, bu alanda önemli başarılar sağlanmış, erkek ve kız birarada karma eğitim sistemi gerçekleştirilmiştir. Bilgili, lâik ve Atatürk ilkelerine bağlı, millî şuur ve sorumluluğu müdrük gençlerin yetiştirilmesi eğitimin ana hedefi haline gelmiştir. Eğitim gören gençlerin sayısı hızla artmıştır. Bugün dünyanın en tanınmış üniversitelerinde Türk öğretim üyeleri görev yapmaktadırlar. Bu başarıyı Atatürk sağlamış, kabiliyetinin ve üstün yaratıcılığının özelliğini eğitim ve öğretime yönelik inkılâbında da ispat etmiştir.²³⁸

Atatürk'ün kendi milletini esaretten kurtarıp onu çağdaş uluslar safındaki saygın yerine oturtması, uluslararası âlemde birçok milletlerin takdir ve saygısına neden olmuştu. Türk ulusunun çağdaş bir düşünce ve yaşama tarzına kavuşma yolunda büyük atılımlar yapması, Atatürk'ün bütün dünyada tanınmasına neden olmuştu. Doğu'nun birçok ülkesinde dinsel bağnazlık nedeniyle oluşan sosyal ortamın çağdaşlaşmayı engellediği bir gerçektir. Atatürk bunu derinden incelemiş ve Doğu'nun Batı karşısında özellikle bilim ve teknik alanında gerilemesinin veya geri kalışının nedenlerini saptamıştı.²³⁹

Atatürk, insan haklarına saygı duyardı. Atatürk'ün kültürel reformlarının başlıca amacı halkı kadın erkek ayrımı yapmadan bilinçlendirmeye yönelikti. Bu bilinçlendirmede kadının önemli bir yer aldığı görülür. O, kadın haklarının eşitlik ilkesine uygun olarak düzenlenmesinde, benimsenmesinde ve eğitilmesinde içten hareket etmiştir. Eğitimde karma eğitim ve fırsat eşitliği ilkesiyle, Türk kadınına olduğu kadar, dünya kadınlığına da yardımcı olmuş, ulusuna çağdaşlaşmada yön verirken dünyanın birçok ulusuna da örnek olmuştur.

27 Kasım 1978 tarihinde, UNESCO (United Nations Educational Scientific And Cultural Organization- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı merkezi Paristedir.)'nin Atatürk'ün 100 ncü yıldönümünde dünyada anılmasına ait kararı şöyledir:

UNESCO Genel Konferansı: "Uluslararası anlayış, işbirliği ve barış yolunda çaba göstermiş üstün kişilerin gelecek kuşaklar için örnek olacakları inancı ile, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemâl Atatürk'ün doğumunun 100 ncü yıldönümününün 1981 yılında anılacağını hatırlayarak, UNESCO'nun üzerinde çalıştığı tüm alanlarda olağanüstü bir devrimci olduğunu göz önünde tutarak, özellikle sömürgecilik ve emperyalizme karşı inancıyla, dünya uluslararası karşılıklı anlayışın, sürekli barışın değerli öncülüğünü yapmış olduğunu; tüm yaşamı boyunca insanlar arasında hiçbir renk, din, ırk ayrımı gözetmeyen bir uyum ve işbirliği çağının doğacağına inancını unutmadan; Genel Konferans, eylemi her zaman barış,

²³⁸ Tarık Somer, *Atatürk ve Eğitim*, s: 5.

²³⁹ Muzaffer Erendil, *Evensel Yönüyle Atatürk*, s: 1.

uluslararası anlayış ve insan haklarına saygı yönünde gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün kişiliğini ve eserinin çeşitli yanlarını belirtmek amacıyla, giderleri Türk Hükümeti'nce karşılanmak üzere, 1980 yılında düzenlenecek uluslararası bilimsel toplantı konusunda düşünsel ve teknik planda UNESCO'nun işbirliği etmesine karar verir. Bu kararın uygulanması için gereken tüm düzenlemelerin gerçekleştirilmesini Genel Direktörden rica eder.”

Bu karardan anlaşıldığı gibi, Atatürk'ün birçok konudaki tutumu UNESCO tarafından da benimsenmiş konulardır.

Atatürk, Kurtuluş Savaşı sonunda kurduğu yeni Türkiye Cumhuriyeti ile çağdaş uygarlığa yönelmiş ve Türk halkına, yeni ve çağdaş bir biçim verme yolunda çok olumlu devrim hareketlerini ortaya atarak uygulamalarda bulunmuştur. O'nun devrim hareketleri özellikle sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda olmak üzere, çok geniş bir kapsama sahiptir. Dinsel ve mistik bir hava içinde etkinliğini kaybederek, çağdaş uluslara oranla geri kalmış bir halkın yaşam düzeyi onun önderliğinde bir hareketlilik ve renk kazanmıştır. Bu devrim hareketleriyle Türk ulusu, dünya ulusları arasındaki yerini almıştır. Ulusal değerleri ve ulusal kültürü saklı tutarak Batı uygarlığının temelini oluşturan “Bilim anlayışını” yol gösterici olarak benimsemek ve uygulamak olan Türk ulusunun çağdaşlaşma yolundaki devimci uygulamaları, dünya uluslarını etkilemiştir.²⁴⁰

Atatürk, eğitimde çağdaş ilkelerden ve çağdaş uygulamalardan yanadır. Çağdaş ulusların benimsediği bilim ve teknik, O'nun düşüncesinde çağdaşlaşma sorunudur. O'nun “Dünyada herşey için uygarlık için, yaşam için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir, tekniktir, bilim ve tekniğin dışında yol gösterici aramak, akılsızlıktır, gaflettir ve doğru yoldan sapmaktır.” sözleri bunu kanıtlar. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet dönemi aynı zamanda eğitim devrimi ile de belirgindir. Cumhuriyetin başlangıcında 1920 yılının bildirgesindeki; “Bütün okullarımızı en bilimsel ve çağdaş olan esaslarla sağlık kuralları içinde yeniden düzenlemektir. Okul programlarını iyileştirmek yoluyla ulusal karakterimize, coğrafya koşullarımıza, tarihi geleneklerimize, sosyal durumumuza uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmektir.” metni, eğitimin çağdaşlaşma amacını ortaya koymuştu. 1922'de Bursa'da yaptığı konuşmada, “Okul sayesinde, okulun vereceği bilim, teknik ve fen sayesinde ki Türk ulusu, Türk sanatı, ekonomisi, Türk şiir ve edebiyatı bütün güzelliğiyle gelişir” diyerek eğitimin her alandaki kalkınmaya temel teşkil edeceğini işaret etmiştir.²⁴¹

Türk çağdaşlaşması, batılı olmayan toplumların gelişmelerinde evrensel bir yer tutmuştur. Türk çağdaşlaşması batı kültür çevresi ile diğer kültür çevrelerinin uyumunu gerçekleştirecek yol ve yöntemi vermektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Türk tarihinin bir safhası olmaktan çıkıp, yeni bağımsızlığını kazanan ülkeler için, politik sistem olarak doğu ve batı rejimleri arasında önemli bir alternatif olarak değerlendirilmiştir. Bu niteliği ile Türk

²⁴⁰ Muzaffer Erendil, *Evrensel Yönüyle Atatürk*, s: 1, 2.

²⁴¹ A.g.e., s: 69.

çağdaşlaşması, Türkiye sınırlarını aşmış, kıtalara mal olmuş evrensel bir nitelik taşımaktadır. Bağımsız olmak ve kalmak isteyen milletler için, paha biçilmez bir ışıklı yol niteliğindedir.²⁴²

Atatürk'ün kendisi Türk toplumu için yeni bir insan tipidir. Bütün eserleriyle, fikirleriyle, kişiliği ile erişilemeyecek kadar yeni bir insandır. Onu hala erişilmez bir insan yapan kişiliğini daha gençliğinden görüyoruz. Suriye'de bulunduğu 1908 yılında arkadaşı Müfid'e "*Bugünün adamı mı olmak, yarının adamı mı olmak istiyorsun?*" der. Atatürk, hala yarının adamıdır. Yalnız Türkiye için değil, bütün mazlum uluslar ve insanlık için yarının adamıdır. Onu yarının adamı yapan yüksek insan nitelikleri idi. Atatürk evrensel kişiliği sebebi ile UNESCO tarafından 1963 yılında ve 1981'de insanlığa örnek insan olarak gösterilerek anıldı. (UNESCO, prensip olarak, ölüm için 50'nci, doğum için 100'üncü yılları anma yılı olarak kabul etmişken, ilk kez Atatürk için bu prensibini bozdu ve ölümünün 25. yılı olan 1963'te onun anılmasına karar aldı.)

Atatürk tüm mazlum ulusların kurtuluşunu istemektedir. Mart 1933'te yaptığı konuşmada şu sözleri bunu açıkça göstermektedir.²⁴³

"Şarktan şimdi doğacak olan güneşe bakınız. Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün şark milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetine kavuşacak olan, çok kardeş millet vardır. Bu milletler bütün güçlüklerle ve engellere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır: Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve iş birliği çağı hakim olacaktır."

"Milleti millet yapan bilgi ve uygarlık yolunda yücelten güçler vardır: fikir güçleri ve sosyal güçler.... Toplumların tümünü çağın gereklerine göre yüceltebilmek için ilim ve teknik gerekmektedir, ilim ve teknik doğrultusundaki girişimlerin faaliyet merkezi ise okuldur." diyen Atatürk, evrensel barışı sağlamanın yolunu insanların birbirleriyle dayanışmasında ve bu doğrultudaki millî eğitimde görmektedir. Bu eğitimin programı din yasalarına veya insanların düşüncesini kalıplaştırmaya götürecek doktrinlere değil, yapılacak bilimsel araştırma verilerine dayanmalıdır. Bütün dünya devletleri ayrı, ayrı kendi yurt sınırları içindeki sorunlarına çözüm yolu getirecek bir millî eğitim programı hazırlamalılardır.²⁴⁴

Atatürk, bilimsel düşünce yapısı sayesinde, dünyanın en güçlü sömürgeci devletlerine karşı kazandığı askeri zaferin sarhoşluğuna hiç kapılmamış, Fas'tan Endonezya'ya değin bütün müslüman halkların, bütün sömürülen ve ezilen ulusların kahramanı olmuştu. Bağımsız ve özgür

²⁴² Yavuz Özgüldür, *Atatürk ve Çağdaşlaşma*, s: 164.

²⁴³ Ergün Aybars, *Atatürk'ün Evrenselliği*, s: 200, 204.

²⁴⁴ Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Düşünce Yapısı*, 215, 218.

bir ulusal toplum yaşamı için eğitimin, bilimin ve ekonomik üretkenliğin ne denli zorunlu olduğunu çok iyi bildiğinden, Türk ulusunun ana yurdunu bile yitirmek tehlikesiyle yüz yüze gelme nedeninin, yüzlerce yıldan beri baskı yönetimleri altında bilimden, teknikten ve eğitimden yoksun bırakılması olduğunu bir an bile gözden uzak tutmamıştır.²⁴⁵

²⁴⁵ Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, s: 385, 386.

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Tartışma

Kurtuluş savaşının resmen sona ermediği, Lozan Antlaşması'nın bile imzalanmadığı, Cumhuriyetin ilan edilmediği günlerde, Atatürk Anadolu'da incelemerde bulunurken, halka yaptığı konuşmalarında şunları söylüyordu: *“Arkadaşlar!... Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat, ilim ve irfan zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar kazandığı zaferler memleketimizi gerçek kurtuluşa kavuşturmuş sayılmaz. Bu zaferler ancak gelecek zaferimiz için değerli bir zemin hazırlamıştır. Askeri zaferlerimizle mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım.”* Büyük bir askeri zaferin kahramanı olan bir Başkomutanın ifadesi olan bu sözler, O'nun çağdaş bilime, eğitime ve kalkınmaya verdiği önemi göstermektedir.

Atatürk'ün, Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferinin kutlama töreninde, Dumlupınar'daki konuşmasını bitirdikten sonra, *“Cumhurbaşkanı olmasaydınız ne olmak isterdiniz?”* sorusuna: *“Maarif'in başına geçerek millî irfanı yükseltmeye çalışmak isterdim.”* diye cevap vermiş olması, onun gelecek günlerde eğitim faaliyetleri ile ne kadar yakın olarak ilgileneceğinin işaretini vermiştir. Kendisi, kurduğu yeni devletin, vatandaşlarının çağdaş dünyanın bilgi ve esaslarıyla yetiştirilmesi için, eğitim ve öğretimde, klasik (geleneksel) yöntemleri değil, Türk Milleti'ni kısa sürede çağdaş uygarlığa ulaştıracak modern yöntemlerin hayata geçirilmesi için çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmalarında, yalnız tek bir yöntemi esas almamış, bir sentez yapmış bunda esin kaynağı olarak yine Türk milletini almıştır.

O, eğitim ve öğretimde takip edilmesi gereken lâik ve millî esasları, uygulamalarıyla ortaya koymakla kalmamış, bunları Baş Öğretmen ünvanının gereklerini yerine getirerek, ulaşılan seviyeyi yerinde tespit etmiş, zorluk ve duraksamalar karşısında, düzeltici tedbirler aldırılmış çözümler ortaya koymuştur. Yeni Türk harflerine geçiş döneminde, tahta başına geçmiş, başöğretmenlik görevini yüklenmiş, Cumhurbaşkanlığının çalışma yeri olan Çankaya'yı, Türk varlığının öz benliğini değerlendiren Türk dili ve tarihinin araştırmalarının merkezi, bir bilim ve eğitim akademisi haline getirmiştir. Bu çalışmalarında yönetici ve çevresindekilerine kurduğu yeni devletin esaslarını anlatmış, geçmiş devrin yönetiminin, vatandaşlarını sadece sadık bir teb'ası olarak görme alışkanlığı yerine, kurulan yeni Türk Devletinde, egemenliğin gerçek sahibinin Türk Milleti olduğunu öğreten sosyal bilgiler öğretiminin de birinci derecede rol oynamıştır. Atatürk, yaşadığı toplumu, toplumsal ve siyasal ortamı, içinde bulunduğu çağı ve

gelecekte alacağı şekli çok iyi tahlil ederek, sahip olduğu birikim ve sezisizle düşüncelerini çevresine ve topluma mal etmeyi başarmıştır.

Osmanlı Devleti ve toplumu gerçek anlamda, 18. yüzyıldan itibaren Batı ile ilişki içinde olmuş, onu anlama, ondan etkilenme, onun gibi olma ve en azından ona benzeme çabası içinde bulunmuştur. Ancak dinsel ve geleneksel kurallarla kuşatılmış toplumsal ve kültürel yapısı buna izin vermemiştir. Bu nedenle, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için bu kuşatmanın kaldırılması ve toplumun yapısal bir değişimden geçmesi zorunlu hale gelmişti. Bu yapısal değişiklik de, ancak ulusal kaynaklı fakat çağdaş ve lâik düşünce ve değerlere dayalı bir eğitim ile mümkün olabilirdi. Bu bakımdan, Atatürk'e göre eğitimin amacı, lâik ve ulusal bir kültür ve buna uygun çağdaş bir yaşamdır.²⁴⁶

Atatürk yetiştiği çevre ve dönemde, özgürlük ve çağdaşlıktan yana, tanınmış yabancı ve Türk düşünürlerinden etkilenmiştir. Bununla birlikte, kendisini diğerlerinden ayıran çağı aşan kişiliği üç temel öğeyle sınırlıdır. Bunlar; “*tam bağımsızlık, millî egemenlik ve halkçılık*”tır.

Onun otodidakt kişiliği iki büyük gurup düşünce potansiyeli ekseninde, kendisini yaşamı boyunca düşünmeye yöneltmiştir. Bunlardan birincisi, öğrencilik yıllarından beri çok yakından izleyip değerlendirdiği gözler önünde yıkılan imparatorluğun sorunları, ikincisi de doğduğu günden beri içinden çıktığı, izlenimlerini topladığı halk çevresidir. Bu hareketli günlerde ailede ve okulda birlikte yaşadığı sorumlu ve sorumsuz çeşitli kültür düzeyinde, çoğu asker ve sivil bürokrat kesiminde, Türk aydınları düşünür ve yazar düzeyinde, fakat hemen hepsi eleştirmen karakterindedir. Büyük önderin, çevresi ve yaşadığı dönemin etkilerinden yararlanarak edindiği birikim yanında önemli ve üçüncü bir faktör de O'nun düşünce yapısını gerçekleştiren otodidakt karakteri olduğu bir gerçektir. Yararlandığı kaynaklar insanlık âleminin ve tarihin çağ değiştiren seçkin mensupları, çeşitli dinlerin kurucuları, düşünürler yazarlar ile onların davranışları ve eserleridir. O'nu tek adam yapan seçkin karakteri salt bir olay ya da düşünce akımı izleyicisi olarak kalmayıp değişik kaynaklardan kendine özgü bir sentez bir bileşkeye ulaşmış olmasıdır.²⁴⁷

Atatürk inklâpçı atılımlarla Türk toplumunun eğitim aracılığıyla çağdaşlaşmasını sağlamak istemiş ve bu konuda mücadele vermiştir. Atatürk'e gelinceye kadar bütün Osmanlı döneminde, medrese ve evkaf okullarında bir değişiklik yapılamamış, bu kurumlar dinsel esaslara göre dondurulmuştur. Batıdan alınan Tanzimat okullarında ise, özgür düşünceye de yer verilmiştir. Medrese ve evkafın ilkokulları ile yeni okullar arasındaki farklı eğitim kaldırılmamış, bu durum birbirinden ayrı zihniyette kuşakların yetişmesine neden olmuştur. Bu olumsuz duruma son vermek ve ulusu yeni ve çağdaş fikir ve yöntemlerle yetiştirmek için, Kurtuluş Savaşının

²⁴⁶ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, s: 100.

²⁴⁷ Hikmet Altuğ, *Atatürk'ün Yetiştirdiği Çevre ve Dönemin Değeri*, s: 32, 35.

zaferlerle sona ermesinden sonra, Atatürk “Öğretimin Birliği” hareketiyle Evkaf ve Şeriye Bakanlıklarını kaldırmış, Türkiye Cumhuriyeti’nde bulunan bütün okulların yönetimini ve denetimini Maarif Bakanlığına bağlamıştır.²⁴⁸ Onun eğitime olan ilgisi, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra daha da güçlenmiştir. Kurduğu yeni devletin izleyeceği eğitim politikasının esaslarını tespit etmiş, bu esaslara uygun olarak yapılan reformları yönlendirmiş, tespit ettiği yeni eğitim ilkelerine dayalı kanunları hazırlatmış ve bunların uygulamalarını yakından takip etmiştir.

Yunan saldırılarının sürdüğü, Kurtuluş Savaşı’nın en buhranlı ve bunalımlı günlerinde 16 Mart 1921 tarihinde Ankara’da topladığı Maarif Konresinde yaptığı açış konuşmasında Atatürk, “ulusal” ve “çağdaş” bir eğitimin temelerinin atılmasının ve sağlam programa bağlanmasının önemini işaret etmiş, eğitimin ulusların bağımsız yaşayabilmeleri, kalkınıp güçlenebilmeleri bakımından hayati bir önem taşıdığını sık sık vurgulamıştır. Kurulan yeni devletin yapısına uygun olan eğitim sisteminin önemini belirtirken de, memleketimizi ve toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa erdirmek için, vatani kurtaran asker ordusunun yanında ikinci bir ordunun da, milletin geleceğini yoğuran irfan (bilgi-kültür) ordusu olduğunu söylemiş, asker ordusunun kazandığı zaferin kalıcı sonuçlarının ancak irfan ordusu ile mümkün olabileceğini belirtmiştir.

Atatürk, eğitimin devletin asli görevi olduğunu ifade etmiş ve eğitimin devletin kontroünde yürütülmesi gerektiğini savunmuş, uygulanacak eğitimin esaslarının çağdaş dünyanın ihtiyaçlarına ve bilime dayandırılmasını istemiş, yeni eğitim sisteminin temel ilkelerini çıktığı yurt gezileri ve Mecliste yaptığı konuşmalarda işaret etmiştir. Eğitimin dayandırılacağı temel esaslar; eğitimin ulusal karakter taşıması, lâiklik ilkesinin gözetilmesi, öğretimde birliğin sağlanması (Tevhid-i Tedrisat), karma eğitimin sağlanması, işe yarar ve üretici olması, çağdaşlık ve bilimsellik ilkesinin korunması ile yaygın eğitimin sağlanması, üzerinde önemle durduğu ilkeler olmuştur.

Atatürk döneminde hem nicelik, hem de nitelik bakımından, eğitim alanında pek çok yenilik yapılmıştır. Fırsat eşitliği ilkesi ve zorunlu eğitim yasası ile kız öğrencilerin ve kadın öğretmenlerin sayısı ile ortaöğretimde öğrenci sayısı artmıştır. Kız enstitüleri ile kızlara teknik öğretim sağlanmış ve bu alanda kız öğrenci sayısı artmıştır; yükseköğretim kademesinde fakülte, yüksek okul ve öğrenci sayısı artmıştır. Mesleki ve teknik öğretim alanında yeni türde okullar açılmış, Türk eğitim sistemi, Millî Eğitim Bakanlığı denetimine alınmış, lâiklik ilkesi ile dini eğitime son verilmiştir. Dünyaca tanınmış Dewey, Kühne, Buyse gibi eğitimciler rapor vermek

²⁴⁸ Reşat Kaynar, Atatürk’ün Kültür ve Eğitim Anlayışı, s: 583

ve önerilerde bulunmak üzere Türkiye'ye davet edilmişlerdir. Millî Eğitim Teşkilat Kanunu çıkarılmış, 1926 yılından itibaren okullarda yeni öğretim programları uygulamaya konmuş, ortaöğretim ücretsiz duruma getirilmiştir. İlkokul ve orta dereceli okul öğretmenlikleri yasalarla, belirli düzene bağlanmış, öğretmenlik esasları belirlenmiştir. Karma eğitime 1927 yılında başlanmış, Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Kanunu 1928 de yürürlüğe girmiştir. 1416 Sayılı Kanun çıkarılarak, yurt dışına devlet adına öğrenim için öğrenci gönderilmeye başlanmış, birçok yükseköğretim kurumları açılmıştır. Türk Tarih Kurumu (1931) ve Türk Dil Kurumu (1932) gibi temel kurumlar ile Halkevleri (1932) açılmıştır.²⁴⁹

Atatürk, uygulamalarıyla Türk milleti için olduğu kadar diğer bağımsızlık ve çağdaşlaşma mücadelesi veren uluslar içinde örnek olmuştur. Atatürk'ün Türk milletini esaretten kurtarması, onu, yaptığı devrimlerle bağımsız ve çağdaş milletler arasındaki saygın yerine koyması, uluslararası toplumda takdir ve beğeniyle izlenmiştir. Türk milletinin çağdaş bir düşünce ve yaşama şekline ulaşmak için yaptığı atılımlar, Atatürk'ün bütün dünyada tanınmasına neden olmuş, O'nun felsefesini ve eserini araştıranlar, kendisini, çağdaşı olduğu liderlerden ayırarak takdirle değerlendirmişlerdir. Atatürk'ün bu takdir ve başarıları, dünyada "Atatürk " ve "Türk Devrimi" hakkında binlerce eserin meydana çıkmasına neden olmuştur. Atatürk'ün savunduğu kardeşlik, insancıl davranış ve barışçıl bir dünya özlemi ve bunu sağlamak için işaret ettiği eğitim olgusu dünyanın bugün dahi ulaşmak istediği öğeler olmuştur.

Atatürk'ün "*Eğer devamlı barış isteniyorsa insan kitlelerinin durumlarını iyileştirecek uluslararası tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın tümünün refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak bir şekilde eğitilmelidir.*" şeklindeki sözleri, O'nun barış ve mutluluğu sadece kendi milleti için değil, dünyadaki bütün milletler için arzuladığını ve "*Yurtta Barış, Dünyada Barış*" özlemine götüreceği yegâne vasıtanın yine eğitim olduğunu göstermektedir.

Atatürk'ün, Evrensel düzeydeki eğitim düşünce ve ve ülküsüne yönelik sözleri günümüzde, "*Dünya barışı için eğitim*" fikrinde UNESCO'ya öncülük etmiş, UNESCO (United Nations Educational Scientific And Cultural Organization- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı merkezi)'nin 27 Kasım 1978 tarihinde, Atatürk'ün doğumunun 100'üncü yıldönümünün dünyada kutlanmasına yönelik aldığı karara esas teşkil etmiştir.

²⁴⁹ Mahmut Tezcan, *Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s: 593.

Sonuç

Araştırmanın genel amacı; *oluş/olay etkileşimi bağlamında Atatürk'ün eğitimsel liderliğinin bireysel/toplumsal/evrensel düzlemlerde bilinç dönüşümüne yaratıcı eğitsel doğurgularını literatür tarama ve birincil kaynaklar üzerinde içerik çözümlemesi yoluyla betimlemektir.* Bu bağlamda cevabı aranan alt amaçlar/sorular itibariyle ulaşılan ara sonuçlar şöyle sıralanabilir;

- Atatürk'ün Yaşamında Öne Çıkan Kültür ve Eğitim Odaklı Deneyimleri;

Eğitimin kalkınmadaki önemi ve cumhuriyetin koruyucusu yeni nesillerin yetiştirilmesi gereği, Atatürk'ün eğitim alanına duyduğu ilginin ana sebepleridir. O uygarlık yolunda ilerleyebilmenin sırrını aklın ve bilimin yol göstericiliğinde görmüştür.

Atatürk, Türk gençliğini yetiştirmek amacıyla eğitime yönelik yenilikleri, gerçekleştirdiği devriminin merkezine oturtmuştur. Bu düşüncesini daha Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği sıralarda, 15 Temmuz 1921 tarihinde toplanan Maarif (Eğitim) Kongresinde ortaya koymuştur. Eğitimin temel taşının bilgisizliğin yok edilmesi olduğunu belirterek, bu maksata yönelik olarak eğitim politikası ve felsefesinin esaslarını tespit etmiş, uygulamaya geçirmiş ve eğitimi diğer bütün toplumsal kurumlar ile birlikte bütünlük içinde ele almıştır. Karşılaşılan duraksama ve tereddütler karşısında düzeltici tedbirleri hemen uygulamaya koyarak, eğitim çabalarında kesintiye müsaade etmemiştir.

Atatürk'ün kendi tercihini kullanarak girdiği Selânik Askeri Rüştüyesinden (Ortaokul) başlayarak, Harp Okulunu bitirinceye kadar geçen öğrencilik hayatında ve genç subaylık döneminde başlayan askeri görevleri sırasında, eğitim ve öğretimle ilişkilerini bilinçli ve sürekli olarak sürdüren bir özelliği vardır. Çanakkale Savaşından sonra, Edirne'ye geldiği zaman öğretmen okulunu ziyareti, tarih dersine girerek ders üzerinde tartışmalara girişmesi, Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarını kurarak çalışmalarına ve yaşatılmalarına kadar uzanan süreçte O'nun eğitimle olan ilişkilerinin çok eski yıllara dayandığının örnekleridir.²⁵⁰ Eğitim O'nun amaçladığı çağdaş ve modern bir topluma ulaşılmasına yardımcı olan, esas olarak yararlandığı ve ele aldığı toplumsal bir kurumdur. Eğitim olgusunu çağdaşlaşmanın bir aracı ve bunun gerekli bir koşulu olarak ele almıştır. Hem örgün hem de yaygın eğitim açısından konuya yaklaşmıştır.

Atatürk, en mühim ve en verimli vazifelerinin eğitim işleri olduğunu, bu konuda takip edilecek eğitim programının esas noktalarının, sosyal hayatın ihtiyaçlarına uygun olmasını

²⁵⁰ Hıfzırrahman Raşit Öymen, *Mustafa Kemâl'in Eğitimle İlişkileri*, s: 135.

ve çağdaş gelişmelere dayalı olması gerektiğine işaret etmiştir. Eğitim ve öğretimde izlenecek yol olarak, vatandaşa verilecek bilginin maddî hayatta başarı sağlayan pratik ve işe yarar bir araç haline getirilmesi düşüncesi esas alınmıştır. Lâiklik ilkesi ile eğitimin felsefesi, halkçılık ilkesi ile örgüt modeli oluşmuştur.

Atatürk döneminin yükselen paradigmasının ana hatlarını kavramış, diğer Osmanlı liderlerinin, düştüğü paradigmatik kilitlenme hatasına düşmemiş, çöken paradigmayı terk ederek yükselen paradigmaya sarılmıştır. Onun başarısı, çözülme sürecinde ve topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiş bir imparatorluktan Türk unsuruna dayanan merkezî bir millî devlet çıkarabilmiş olmasında ve bu millî devleti pozitivist akılcı bir nitelikte donatmış olmasındadır. Onun, 1907’de daha genç bir kurmay subay iken arkadaşlarına açıkladığı, “meşrutiyet idaresinin büyük devletlerin imparatorluğu tasviye etmelerini beklemeden, bu tasfiyeyi yapması gerektiği” şeklindeki, ileride Misakı Millî’nin esasını oluşturacak düşünceleri, hem çağını iyi anladığını, hem de vizyoner kişiliğini göstermektedir. O, çağının bilim felsefesi olan “akılcı-pozitivist” anlayışın da üstüne çıkarak, “eleştirel-akılcı” tavrı benimsemiştir.²⁵¹

Atatürk Cumhuriyeti kültür ve eğitim temeline oturtmuştur. 29 Ekim 1933 yılında Cumhuriyet’in 10’uncu yılı münasebetiyle yaptığı konuşmasında, “*Ulusal kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkaracağız*” demiştir. O, dondurulmamış, durağan olmayan, dinamik bir kültür anlayışına sahiptir. “*Bir kültürden (hars) olan insanlardan oluşan topluluğa ulus denir dersek, ulusun en en kısa tanımını yapmış oluruz.*” diyerek toplumda kültürel bütünleşmeye verdiği önemi vurgularken, eğitimle kültürü birlikte düşünmüştür. Bütünleşme için de eğitimi bir araç olarak görmüş, devrimleri yaymak, halka benimsetmek ve kökleştirmek için de eğitim yoluyla toplumu hazırlamaya çalışmıştır.

- Atatürk’ün Türk Eğitim Bilinci ve Pratiğini Doğrudan Etkileyen Deneyimleri;

Atatürk’ün fikir ve hayatı için, hangi konuda olursa olsun kitap değerli bir varlık olmuş, onun toplumsal bilim formasyonunu geliştirmiştir. O’nun hayatında iyi ve öğretici kitabın yeri daima büyük olmuştur. Bu sayede kendini yetiştirmiş ve üstün bir devlet adamı olmuştur. O, belli doktrinlerin ve kitabi bilgilerin doğrudan takipçisi olmamış, her konuda bilim ve aklın esas alınması gerektiğini vurgulamıştır. Okuduğu eserlerdeki düşünceleri benimsemeden önce onları kendi bilgi süzgecinden geçirmiştir. Bilgisizliğin yenilmesi, eğitim, bilim- teknik ve öğretmenler O’nun üzerinde en çok durduğu konulardır.

²⁵¹ Ali Güler, *Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Kavramı ve Dönüştürücü Lider Olarak Atatürk*, s: 25.

Beyinleri kendi ideolojilerine uygun düşecek tek boyutlu bir düşünceye göre şartlandırılan ve bütün dünyalarını tek unsur üzerine kurmaya çalışan, totaliter özellik taşıyan tekçi ideolojilerin aksine, düşünce özgürlüğünü esas almıştır. O, cumhuriyetin yeni kuşaklarının "*Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür*" insanlar olarak yetiştirilmeleri için bilimi rehber göstermiştir.²⁵² O, ulusal kimliği kültür temeli üzerine oturtmuştur. Türk milletinin aynı değerler etrafında toplanması ve bütünleşmesi için kabul edilen "Tevhid-i Tedrisat" (Öğretimin Birleştirilmesi) kanunu buna yönelik bir uygulamadır. Salt bir olayın ya da bir düşünce akımının uygulayıcısı olmayan Atatürk, çeşitli görüş ve düşüncelerden bir senteze gitmiş, bunları olaylara uygulayarak problemlerin çözümünü göstermiş, yeniliğe açık millî karakterde bir uygulamaya yönelmiştir. O, ulusal öze dayandırarak çeşitli felsefî akımları benimsemiş ve onlardan yararlanmıştır. Eğitimin pragmatist (faydacılık), olguculuk (pozitivist) ve akılcılık (rasyonalizm) yönlerini esaslarını saptadığı eğitim felsefesinde baş tarafa oturtur.

Atatürk "millî" sıfatını çok ve öz kullanmış, bakanlıklarımızdan yalnız ikisinin adının başına "millî" kelimesini (Millî Savunma ve Millî Eğitim Bakanlıkları) layık görmüştür. Böylece demokratik hayatımızın gereği olan parti ve iş politikası dalgalanmalarına karşı kalkan olmayı, yurdun savunması ile Türk çocuğunun eğitim ve öğretimini siyasetin dışında tutmayı, onların istikrarını temin etmeyi düşünmüştür.²⁵³ Atatürk kalkınmanın akıl ve bilimin önderliğinde gerçekleşeceğine inandığından millî eğitime büyük önem vermesi bu sebepten kaçınılmaz bir sonuçtur. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu gibi müesseseleri kurması bilimsel bir hareketi teşvik edip başlatmak olduğu gibi, millî bilinci, millî gururu ve Türk milletinin kendisine güvenini kuvvetlendirmek için düşünülmüş kültürel alt yapıyı da oluşturmaya yönelik girişimlerdir.

Yepyeni bir siyasi rejimin kurulduğu, Cumhuriyet rejiminin kökleşmesi ve yerleşmesinin esas alındığı Atatürk döneminde, eğitim de bu amaçlar doğrultusunda ele alınmıştır. İnkılapların benimsetilmesinde ve ülkenin temel kalkınmasında, "... *En mühim en esaslı nokta, eğitim meselesidir.*" diyen Atatürk'ün, eğitim üzerinde durması, bu konudaki uygulama ve açıklamaları bir "Eğitim Politikası Programı" özelliği taşır. Bu programın sonucunda yetiştirilmesi hedeflenen insan tipi, akılcı, hür, özbenliğinden ve kültüründen kopmamış, pozitif bilime dayanan, güzel sanatları seven, fikren ve bedenen gelişmiş erdemli ve güçlü bir kişiliktir. Türk devriminin amacını "*Büyük davamız, en uygar ve en müreffeh millet*

²⁵² Mahmut Tezcan, *Atatürk'ün Çağdaş Eğitim Anlayışı*, s: 57.

²⁵³ Burhan Göksel, *Atatürk'ün Eğitim Konusundaki Görüşleri*, s: 956.

olarak varlığımızı yükseltmektir” sözleriyle açıklayan, Atatürk, bunun ancak eğitimle olabileceğini “Eğitimdir ki bir milleti ya özgür, bağımsız, ünlü, yüce bir toplum halinde yaşatar, ya da tutsaklığa ve yoksulluğa sürükler.” diyen sözlerinde vurgulamıştır.²⁵⁴ Atatürk önce Batı uygarlığı yolunda yürümekten alıkoyan yaşama süresini doldurmuş eski örgütleri yıkmıştır. Lâik anlayışla şekillenen kültür ve eğitim sistemiyle, skolâstik düşüncenin dar ve kısıtlayıcı sınırlarından uzak, bilimsel görüşlere dayanan uygulamalar yeni kurulan devletin eğitim politikasının temelini oluşturmuştur. O, kurduğu cumhuriyetin çağdaş insan tipini yaratabilmek ve sosyal değişimi gerçekleştirmek için millî eğitim programından yararlanmışır.

Atatürk, yüzyıllar boyunca gerçek bilimin ışığından yoksun bırakılmış ve çoğunluğu köylü olan Türk halkının kurtuluşunu okullarda görmüştür. Bütün Osmanlı İmparatorluğu’nun süresinde köylü, yalnız askerlik için bir kaynak olarak görülmüş, okul, eğitim ve öğretimden yoksun bırakılmış ve bunun sonucunda maddi dünya ile ilişkileri büyük ölçüde kopmuş karanlık içinde kalmıştı. Atatürk, bütün meslek hayatı boyunca Türk köylüsünün devlet ve millet hayatındaki değerini görmüş ve takdir etmişti. O, Türk milletinin, gerçek ve toptan kurtuluşunu, millî eğitimin geliştirilmesinde ve yayılmasında görmüş, Türk toplumunun ancak bu yoldan bir bütün haline gelebileceğine inanmıştı. Bu nedenle ülkede, millî ve çağdaş bir eğitim ve öğretim programı saptanmalı ve kısa sürede her bakımdan yerleştirilmiştir.²⁵⁵

O, tek insanımızın iyi eğitilmesinin gereğine işaret ederken, ferдин yetişmesinin ve eğitilmesinin, kültür bakımından donatılmasında görmüştür. Ülkeler çeşitli olmasına karşın uygarlık birdir. Ulusun ilerlemesi için çağdaş uygarlığı yakalaması gerektiğini vurgulamıştır.

Atatürk’ün kültür alanında çağdaşlaşmak için almış olduğu tedbirler Türk Devleti’nin ebediyen yaşaması için alınmış olan önlemlerdir. Bunlar tarihi bir vetirenin sonucu olup batıyı taklit için değil, devletin bekasını temin için, yani bir amaç olarak değil Türk toplumunu çağdaş medeniyetin üzerine çıkarmak için araç olarak benimsenmişlerdir. Atatürk inkılâpları önceki yeniliklere göre radikal bir mahiyet taşırlar. Zira Atatürk çağdaşlaşmayı öncekiler gibi sınırlı alanlarda değil, fakat bir bütün olarak almış ve o şekliyle uygulamaya koymuştur. Dolayısıyla bunlar her şeyden önce lâik bir zemin üzerinde ve geniş bir tabanı hedef alarak yürütölmüşlerdir. Çağdaşlaşmanın yozlaşmaması, millî değerlerle bezenmesi için tarih ile beslenen bir tabana oturmasına da itina edilmiştir. En büyük Türk milliyetçisi olan, Türklük gururunu “*Ne Mutlu Türküm Diyene*”, “*Bir Türk Dünyaya Bedeldir*” vecizeleri ile ifade eden

²⁵⁴ Mahmut Tezcan, *Atatürk’ün Eğitim Anlayışına Felsefî ve Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s: 594.

²⁵⁵ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, s: 58.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, akıl ve bilim kültür hayatına yön vermesi için gerekli yüksek kültür kurumlarını oluşturmak suretiyle geleceğe de ışık tutmuştur.²⁵⁶

- Atatürk'ün Kitle Eğitimcisi Olma Özelliği;

O, Türk milletini teşkilatlandırırken millî duygularını yönlendirmiş, toplumu eğiterek Kurtuluş Savaşı'nı kazanmıştır. Atatürk, "akılcı" ve "bilimci" dünya görüşüne sahip, milliyetçi ve inkılâpçı yeni bir eğitim politikası programı ortaya koymuştur. Atatürk'ün eğitim politikası programı, kendi zamanının diğer ideolojilerinin eğitim politikaları ile karşılaştırıldığında, onlardan temelde ayrı olduğu görülür.

Atatürk'ün öğretmen ve eğitimci kişiliğini belirleyen temel özellikler vardır. Başöğretmen ünvanını alarak (24 Kasım 1928), elinde tebeşir, kara tahta başında ve halkın içinde, halka okuma yazma ve çeşitli bilgiler öğretmeye girişmiştir. Öğretmenlere çok değer vermiş, her fırsatta okulları gezmiş, sınıfta, derslere girmiş, çocukları çok sevmiş, eğitimde çocukluk döneminin değerini bilmiş ders kitapları yazmıştır. Her yerde ve her zaman eğitim ve öğretimde bulunma amacı gütmüş, bu nedenle, halka, öğretmenlere seslenişleri yanında, sofraları ve özel sohbetleri de öğretici bir değer taşımıştır. Kolayca öğretebilmek için, karşısındaki hedef kişi veya topluluğun yaş, meslek, sosyal durum gibi özelliklerini göz önünde tutarak davranmıştır. Öğretim ve eğitim yöntemi olarak takdir, teşvik, uyarı, eleştiride ve kesin isteklerde bulunmayı yerli yerinde ve beraberce uygulamış, Çok okumuş ve okuduklarından çevresindekileri ve toplumu yararlandırmaya özen göstermiş, eğitimin bilime dayanmasını ve işe yarar ürünler sağlaması gerektiğini amaç olarak göstermiştir. Bu örnekler, O'nun öğretmen ve eğitimci kişiliğini belirleyen temel özelliklerinin belli başlılarıdır.²⁵⁷

Atatürk yaptığı her türlü devrim girişiminde bağrından çıktığı Türk milletine inanmış bir liderdir. 18 Ekim 1925 tarihinde Konya'da öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada; *“Millet ve memleket hizmetinde önder olmak isteyenlerin ilham kaynağı milletin gerçek duyguları ve hareketleridir. Bizim zikre şayan bir hareketimiz varsa, o da milletin duygu ve eğilimlerine temas etmeye çalışmaktan ibarettir. Her türlü başarının sırrı, her çeşit kuvvetin, kudretin gerçek kaynağı milletin kendisi olduğuna kanaatimiz tamdır.”* şeklinde sarfettiği sözleri milletine inanmışlığının göstergesidir.

Atatürk, Türk halkının bağımsızlığının, özgürlüğünün, refah ve mutluluğunun ancak

²⁵⁶ Abdurrahman Çaycı, *Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma*, s: 49.

²⁵⁷ Yahya Akyüz, *Atatürk'ün Eğitim Düşüncesi'nin Kökenleri*, s: 27.

eğitimle mümkün olduğu inancı ile başta bilgisizlikle mücadele olmak üzere, eğitim olanaklarının, en geniş anlamda her yaştan ve her tabakadan halkın hizmetine sunulması konusunda ısrar etmiş, örnek vermiştir. İnsanların bilgisizlik yüzünden asılsız inançlara, boş telkinlere ve uydurmalara kolayca kapıldığı bir ortamda, aklın ve bilimin yol göstericiliğini savunmuştur. “En gerçek yol gösterici ilimdir, fendir” derken bunu kastetmiştir. Eğitimde, “dini görüş” ile “lâik görüş” arasında süregelen ikiliğe son vermek, dine saygılı fakat lâik görüşe dayalı “öğretim birliği” esasını geliştirmiş ve dengeyi kurmuştur. Kadınların hor görüldüğü, sosyal ve ekonomik hayattan itildiği bir toplum düzeninde, kadınlara eğitimde ve sosyal hayatta erkeklerle eşit haklar tanınmış, “karma eğitim” ile erkekler ile birlikte eğitimlerini birlikte eğitimlerini sağlamıştır.²⁵⁸

Atatürk, yönetimde – bilim, bilimde – yönetim eşleşmesinin liderliğini örneklemiş, devlet liderliği ile bilimsel liderliği kendisinde birleştirmiş, ülke kalkınması için eğitim alanında yaptığı devrimlerin başarısı da bu birleşimin sonucunda gerçekleşmiştir.

Atatürk, yeni Türkiye’nin toplumsal bütünleşmesinin ancak eğitimsel bütünleşme ile mümkün olacağına inandığı içindir ki, eğitimdeki medrese ve mektep ikilemini en kısa sürede ortadan kaldırmak istemiştir. Eğitim Birliği Yasası’nın T.B.M.M.’de 3 Mart 1924 günü kabulünden sonra Atatürk: “*Uygar uluslar önünde saygınlık kazanmak isteyen Türk Ulusu, çocuklarına vereceği eğitimi mektep ve medrese namında birbirinden büsbütün başka iki çeşit kuruma teslim etmeye hala katlanabilir miydi? Eğitim ve öğretimi birleştirmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette bireylerden oluşan bir ulus yapmaya imkan aramak abesle iştigal olmaz mıydı?*” diyerek, bu değişikliğin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır.²⁵⁹

Atatürk, Türk devletinin izleyeceği eğitim politikasının esaslarını, tek bir eserinde toplu olarak kaleme almamış, görüşlerini değişik zamanlarda yaptığı konuşmalarda, Meclis çalışmalarında ve Baş Öğretmen olarak çıktığı yurt gezilerinde uygulamalarıyla göstererek açıklamıştır. O, modern ve yenilikçi eğitimden yana olmuş, eğitimle ilgili açıklamalarında eğitimin ulusal olması, bilime dayanması, uygulamaya imkân vermesi, lâik ve karma bir nitelik taşıması gereği üzerinde önemle durmuştur. Millî eğitimin kurumlaşmasında önemli uygulamaları gerçekleştirmiş, eğitim alanındaki çalışmaları bizzat yönetmiş, programları düzenlemiş, ders kitabı yazmış, tahta başına geçip Türk milletine başöğretmenlik yapmıştır

²⁵⁸ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, s:122, 123.

²⁵⁹ Halûk Yavuzer, *Atatürk’ün Eğitim Politikası*, s: 156.

En çok eğitim kesiminde ve eğitimciler arasında etkili olan Atatürk ilkeleri, eğitim girişimi ve devrimini ön plâna almış, Cumhuriyetin korunma ve savunmasını gençliğin birinci görevi saymış, eğitimcilere de hür kuşaklar yetiştirme görevini vermiştir. Millîyetçilik ilkesi eğitime millî nitelik kazandırmış, dil, duygu ve kültür birliğini gerçekleştirmiş, toplumun değişik ögelerinin bu boyutlar çerçevesinde bütünleşmesini sağlamıştır. Halkçılık ilkesi, dilde yenileşmeyi başlatmış, azınlık eğitiminden kitle eğitimine geçişi sağlamış, eğitimi okulluk anlayışının dışına çıkarmış, halk eğitimine ağırlık vermiş ve bunların sonucunda eğitim sistemi ile iletişim sistemini bütünleştirmiştir. Devletçilik ilkesi uyarınca, bölgesel kalkınma hedeflerine göre kurulan devlet işletmeleri, bürokratik eğitim merkezleri olarak etkin olmuş; çevre kalkınması ve sosyal eğitim merkezleri olarak da hizmet etmiştir. Lâiklik ilkesi dinin yalnız devletten değil, bilim ve sanattan da ayrı tutulmasını öngörmüş, Cumhuriyetin lâikleştirdiği eğitim sistemi toplumsal yenileşmeyi hızlandırmıştır. Devrimcilik ilkesi, diğer ilkelerin yayılması ve korunmasında; eğitim sürecinin gücünden, eğitim kurumlarının etki alanından, eğitimcilerin inançlı çabalarından yararlanmasını sağlamıştır.²⁶⁰

- Atatürk'ün Eğitsel Benliğinin Bireysel/Ulusal/Evrensel Etkileri;

Atatürk'ün konuşmalarında, özellikle “muasır medeniyet”, “bu asrın medeniyeti”, “medeniyet âlemi” terimlerini kullandığı görülür. Burada ifade edilen, medeniyet, insanlığın malı olan “müşterek medeniyet”tir. Atatürk, eğitim politikasını sadece ulusun ihtiyaçları ve değerleriyle sınırlamamış, tüm insanlık ve uygarlığın evrensel değerlerini de kapsayan bir bütün olarak görmüştür. Demokratik bir toplumsal yapıyı esas alın toplumsal değişim ve ilerleme yaratmak amacı, Türk milletini tüm yönleriyle çağdaş uygarlığa yöneltmek ve çağdaş uygarlığı aşma düşüncesi, insanlık idealine bağlı hümanist kişiliği onun günümüzde değerlendirilecek evrensel özelliklerindedir. Bağımsızlığını kazanan gelişmekte olan ülkeler için Atatürk'ün ulusal tam bağımsızlık, çağdaşlaşma ve ulusal egemenlik gibi ilkeleri birer simge olmuştur.

O, Doğu ve Batı taklitçiliği arasında benliğini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmış bir toplumda halkın kendi özüne, tarihî ve ulusal varlığına ve kendi ihtiyaçlarına uygun düşecek bir eğitim ve kültür programı uygulanmasını istemiştir. Başta bilgisizlikle mücadele olmak üzere, eğitim olanaklarının en geniş anlamda her yaştan her tabakadan halkın hizmetine sunulması hususunda ısrar etmiştir. İnsanların bilgisizlik yüzünden asılsız inançlara, boş

²⁶⁰ Ziya Bursalıoğlu, Atatürkçü Eğitim Üzerine, s: 342.

telkinlere ve uydurmalara kolayca kapıldığı bir ortamda aklın ve bilimin yol göstericiliğini savunmuş, eğitimde dinî görüş ile lâik görüş arasında süregelen ikililiğe son vererek dine saygılı fakat lâik görüşe dayalı öğretim birliği esasını getirmiştir. Kadınların hor görüldüğü, sosyal ve ekonomik hayattan itildiği bir toplum düzeninde, kadınlara eğitimde ve sosyal hayatta erkeklerle eşit hak tanınmıştır. Eğitimin hayattan, toplum ihtiyaçlarından kopuk olduğunu görerek onun faydacı yanını vurgulamıştır.²⁶¹

Atatürk'ün eğitim anlayışı, kültür değişimine ilişkin anlayışının bir sonucudur. Eğitimin çağdaş kültüre dayanması, eğitimde ulusallık ilkesini bozmayacaktır. Atatürk, Millî Kurtuluş Savaşına başlarken dayandığı ulusçuluk hareketi, bu bakımdan statik bir hareket değildir. İşte Atatürk'ün eğitim anlayışı bu temel esas üzerine dayanmaktadır. Böylece eğitim, çağdaşlaşmaya dayanan ulusal nitelik kazanacaktır. Atatürk'ün eğitim anlayışı, Türk insanının gerek doğal çevreye, gerekse toplum çevresine etki yapıp toplumun alinyazısına egemen olmasını ve bu hususta insan iradesinin üstün gelmesini amaçlar. Atatürk bu zihniyetin ışığı altında inkılâpçı atılımlarla Türk toplumunun eğitim aracıyla çağdaşlaşmasını sağlamak istemiş ve bu konuda mücadele vermiştir.²⁶²

17 Mart 1937 tarihinde Romanya Dışişleri Bakanı Anttonescu ile konuşmasında, *“İnsan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün dünya milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa, bütün dünya milletlerinin saadetine hizmet etmeye elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Bütün akıllı adamlar takdir ederler ki, bu uğurda çalışmakla hiçbir şey kaybedilmez. Çünkü dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn, açıklık ve iyi geçim olmazsa bir millet kendi kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan mahrumdur.”* sözleri ile insan ve insanlık sevgisini dile getirmiştir.

Atatürk söylevlerinde, ilkokuldan üniversiteye dek her öğretim basamağı üzerinde toplumumuza, ulusal gerçeklerimize ve gereksinmelerimize uygun eğitim için yön ve yol göstermiş, söylevlerinde, en yeni eğitim yöntemlerini ve akımlarını da açıklamıştır. Bu açıklamalarında soyut, kuramsal (nazarî) düşüncelere yer vermemiş, somut eyleme dönüştürülebilen çıkar yollar göstermiştir. Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat), eğitim planlaması, eğitim programları, ekin (kültür) merkezleri kurulması, kadın eğitimi, teknik ve

²⁶¹ Turhan Oğuzkan, Atatürkçü Millî Eğitim Politikası ve Millî Eğitim, s: 127.

²⁶² Reşat Kaynar, *Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı*, s: 583.

mesleksel eğitim, tarım, iş eğitimi, tutumsal (ekonomik) eğitim, sanat eğitimi, görevsel (fonksiyonel) okuma yazma öğretimi, sürekli eğitim... vb. gibi konuların çoğu dünyada sonradan önemle ele alınan, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurulunca (UNESCO) ele alınması, uygulanması için uğraşılan konular olmuştur.²⁶³

Atatürk'ün mesleği olmayan bir ihtisas alanında cesaretle yaptığı yeniliklerde ve başarı elde etmesinde her şeyden evvel onun yetişmesinde aldığı temel bilginin, herkesçe kabul edilen yüksek dehası, üstün zekâsı ve hudutsuz çalışmanın payları vardır. Bu konuya bir profesyonel eğitimciden fazla eğilmiş, eğitime ve eğitimciye değerlerin en büyüğünü vermiştir. Yazdığı kitapların çoğunluğu eğitimle ilgilidir. Atatürk eğitimin esaslarını tespit ederken, dünya eğitiminin yaslandığı, iskolatizm, hümanizm, realizm ve pragmatizm gibi doktrinlerin hiçbirisine iltifat etmemiştir. Buna mukabil, bizim sosyal bünyemize uyabilecek çeşitli her görüşten de yararlanarak Türkiye'nin sorunlarını çözecek bir senteze gidilmesini tercih etmiştir.²⁶⁴

Yukarıda sıralanan ana sonuçlar bağlamında ulaşılan nihai sonuç; Atatürk'ün eğitimci kişiliğinin komutanlık ve yöneticilik pratiği itibarıyla, eğitim ve öğretim konusunda ileri sürdüğü görüşler “hayalci değil, gerçekçi ve uygulamaya yönelik”tir. Hesaba, akla, bilime ve tekniğe dayanan, Atatürk döneminin kültür ve eğitim anlayışı, uygulama ve yenilikleriyle Türk Milleti'nin, değişmesini, gelişmesini ve böylece çağdaşlaşmasını amaçlamıştır. O, eğitimci kişiliği ile Türk Eğitim Sistemini, bilim ve kültür temeline oturtmuştur. Tezin nihai sonucunu Atatürk'ün eğitimci kişiliğine ilişkin aşağıdaki alıntı ile bitirmiş olalım.

...Zamanını aşan bilinçlerin anlaşılması için zamana ihtiyaç vardır. Atatürk, Türk milletinin bağrında yetişmiş, yüksek ve ender bilinçlerden biridir. Onun eğitimci kişiliği, eğitimin edimsel boyutuna ilişkin biçimsel değişikliklerden ziyade, eğitimin yaşamsal özü ile ilişkili ulusallık ve laiklik vizyonunda ifadesini bulmaktadır. Ulusallık, Türk toplumunun kolektif bilinçaltı ile yüzleşmesi ve tarihsel yürüyüşünü köklerden beslenerek sürdürme perspektifidir. Bu perspektifin uygulamadaki bariz yansımaları, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen dil ve tarih devrimleridir. Laiklik ise en kısa deyimle yaşama izin verme ve yaşamı bütün renkleri ile kutsama vizyonudur. Yine bu perspektifin uygulamadaki bariz yansımaları, Türk toplumunun bin yıla yaklaşan dinsel/ideolojik/kültürel koşullanmalarını bertaraf edecek tarzda yaratılmış olan özgürlük iklimidir. Atatürk'ün ebediyete intikalinden kısa bir süre sonra ulusallığın tarih ile kavga ve tarih perhizi, laikliğin ise yaşamı sınırlayıcı ideolojilere dönüştürülmüş olması şaşırtıcı bir ironi olarak karşımıza çıkmaktadır...²⁶⁵

²⁶³ M. Rauf İnan, Eğitim ve Öğretimde Kemâlizm (Atatürkçülük), s: 449.

²⁶⁴ Burhan Göksel, Atatürk'ün Eğitim Konusunda Görüşleri ve Misak-ı Maarif, s: 956, 957.

²⁶⁵ Hasan Akgündüz, Eğitime Dair Kuramsal ve Tarihsel Çözümlemeler, Diyarbakır 2008.

Öneriler

Uygulamacılar İçin Öneriler

- Çocukların okul öncesi aşamada, Türk milletinin bir ferdi olmaktan övünç duymaları, Atatürk'ü ve Türk büyüklerini tanıyıp benimsemeleri, Türkçeyi doğru öğrenip konuşabilmeleri sağlanmalıdır.
- Uygulanan programlar öğrencilerin, Türkiye cumhuriyetine karşı görev sorumluluklarını artırıcı, aile ulus ve yurt sevgilerini güçlendirici özelliklere sahip olmalı onların bilimsel ve özgür düşünme, kişisel yaratıcılık ve girişimciliklerini geliştirecek şekilde düzenlenmelidir.
- Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, uygulanacak eğitim programları tespit edilirken, Atatürk'ün lâik ve bilimsel karakter taşıyan eğitim felsefesi daima göz önünde tutulmalı, Atatürk'ün eğitim felsefesi ve eğitim anlayışına dayanan programlar sosyo-kültürel kalkınmayı destekleyici nitelikte olmalıdır.
- Eğitime yön verirken, Atatürk'ün eğitim anlayışının esasına inilmesi, gerçekçi yorumlanması yapılmalıdır. Millî Eğitim Programları Atatürkçü yaklaşımla gözden geçirilerek yeniden düzenlenmeli, eğitim sistemine bu doğrultuda işlerlik kazandırılmalıdır.
- Atatürk'ün eğitim felsefesini şekillendiren altı ilke (Devrimcilik, Halkçılık, Devletçilik, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Lâiklik) ve tamalayıcı ilkeler, eğitim programlarına nazari konular yerine maksat ve ortaya çıkış felsefesine uygun örneklerle aktarılmalıdır. Okul öncesi eğitimden Üniversiteye kadar, sistem bir bütün olarak, hem yapı hem de programlar yoluyla bütünlüğe kavuşturulmalıdır.
- Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) kanunu ve esasları özenle uygulanmalıdır.

Araştırmacılar İçin Öneriler

- Atatürk tarafından, 1927 yılında mecliste okunan "Nutuk", Atatürk'ün liderlik özellikleri açısından incelenebilir.
- Atatürk döneminde yaşamış eğitimcilerin ve yöneticilerin (Hayatta olmayanların birinci dereceden akrabaları) eğitime yönelik anıları bir eserde toplanabilir.
- Atatürk'ün bizzat ziyaret ettiği eğitim kurumlarındaki incelemeleri esnasında görüşlerini ve izlenimlerini yansıtan sözleri, düşünceleri ve anı defterlerindeki yazıları bir eserde toplanabilir.

• *Yabancı düşünür ve devlet adamlarının bakış açılarıyla, Atatürk'ün liderliği araştırma konusu yapılabilir.*

• *Atatürk'ün liderlik özellikleri davranış bilimleri açısından inceleme konusu yapılabilir.*

KAYNAKLAR

- Adivar, Halide Edip: Türk'ün Ateşle İmtihanı, Çan Yayını, Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1962.
- Akçakayalıoğlu, Cihat: Atatürk Komutan İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle (İkinci Baskı), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988.
- Akgündüz, Hasan: Çağdaş Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim, Dünden Bugüne Çağdaş Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim Türkiye-Azerbaycan-Özbekistan, www.e-sosder.com, Y. 2004,c. 3, s. 8 (14-23)
- Akgündüz, Hasan: Eğitime Dair Kuramsal ve Tarihsel Çözömlerler, Ders Notları, Diyarbakır 2008.
- Akgündüz, Hasan: Eğitim Sorunlarına Tarihsel Bakış Yöntemi, Birinci Basım, Zafer Matbaası Diyarbakır 1998.
- Akgündüz, Hasan: Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi (Amaç, Yapı, İşleyiş), Ulusal Yayınları, İstanbul 1997.
- Akgündüz, Hasan: Türk Eğitim Tarihi- Yazılar, Birinci Basım, Zafer Matbaası, Diyarbakır 1998.
- Akkutay, Ülker: Atatürk'ün Millî Devlet ve Millî Eğitim Görüşü, Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara 2006.
- Akyüz, Yahya: Atatürk'ün Eğitim Düşüncesi'nin Kökenleri, Atatürk ve Eğitim, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 1999.
- Akyüz, Yahya: Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987, Ankara 1994.
- Akyüz, Yahya: Atatürk ve Öğretmenler, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Akyüz, Yahya: Türk Eğitim Tarihinde Atatürk, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 10 Kasım 1993 Devlet Töreni Konuşmaları ve Atatürk ve Eğitim Paneli, Ankara 1996.
- Alkan, Cevat: Atatürk Düşün Sistemi ve Mesleki–Teknik Eğitim, Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981), Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 92, 1981.

- Altuğ, Hikmet: Atatürk'ün Yetiştığı Çevre ve Dönemin Değeri, İ.Ü yayınları, No:3503, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı III, İstanbul 1988.
- Angı, Hacı: Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi (Dördüncü Baskı), Angı Yayınları: 5, Ankara 1985.
- Arıburnu, Kemâl: Atatürk ve Çevresindekiler, 2. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1995.
- Atatürk, Kemâl: Nutuk (İkinci Cilt), Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1980.
- Avcı, Cemal: Atatürk ve Eğitim, Atatürk Konferansları (1999 Yılı-Yurtiçi), AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Baskı: Semih Ofset, Ankara 2000.
- Aybars, Ergün: Atatürk'ün Evrenselliği, Atatürk'ün Düşünce Yapısı ve Türkiye (Seçilmiş Makaleler), Atatürk'ün Doğumunun 125'inci Yılı Armağanı, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara 2006.
- Aybars, Ergün: Millîleşme ve Çağdaşlaşma Lideri Atatürk, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: I, Sayı: 3, Temmuz 1985.
- Aydoğan, Metin: Yeni Dünya Düzeni Kemâlizm ve Türkiye (Birinci Cilt), Umay Yayınları, İzmir 2004.
- Aytaç, Kemâl: Atatürk'ün Eğitim Görüşü, Genelkurmay Başkanlığı, Atatürkçülük, (İkinci Kitap), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983.
- Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 16, Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu (Anıtkabir ve Çankaya Bölümleri), Başbakanlık Basımevi 1973.
- Başgöz, İlhan: Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk –Sorunlar-Çözüm Aramaları-Uygulamalar-, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1995.
- Baykal, Adnan Nur: M. Kemâl Atatürk'ün Liderlik Sırları, Birinci Baskı, İstanbul 1999.
- Belli, Şemsi: Makbûle Atadan Anlatıyor–Ağabeyim Mustafa Kemâl, Ayyılız Matbaası, Ankara 1959.
- Bil, Hikmet: Atatürk'ün Sofrası, 2. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1999.
- Borak, Sadi: Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, Akşam Kitap Kulübü Serisi No:26, İstanbul 1966.

- Borak, Sadi: Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç Yazışma ve Söyleşileri, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.
- Bursalıoğlu, Ziya: Atatürk'ün Bilimsel Liderliği, Genelkurmay Başkanlığı, Atatürkçülük, (İkinci Kitap), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983.
- Bursalıoğlu, Ziya: Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi, Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981), Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 92, 1981.
- Bursalıoğlu, Ziya: Atatürkçü Eğitim Üzerine, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987, Ankara 1994.
- Çambel, Hasan Cemil: Makaller Hatıralar, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. Baskı, 1987.
- Çaycı, Abdurrahman: Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma, Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri (29 Kasım 1982-Kayseri), Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri 1983.
- Çelik, Vehbi: Eğitimsel Liderlik, Hayat Yayınları, Ankara 1999.
- Çoban, Ahmet: Atatürkçü Düşüncede Eğitim Sistemi ve Boyutları, Atatürk ve Atatürkçü Düşünce (Seçilmiş Makaleler), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003.
- Deligönül, Mehmet: Atatürk'ten Seçki, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1982.
- Dilaçar, Agop: Atatürk ve Türkçe, Türk Dil Kurumu'nun Atatürk ve Türk Dil Kitabı, Ankara 1963.
- Dilaçar, Agop: Kemâlizm'in Dil ve Tarih Tezi, Atatürk Devrimleri, I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri, İ.Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1973.
- Doğan, Hıfzı: Atatürk'ün İşlevsel Eğitim Anlayışı, Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981), Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 92, 1981.
- Doğramacı, Emel: Atatürk ve Eğitim, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 10 Kasım 1993 Devlet Töreni Konuşmaları ve Atatürk ve Eğitim Paneli, Ankara 1996.
- Elman, Ahmet Şevket: Dr. Reşit Galip, 2. Kitap, Ankara 1955.
- Erendil, Muzaffer: Evrensel Yönüyle Atatürk, Gnkur. ATASE Başkanlığı, Atatürk Yayınları, Serisi No: 11, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1981.

- Feyzioğlu, Turhan: Atatürk'ün Çağdaş Bilime, Eğitime ve Öğretmene Verdiği Önem, Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri (29 Kasım 1982-Kayseri), Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri 1983.
- Feyzioğlu, Turhan: Atatürk Yolu, AKD TYK Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk Yolu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.
- Gnkur. ATASE Bşk.lığı: Askeri Yönüyle Atatürk, GATA Basımevi, Ankara 1981.
- Gnkur. ATASE Bşk.lığı: Atatürk ve Askerlik Sanatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985.
- Gnkur. ATASE Bşk.lığı, Özdeyişleriyle Atatürk, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1981.
- Göksel, Burhan: Atatürk'ün Eğitim Konusunda Görüşleri ve Misak-ı Maarif, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, Temmuz 1985.
- Göksel, Burhan: Atatürk'ün Millî Eğitim Politikası ve "Misak-ı Maarif, AKD TYK Atatürk Araştırma Merkezi, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987, Ankara 1994.
- Gülekli, Nurettin Can: Atatürk Hayatı ve Devrimleri, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1985.
- Güler, Ali-Akgül Suat: Atatürk'ün Düşünce Dünyası, 2. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2000.
- Güler, Ali-Akgül Suat: Atatürk ve Türk İnkılâbı, 2. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2000.
- Güler, Ali: Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Kavramı ve Dönüştürücü Lider Olarak Atatürk, Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000.
- Güler, Ali: Mustafa Kemâl'i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi İle İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü, Atatürk ve Eğitim, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 1999.
- Güler, Ali: Sarı Paşa İnsan Atatürk, Türkmen Ajans, Ankara 2006.
- Güney, Salih: Davranış Bilimleri Açısından Atatürk'ün Liderliği, 1. Baskı, Poyraz Ofset, Ankara 1999.
- Irmak, Sadi: Atatürk'ü Anarken, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Ankara 1984.
- İlhan, Suat: Atatürk ve Askerlik -Düşünce ve Uygulamaları-, AKD TYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.

- İnan, Afet: Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi No: 8, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara 1959.
- İnan, Afet: Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1959.
- İnan, Afet: M. Kemâl Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1983.
- İnan, Afet: M. Kemâl Atatürk'ten Yazdıklarım, Kültür Bakanlığı, İstanbul 1981.
- İnan, Arı: Düşünceleriyle Atatürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.
- İnan, M. Rauf: Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- İnan, M. Rauf: Atatürk'ün Önder Kişiliği, Millî Eğitim, Atatürk Özel Sayısı, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1981.
- İnan, M. Rauf: Eğitim ve Öğretimde Kemâlizm (Atatürkçülük), Atatürk Devrimleri, I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973, İstanbul), Sermet Matbaası, İstanbul 1975.
- İzgi, Özkan: Atatürk Dönemi Eğitim Politikası, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 10 Kasım 1993 Devlet Töreni Konuşmaları ve Atatürk ve Eğitim Paneli, Ankara 1996.
- Kafadar, Osman: Atatürk'ün Eğitim Felsefesi, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 10 Kasım 1993 Devlet Töreni Konuşmaları ve Atatürk ve Eğitim Paneli, Ankara 1996.
- Kansu, Mazhar Müfit: Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, 2. c., AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi, 4. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1997.
- Kaptan, Saim: Atatürk ve Eğitim, Atatürk ve Kültür, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1982.
- Karagözoğlu, Galip: Atatürk'ün Eğitim Savaşı, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987, Ankara 1994.
- Karakütük, Kasım: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitimin Durumu ve Eğitim Seferberlikleri, Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara 2006.
- Karal, Enver Ziya: Atatürk ve Eğitim, Milli Eğitim, Atatürk Özel Sayısı 19 Mayıs 1981, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1981.

- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: Atatürk –Bir Tahlil Denemesi- 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: Atatürk'ün Türkçülüğü, Türk Dil Kurumu Yayımı, Ankara 1992.
- Kasım, Naci: Gazi'nin Hayatı (1881-1938), 1. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1999.
- Kaynar, Reşat: Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: IV, Sayı: 12, Ankara 1988.
- Kocatürk, Utkan: Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- Kocatürk, Utkan: Atatürk'ün Sohbetleri, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1971.
- Koçak, Gürbüz: Atatürkçü Düşünce Işığında Türk Eğitim Sistemi (Başlangıçtan 1982'ye), Araştırma Çalışması, Ankara 1988.
- Koçer, Hasan Ali: Türk Eğitim Tarihimizde Atatürk'ün Yeri, Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981), Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 92, 1981.
- Kökütürk, Yalın İstenç: Atatürk'ü Anlamak, 1. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Aralık 1999.
- Mumcu, Ahmet: Atatürk'ün Kültür Anlayışında Vicdan ve Din Özgürlüğünün Yeri, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Sayı: 54, Ankara 1991.
- Oğuzkan, Turhan: Atatürkçü Eğitim Politikası ve Millî Eğitim, Atatürkçülük, (İkinci Kitap), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983.
- Ozankaya, Özer: Cumhuriyet Çınarı, Kültür Bakanlığı Yayınları/1711 Atatürk Dizisi/42, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- Ozankaya, Özer: Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şefik Matbaası, İstanbul 2000.
- Önal, Sami: Hüsrev Gerede'nin Anıları, İkinci Basım, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Öymen, Hıfzırrahman Raşit: Mustafa Kemâl'in Eğitimle İlişkileri ve Türk Eğitimine Etkileri, Atatürk Konferansları VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVII. Dizi-Sa.6., Ankara 1977.

- Özata, Metin: Atatürk Bilim ve Üniversite, 2. Basım, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2007.
- Özgüldür, Yavuz: Atatürk ve Çağdaşlaşma, Atatürk'ün Düşünce Yapısı ve Türkiye (Seçilmiş Makaleler), Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara 2006.
- Soyak, Hasan Rıza: Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1973.
- Seber Hande: Atatürk ve Eğitimde Batılılaşma, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 10 Kasım 1993 Devlet Töreni Konuşmaları ve Atatürk ve Eğitim Paneli, Ankara 1996.
- Sevük, İsmail Habib: Atatürk İçin, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.
- Somer, Tarık: Atatürk ve Eğitim, AÜ Rektörlük Yayınları No: 89, Ankara Üniversitesi Atatürk'ü Anma Günü 10 Kasım 1984, Ankara 1984.
- Sperco, Willy: Mustafa Kemâl Atatürk 1881-1938, Türkçesi; Zeki Çelikkol, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001.
- Sürmeli, Serpil: Mustafa Kemâl'in Öğrenim Hayatı ve Ona Dair Düşünceler, Atatürk ve Atatürkçü Düşünce (Seçilmiş Makaleler), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003.
- Süslü, Azmi-Balcıoğlu Mustafa: Atatürk'ün Silah Arkadaşları Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- Şahin, Hülya: Asker ve Devlet Adamı Atatürk, Atatürk'ün Düşünce Yapısı ve Türkiye (Seçilmiş Makaleler), Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara 2006.
- Şimşir, Bilal: Atatürk'ün Kitap Sevgisi, Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri (29 Kasım 1982-Kayseri), Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri 1983.
- Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti: Devlet Matbaası, İstanbul 1931.
- Tezcan, Mahmut: Atatürk'ün Çağdaş Eğitim Anlayışı, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 10 Kasım 1993 Devlet Töreni Konuşmaları ve Atatürk ve Eğitim Paneli, Ankara 1996.
- Tezcan, Mahmut: Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: V, Sayı: 15, Ankara 1989.
- Tezeren, Ziver: Atatürk ve Eğitim, (Emekli Milli Eğitim Bakanlığı Müşavir Baş Müfettişi) Poyraz Matbaası, İstanbul 1981.
- Tunaya, Tarık Z.: Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, 2. Baskı, Arba Yayınları:75, İstanbul 1996.

- Turan, Şerafettin: Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982.
- Turan, Şerafettin: Çağdaşlaşmada Eğitimin Yeri, Atatürk, Eğitim ve Türkiye'nin Çağdaşlaşması Semineri, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1992.
- Turan, Şerafettin: Mustafa Kemâl Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2004.
- Tüfekçi, Gürbüz D.: Atatürk'ün Düşünce Yapısı, Aydın Matbaacılık, Ankara 1986.
- Uğurlu, Nurer: Atatürk; Geometri, Yenigün Haber Ajansı, İstanbul 1998.
- Uysal, Şefik: Atatürk ve Çağdaş Eğitim, Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği, V. Eğitim Toplantısı, Türk Eğitim Dergisi Yayınları, 4-5-6 Kasım 1981.
- Ülken, Yüksel: Atatürk'te Eğitim-Bilim ve Teknik Anlayışı, Atatürk Araştırma Merkezi Cilt: IV, Sayı: 12, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Ülkütaşır, M. Şakir, Atatürk ve Harf Devrimi, 2. Baskı, AKDITYK Türk Dil Kurumu Yayınları:384, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Versan, Vakur: Atatürk ve Millî Eğitim, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı I 1986, İstanbul 1986.
- Yamaner, Şerafettin: Atatürk Öncesi ve Sonrasında Kültürel Değişim, 2. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1999.
- Yamaner, Şerafettin: Atatürkçü Düşünce de Ulusal Eğitim, 1. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1999.
- Yamaner, Şerafettin: Atatürkçü Düşünce de Ulusal Eğitim, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1998.
- Yavuzer, Halûk: Atatürk'ün Eğitim Politikası, İ.Ü.Yayınları No: 3436, İ.Ü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı II-1987, İstanbul 1987.
- Yılmaz, Veli: Gazi Mustafa Kemâl Atatük, Biyografi, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2003.
- Yurdakul, Yurdakul: Atatürk'ten hiç yayımlanmamış Anılar, 4. Baskı, Truva Yayınları, İstanbul 2006.

TUTANAK

Yukarıda sunulan tezde *aşırma yahut toplu intihal* yapmadığımı, azdıklarımın tümünden şahsımın sorumlu olduğunu beyan ve taahhüt ederim. 11 / 07/2008

Adem YÜKSEL

***Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı
Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi***